

Délvidéki Szemle

Történettudományi folyóirat

11. évfolyam. 22. szám.

Magyarhazánk, 1912. május 26.

Egyes szám 2 fillér.

Előfizetési ár:
helyben
1 évre 2 kor.
Vidékre
1 évre 3 kor.
Egyes szám
ára 2 fillér.

KANIZSAI ELLENŐR

HETILAP.

:: A „Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület” hivatalos lapja. ::

Hirdetések megegyezés szerint

Szerkesztésért felelős:
PÓSA JÓZSEF.

Megjelenik minden vasárnap

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Magyarkanizsa
Korona-u.7.sz.,
hova az előfizetések a hirdetések kifizendők

A sajtóról.

A legégetőbb szociális probléma a sajtó problémája. Ő a legerősebb tanítója, de a leghatalmasabb büftője is a közönségnek. A legfenségesebb nevelő s a legkiválóbb kerítő is egy személyben. Kezében a boldogságnak, de a boldogtalanságnak kulcsa is. A javításnak, alkotásnak, újjáteremtésnek ő az igazi nagymestere, de a mételeynek és erkölcsi megsemmisítésnek is. A legnagyobb világhatalom, mely él és uralkodik feltartóztatlanul.

Amde amilyen nagy az ereje másokkal szemben, ép olyan nagy önönmagában és önönmaga felett is. Amiképen tanítója és nevelője a népnek, azonképen tanítója és nevelője önönmagának is. Amint egyes embernél lelki zavar az, ha másképpen érez, akar és gondolkodik, mert az érzésnek az akarással s ennek a gondolkodással

mindig az ő egyéni szociális, erkölcsi eszmei érzése, akarata és gondolkozása is, anely azt az eseményt kellően értékeli, utánczandó vagy megvetésre való dolognak itéli. Meg kel a sajtónak minden egyes alkalommal tölálnia azt a nagy egységes és közös eszmei erkölcsi kapcsolatot amelyet az ő közönségének, a népnek erkölcsi ideálja jelölt ki számára. Mert csakis így felelhet meg igazi hivatásának, a nép tanításnak és népnevelésnek,

A betegsegélyző kérdése.

A „K. U.” utóbbi számaiban foglalkozott e kérdéssel s erre nézve az iparöstületi elnököt levelet kaptunk, melyet minden lényegesebb változtatás, illetve megjegyzés nélkül leközölünk, hogy alkalmuk legyen az érdeklődőknek más világításban is látni a dolgot:

„Egy híssá megrövidített iparöstársunkról.

mert mióta a törvény fennáll, csak kétféle ki- és bejelentőlap van használatban.

Nem tudom, hol informáltatta magát iparöstársunk, hogy az iparöstület a betegsegélyzővel valami megegyezést juttott. Ha a nagygyűlésen jelen volt, bizonyára hallhatta, hogy meg is lesz a csupán azért kétséges, mert a jóváhagyás még nem érkezett le. A nagygyűlésen ezen megegyezést én tudattam iparöstársaimmal, de én semmiféle paragrafusokkal össze nem hírtáztam, hogy iparöstársaim meg ne érthették volna.

Az igaz, hogy volt egy testületi betegsegélyzőnk, de részint a tagok hanyagsága és nemtörődömsége, részint a vezetőség erélytelensége és a vezetés körüli szabálytalanságok miatt s miután a díjakat senki sem fizette, a sok hátralékkal való folytonos küzdelem miatt, de még miután az 1907. évi XIX. t.-c. életbe lépett és kerületeket alkotlak s Magyarkanizsát a zentai kerületbe osztották be a törvény alapján, szűnt meg a testületi betegsegélyző.

Helytelen volna egy testületi betegsegélyző létesíteni még azért is, mert az nem volna kötelező, a kerületi pedig kötelező, mert törvényen alapszik, tehát ki lépne be a testületbe, ha nem muszáj és célja sincs, sem jóváé és így körülmények között a vá-

A tartalomból:

- Szabó Pál: A Nándorfehérvár elleni oszmán–török kisostromok (1490–1494)
- Pető Bálint: A helyi sajtó megerősödése egy dél-alföldi városban.
A Szentesi Lap első évei (1872–1883)
- Döbör András: A Kanizsai Újság és a Kanizsai Ellenőr közéleti és bulvárhíreinek statisztikai elemzése
- Petheő Attila: A délvidéki magyarság helyzetéről a Prágai Magyar Hírlap Trianon utáni számaiban
- Olasz Lajos: Az „országgyarapító” és a gazda. Horthy Miklós délvidéki látogatása (1941. július 27.)

Délvidéki Szemle

2018/2. V. évfolyam, 2. szám

DÉLVIDÉKI SZEMLE

Főszerkesztő: *Zakar Péter*

Szerkesztők: *Döbör András, Fejős Sándor, Forró Lajos, Pető Bálint*

Nemzetközi Tanácsadó Testület tagjai: *Fodor István (Zenta), Molnár Tibor (Zenta), Szekernyés János (Temesvár), Srđan Cvetković (Belgrád), Kovács Attila (Ljubljana)*

Lektorálták: *Döbör András (2.), Fejős Sándor (3.), Kiss Gábor Ferenc (5.), Pető Bálint (1., 4.)*

Technikai szerkesztő: *Veres Ildikó*

Címlap: **A Kanizsai Ellenőr című hírlap 1912. május 26-i számának címlapja**
(Forrás: A Délvidék Kutató Központ archívuma)

A folyóirat megjelenik évente két alkalommal: tavasszal és ősszel. A lap a történelmi Délvidék és a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió múltjáról és jelenéről közöl tudományos igényű, lektorált tanulmányokat, forrásismertetéseket, kritikákat és a délvidéki közélettel kapcsolatos cikkeket, interjúkat, konferencia-előadásokat.

A *Délvidéki Szemle* „Tudományos közlemények” rovatában jelennek meg az eredeti, másutt még nem publikált tudományos szakkikkek absztrakttal. A folyóirat a történet- és társadalomtudományok minden területéről közöl lektorált tanulmányokat; kutatási eredményeket és új forrásokat feldolgozó, összegző munkákat, forrásismertetéseket, elemzéseket, és átfogó szintéziseket.

A *Délvidéki Szemle* „Közélet” rovatában jelennek meg a délvidéki történeti kutatásokkal és a közélettel kapcsolatos publicisztikák, interjúk és konferencia-előadások írásos változatai, melyekre a tudományos közleményekkel szemben támasztott követelmények nem vonatkoznak.

A *Délvidéki Szemle* „Téka” rovatában jelennek meg a délvidéki vonatkozású könyvekről, filmekről, adatbázisokról és egyéb médiumokról szóló ismertető, kritikák.

A benyújtott tudományos közlemények megjelentetésének fő szempontja a szakmai minőség. A kéziratokat a szerkesztőség véleményezi, majd a tudományos közélet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai lektorálják.

A benyújtott tudományos közlemények szerzői bejelentik, hogy másutt még nem jelentették meg írásukat, a Szerkesztőség pedig nem zárja ki, hogy a *Délvidéki Szemle*ben történő közlés után máshol vagy más nyelven megjelenjen.

A kéziratokat magyar, szerb, német vagy angol nyelven, elektronikus formában a szerkesztőség címére kell beküldeni. A tanulmányok terjedelme minimum 10, maximum 20 nyomtatott oldal lehet.

Szerkesztőség:

Délvidéki Szemle Szerkesztőségi Hivatal
Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
H-6725 Szeged, Hungary
Hattyas sor 10.
Tel.: +36/62-544-759
Email: delvidekkutato@delvidekkutato.hu
Honlap: www.delvidekkutato.hu

Felelős Kiadó:

Délvidék Kutatóközpont Alapítvány, Szeged
Lapengedély száma: CE/2237-3/2013.
ISSN 2416-223X

TARTALOM

TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK	5
1. A Nándorfehérvár elleni oszmán–török kisosztromok (1490–1494) (Szabó Pál)	5
2. A helyi sajtó megerősödése egy dél-alföldi városban. A Szentesi Lap első évei (1872–1883) (Pető Bálint)	18
3. A Kanizsai Újság és a Kanizsai Ellenőr közéleti és bulvárhíreinek statistikai elemzése (Döbör András)	32
4. A délvidéki magyarság helyzetéről a Prágai Magyar Hírlap Trianon utáni számaiban (Petheő Attila)	53
5. Az „országgyarapító” és a gazda. Horthy Miklós délvidéki látogatása (1941. július 27.) (Olasz Lajos)	63
TÉKA	79
6. A polgári iskolai tanárképzés professzionalizációjának és intézményesülésének folyamata (Döbör András)	79
7. A felvilágosodás- és reformkori magyar sajtó, illetve sajtópolitika története (Pető Bálint)	83

**A NÁNDORFEHÉRVÁR ELLENI OSZMÁN–TÖRÖK KISOSTROMOK
(1490–1494)**

SZABÓ PÁL

ABSTRACT

The fortress of Belgrade for long time was primary target of the Ottoman conquests. From 1490, after decease of Matthias of Hunyad, king of Hungary, under the reign of Wladislaw II these attacks were not commanded by the Sultan or by the army of the Sultan. Occasionally smaller Ottoman troops tried to besiege this Fortress. I separate these 'small-sieges' from 'greats' (1440, 1456, 1521), which were always commanded by Sultan. The chronicle of Antonio Bonfini and letters of Peter Varadi mentioned few attempts against Belgrade. My study focuses on these small-sieges, because the Ottomans utilised lack of supply of the Fortress and disturbed the defending system. In winter of 1490 Turks temporarily occupied two bastions. In 1491 was similar action. In 1492 Bayezid II determined to drive a campaign against the Hungarian Kingdom, but finally abandoned his plan. In March of 1494 the defenders almost ceded the Fortress by treason, in August Ali, Pasha of Smederevo took another attempt the occupation of Belgrade. Despite of the newer Ottoman–Hungarian peace treaty in 1495 these small siege attempts showed the vulnerability of this Fortress without any attack of the regular Ottoman army.

Általában egy-egy vár ostromtörténetének feltárása a nagy létszámú haderővel végrehajtott *obsidiók* kutatását jelenti, ahogyan Nándorfehérvár esetében is. Pedig az oszmán–török ostromok esetében a kisebb volumenűek is figyelmet érdemelnek. Jelen tanulmányom célja éppen az, hogy ezekre is ráirányítsam a figyelmet, hiszen megmutatták, hogy kisebb létszámú török erőkkel is lehet veszélyeztetni egy komoly erődítmény védelmét. A Nándorfehérvár ellen indított olyan, kisebb támadásokat vizsgálom, amelyek nem szultáni vezetéssel és nem szultáni, reguláris haderővel történtek, hanem a határ menti oszmán–török alakulatok alkalmoszerű akciói voltak. Ezeket a kísérleteket ún. *kisostromok*nak nevezem, megkülönböztetésül a szultán személyes vezetésével folytatott török *nagyostromok*tól (1440, 1456, 1521).

1490-ig, Hunyadi Mátyás haláláig biztosítva volt az ország a török támadásokkal szemben, amelyet békeszerződés garantált. A helyzet némileg akkor változhatott volna meg, amikor az oszmánok hadereje a velencei háború befejeztével (1479. január 25.) felszabadult, és újra lehetőség nyílt az európai, északi irányú hódításokra. Az új szultán, II. Bayezid (1481–1512) Mátyással a békére törekedett az északi fronton. 1488-ban három évre szóló békét kötött, amely így csak 1491-ben járt le.¹ Mátyás és II. Bayezid levelezése arról tudósít, hogy 1488. június 15-én Bécsújhelyen esküdött meg a király a török követ előtt a béke pontjaira.² Dariusz Kol-odziejczyk lengyel történész szerint az 1488-ban megkötött béke csupán két esztendőre szólt, így 1490-ben járt le.³

Szakály Ferenc történész, a török–magyar küzdelem Mohács előtti szakaszairól szólva, az 1466–1520 közötti időszakot „*állóháborúnak*” nevezte. Ebben az időszakban ugyanis lezárult a Balkánért folyó harc, a szultáni hadsereg egyetlen alkalommal sem jelent meg a határvidéken. Inkább a szokásosnál nagyobb méretű portyázó hadműveletek és ismétlődő várostromok jellemezték ezt a korszakot, amelyben Szakály Nándorfehérvár elleni támadásokat is megemlíttet (1492, 1494).⁴

A törökök Jagelló II. Ulászló király (1490–1516) idejében sem hagytak fel Nándorfehérvár elfoglalásának tervével. Akár két, akár három évre szólt az 1488-as béke, az 1490 vagy 1491 utáni támadások már nem szerződésszegéssel történtek. Tringli István szerint a hadiállapot jogszerűen állt be a két állam között, amely az ország elleni oszmán–török támadások kiújulásában meg is mutatkozott.⁵ Ez a háborús időszak 1495-ig, az újabb békekötésig tartott.

A déli végvárrendszer keleti felének védelmét a temesi ispán látta el. Kinizsi Pál temesi ispán (1479–1494), majd utódai (Somi Józsa, Bátori István) egészen 1523-ig az „Alsó Részek főkapitánya” címet is viselték, amelynek bázisa Temesvár volt.⁶

Az 1490–1494 közötti háborús korszakunkban a Nándorfehérvár elleni első „kisostrom” kisebb, határ menti akció lehetett, amelyről a kortárs történetíró, Antonio Bonfini II. Ulászló koronázása évében tett említést. Úgy tudta, hogy a törökök 1490 telén „Görögfejevár” két bástyáját elfoglalták, és a várost is majdnem a hatalmukba kerítették. „*Kinizsi alig érkezett meg a parancsnoksága alatt álló*

Alsó-Magyarországra, hogy a határokat védje a törökök támadásától, máris mindenféle kellemetlenségekről érkezett hír; hogy a törökök elfoglalták Görögfejérvár két bástyáját, majdhogynem a város is a hatalmukba esett...” (5. 1. 80.).⁷ A vár huszonöt tornyából kettő nem lehetett jelentős eredmény, de a körülményekről, sajnos, többet nem tudunk meg. Az viszont a későbbiekből derül ki, hogy Nándorfehérvár nagy erődje sokszor híjával volt a megfelelő védőseregnek. Talán ezzel összefüggésben van Váradi Péter, Bolognában tanult, humanista főpap, bács-kalocsai érsek *Leveleskönyvéből* ismert információ is. Váradi ugyanis 1490 decemberében „rendkívüli, természetbeni adót szedetett Nándorfehérvár védelmére.” December 11-én írt és fennmaradt magánlevelében (*missilis*) ugyanis erre biztatta a bodrogi ispánt, Wárdai Miklóst is. Ebből megtudjuk, hogy a király elindult a török ellen Pozsonyból, 12 000 katonával, Budán pedig a főurak kb. 6000 fővel várják. Nándorfehérvárban és Szabács váránál viszont élelmiszerek hiányoznak.⁸

Váradi Péter érsek 1491-ben Szata várából II. Ulászló királynak levélben számolt be egy újabb kisebb incidensről. A baricsi várnagya Nándorfehérvárból azt a hírt hozta, hogy a törökök az éjszaka leple alatt megrohantak egy őrizetlenül hagyott védőtornyot. „...a múlt hét szombatján, késő éjszaka nagy török csapat (*magna manu*) rohanta meg azt a védőtornyot (*in Bastam*), amelyet...a városka kapuja előtt emeltek, és korábban meglehetősen jól gondját viselték.”⁹ Az egyéni hősiesség és talpraesettség mentette meg a helyzetet. Ugyanis a támadók végül a tornyot „fölgýújtották, mivel egyetlen védő sem volt benne, kivéve egy borbélyt meg a feleségét, akik végül eloltották a tüzet.” A törökök ráadásul a várban lévő egyik nagy bombavető mozsárgyút is megszerezték. „...elvittek onnét a törökök egy hatalmas bombavető mozsarat is (*unam tamen ingentem bombardam!*), mely emberfejnél valamivel kisebb kődarabok hajítására szolgál.”¹⁰

Ez a királynak küldött beszámoló rávilágított a nándorfehérvári erőd mindennapi gondjaira, a védők kifizetlenségére és az ellátási problémákra is. „Belgrád vára nagyon rosszul, szinte sehogy sincs ellátva, ennél fogva valamennyi gyalog és lovas szétszéledt belőle...” Azaz a vár szinte védő nélkül maradt. Az a veszély fenyeget, hogy a „mintegy négyezer török gyalogos máris ott van, hogy támadást kíséreljen meg ellene.” Ez rávilágít arra a lehetőségre, hogy viszonylag kis létszámú gyalogos sereg is képes volt a várat körülzárni, és kisebb ostromot indítani! Ez annál könnyebben kivitelezhető lehetett, amikor a védők létszáma is megfogyatkozott. Váradi érsek szerint a baricsi várnagya a „tulajdon szemével látta, hogy a várban nincs ember, a kevés ott lézengő pedig teljesen ruhátlan (*penitus et inermes*), fegyvertelen, és a törökök csak a szüret idejére várnak, amikor az emberek szétszélednek szüretelni.” Így egyáltalán nem meglepő a levélíró aggasztó jóslata II. Ulászló király számára: „csekély, helyesebben semmi remény nincs a vár megvédésére, ha a törökök megkísérelnék valamit ellene.” (Boronkai Iván fordításai).¹¹ Váradi igyekezett meggyőzni az uralkodót, hogy ezek a hírek valósak, és mivel nem

jelentéktelen ügyről van szó, ezáltal sürgős intézkedésekre buzdítaná II. Ulászlót. „Sürgősen méltóztassék tehát felséged gondoskodni a vár védelméről, hogy ne legyen híjával a szükséges őrségnek; máskülönben ugyancsak tartanunk kell attól, hogy ha rajtaütnek, az nemcsak ezt az országot sodorja veszedelembé, de kárt okoz a kereszténységnek is.” Valószínű volt, hogy ismét nem jutott elég védő minden toronyra, amely egy 25 toronyból álló hatalmas erődnél alapvető probléma. Váradiban megindokolta sürgetésének okait is: „Feladatomnak véltem ezeket mindjárt tudatni felségeddel, részben a felségedhez fűző köteles hűségem, részben az ország üdve miatt, de egyházmegyém érdekében is, amelyet közvetlenül érint, ha Belgráddal történik valami.” (Boronkai Iván fordításai)¹² A király intézkedését nem ismerjük, de a leírtakra nem is kellett sokáig várni.

Antonio Bonfini szerint a török mozgolódás újra 1492 februárjában indult meg, amikor a király február 2-ára, Budára a *Decretum Maius* törvényének – az ún. 1492. évi nagy dekrétum – megtárgyalására és elfogadására újabb országgyűlést hívott össze. „mialatt erre az országnagyok gyülekeztek, híre jött, hogy a török a közönségesen Belgrádnak mondott Görögfejérvár felé siet, melyet nem csupán Magyarország, hanem az egész keresztény társadalom védőbástyájának tartották, és ez némileg megzavarta a gyűlést” (Kulcsár Péter fordítása). A határ menti török alakulatok Szendrőnél csoportosultak, ahol „száraz lábbal” át akartak kelni a Dunán. „Azt hitték, hogy a kemény és erős hidegben be fog fagyni”, de a folyó mégsem fagyott be. A törökök ekkor inkább Szabács felé végeztek elterelő hadműveletet, amelyet végül Kinizsi Pál csapatai állítottak le. Bonfini nem tett említést Nándorfehérvár elleni akcióról, csak annyiról, hogy 1492-ben Nándorfehérvár mellett is kb. 600 főnyi török sereget vertek meg, amely akkor indult útnak, amikor a törökök megtudták, hogy mindkét várkapitány a februári budai országgyűlésre tart (5. 2. 110.).¹³

A későbbiekben ezt a hanyag és a vár őrzésére nézve súlyosan veszélyes magatartást országos törvényben megtiltották. Az 1495. évi dekrétum 36. cikkelye előírta, hogy a két várnagyból (tisztből) az egyiknek, fővesztés terhe mellett, mindig a várbán kell tartózkodnia.¹⁴ Sajnos az 1492. évi *Decretum Maius* megerősítő részében nincsenek külön megnevezve a nándorfehérvári kapitányok, egyedül a macsói báni tisztsége miatt Újlaki Lőrinc herceg, akiről még szólunk a későbbiekben (DF-DL 39 325). Bár Bonfini nem utal ostromra, Szakály Ferenc szerint a Nándorfehérvár és Szabács elleni ostromokra 1492 márciusában került sor.¹⁵

Bonfini leírásából a határ menti mozgolódás mélyebb okai is kiderülnek, amelyet a királynak a törökökhöz küldött követe, Coborszentmihályi Cobor Márton elmondásából ismerünk. „Azt beszéltek, hogy Cobor Márton, akit a király már nagyon régen fontos dolgokban küldött el követségbe Bajazet császárhoz, készakarva tartották ott vissza, sokáig választ sem adva neki, nehogy a háborús készülődéseikről hírt hozzon...” A követ júniusban hazatért, és elmondta, hogy „Bajazet szárazon is vízen

óriási hadi készüléket tett; hogy a Márvány-tengeren kétszáz három-evezősoros gályát gyűjtött össze, a Fekete-tengeren sok hajót épített és nem kevés gyorsjáratú tutajt is, amelyet a Dunára küldött, Boszniában számos könnyű sajkát szerelt föl, melyet a Szávára bocsátott, Ázsiából és Európából hihetetlen tömeg katonát toborzott, és hogy az emberek száma elérte a kétszázezret...” (5. 3. 5, Kulcsár Péter fordítása).¹⁶ Bonfini nagy művének XVII. századi folytatója, Istvánffy Miklós *Historiájában* hasonló információval szolgált: „... beszéli vala az, hogy Bajazet felette nagy föld- s tengeri készülettel a tavasznak elein a keresztények ellen nagy haddal indulna. De mely felé szándékozott legyen, meg nem tudható volna. Nándorfejérvárat az ő értelme szerint nemigen kellene féltelni...” (Második könyv, Tállyai Pál fordítása).¹⁷

Úgy látszott, hogy Bayezid szultán nyomulni fog előre, a történetíró szerint úgy számoltak, hogy a török sereg „míg az ország szélső várainak az ostromával tölti az időt, két hónapon belül, könnyen összegyűjthet egy hatvanezer főből álló sereget”. Ebben a gondolkodásban jól látszik a végvár katonai szerepében való bizalom. Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz tábornok későbbi megállapítása szerint is a vár védelmének akkor van értelme, ha legalább kétszer annyi erőt tud lekötni, mint amennyi a védők ereje. Így egy túlerőben lévő szultáni sereg támadása egy ilyen várral eredményesen blokkolható.¹⁸ Annyit tudunk meg Bonfinitől, hogy „Bajazet pedig, aki Fejérvár gyors lerohanásának tervével Szófiáig nyomult előre...” (5. 3. 10.).¹⁹ Ugyanezt közli Istvánffy is.²⁰

Egy európai háborúra a szultánnak ekkor meg is volt a lehetősége, mert az Oszmán Birodalom felszabadult az egyiptomi fronton. Hosszú ideig háborúzott a két rivális szultánság egymással (1485–1491). Ennek oka az volt, hogy a mameluk szultán menedéket adott Dzsem hercegnek, és támogatta visszatérését Bayezid győzelme után.²¹ 1491-ben II. Bayezid eredményesen fejezte be a Mameluk Szultánság elleni hadjáratát.²² Ekkor egy nagyszabású szultáni hadjárat indítását határozta el a Magyar Királyság ellen, amelyet a belső megosztottság még sebezhetőbbé tett.

A perzsa származású történetíró, Szeád-eddin *A történetek koronája* című munkájában erről részletesebben beszámolt. A szultán látta, hogy II. Ulászlót nem minden „bán” támogatta, és lázongani kezdtek. „Ezért az ördög társaságába szegődött előkelők között nagy egyenetlenség kapott lábra. Magyarország ügyei nagyon zavartak s bánjainak tervei ellenkezésök miatt semmisek és így az ország elfoglalása csak attól függ, hogy a szultán arra irányozza hódító hadjáratát.” (Thúry József fordítása). A szendrői Khádím Szulejmán pasa ezt igyekezett kihasználni, és megüzente Belgrád (Nándorfehérvár) bánjának, hogy adja át a szultánnak a várat, és a jutalom nem marad el. Azt megjegyzem, hogy a nándorfehérvári bán (*banus Nandoralbensis*) titulus éppen ekkoriban tűnik fel először írott forrásban.²³ „Ha az általad jól őrzött és kormányzott Belgrád várát – mely az istentől védelmezett birodalom és Magyarország közé van ékelve – a szultánnak átadod, bizonyos,

hogy annak kormányzóságát visszaajándékozza neked s Alads-Hiszárt (Krusevac) és Izvornikot is hűbéredhez csatolja.” Az üzenet többet sejtetett a belgrádi kapitánynak: „Kétség sincs benne, hogy a felséges sah mellett rangod és méltóságod a mostaninál sokkal nagyobb lesz s tiszteltetésed minden képzeletet felülmúl.” A „belgrádi bán” elfogadta az ajánlatot, de azzal a feltétellel, hogy „a felséges sah mindenestre küldjön ide sereget, én pedig szolgálatát teljesítem” (Thúry József fordítása).²⁴ Szulejmán szendrői pasa ezt a választ örömmel jelentette, és „a felséges szultánt feltűzelte Belgrád elfoglalására és kérte, hogy ezt az alkalmat ne szalassza el.” Innentől a folytatás ismerős, a Bonfininél leírtak szerint.

Bár a török krónikás nem nevezi néven, de a belgrádi bán személyét Újlaki Lőrinc hercegen találta meg a történész szakma. Például a két világháború között Doberdói Breit József,²⁵ illetve legutóbb az Újlaki Lőrinc elleni királyi hadjáratról monográfiát író Fedeles Tamás.²⁶ Ha Szeád-eddin „belgrádi bán” kitételét macsói bánként értelmezzük, Újlaki valóban a belgrádi központtal fennálló Macsói Bánság élén állt. Ebbéli tisztségében („*Laurentius dux de Wylak banus Machoviensis*”) meg is találjuk őt a forrásokban, a már említett, 1492. évi *Decretum Maius* méltóságnévsorában²⁷ és több oklevélben.²⁸

A szultáni „bayezidi ajánlatot” Doberdói viszont arra vonatkoztatta, hogy a szultán Újlakinak felajánlotta a koronát. Azt valóban tudnunk kell, hogy a Hunyadi családdal jó kapcsolatot ápoló Újlaki Miklós fia, Lőrinc is egyértelműen Corvin János trónigényét támogatta. Annak bukása után nem jelent meg II. Ulászló koronázásán.²⁹ Az ő törökkel való esetleges összecsapását inkább a két évvel későbbi, 1494. évi események miatt gyanúsíthatjuk. Ami azonban a korona felajánlását illeti, véleményem szerint nem feltétlenül a magyar koronára kell gondolnunk, hiszen nem tudunk arról, hogy Lőrincnek ilyen ambíciói lettek volna. Sokkal inkább az apja, Újlaki Miklós által Mátyás királytól nyert bosnyák királyság folytatására, amely azonban Újlaki halálával megszűnt. Lőrinc „csak” a boszniai herceg címet viselhette.

Váradai Péter 1492. augusztus 12-én Bács várából II. Ulászló királynak írt levele a szultáni haderő mozgásával összefüggő, magyarországi mozgólódásokról tudósított. A nándorfehérvári bán embere, egy török szökevény (*Turcus quidam transfuga*) is megerősítette, hogy a szultán (*caesarem Turcorum*) „Teljesen elhatározta, hogy először a Száva menti kisebb várakat támadja meg. Miután, azokat birtokolja, Belgrádot is megostromolja. A mi emberünk, akit ezekben a napokban küldtünk a mi várunkba, Barich-ba, azt is jelentette, hogy nyolcezer török a bányák (vagy Födemes)³⁰ előtt összegyűlt, azon szándékkal, hogy átkeljen a Száván, amit oly sokszor mondanak, hogy megtesznek; annyira, hogy a gázlón lovakkal átkeljenek a szerémségi vármegyékbe betörni. A Száva mentén akik szomszédosok, most nagy félelemben vannak. Az írnok azt is mondja, hogy (a szultán) Szófiából valamennyi tengeri seregen (vagy a Hegyen túliakon) túl, a szendrői basát összehívta, és ők nem messze Szendrőtől

várához a szultán érkezésére.³¹ Számunkra azért fontos e részlet, mert a szultáni hadsereg és a határ menti török sereg, a szendrői pasa seregének koordinációját mutatja. Várad érsek – segélykérő levele megírásakor – még nem tudta, hogy mi lesz a szultáni hadjárat további sorsa, ezért késedelem nélkül sürgette a királyt nagyobb létszámú őrségről való minél gyorsabb gondoskodásra Nándorfehérvár várában. A védősereg ellátása – főleg az élelem és zsold elmaradása miatt – ismét mélyponton lehetett. „Mivel a gyalogosok, akiket a felségtek küldött oda, részben a mértéktelenül szokatlan időjárás (levegő) és a fölötte nagy ivászat miatt, elragadtan ellankadnak; részben az élelem, ahogy mondják, és az adott zsold elmaradása miatt, mint mondják, a legnagyobb részben már elmentek!” (Szabó Pál fordításai).³² Várad, levelének végén, ismételten hangsúlyozta, hogy ilyen állapotok mellett nem lehetséges az ellenállás, ha a szultán hozzákezd szándékának megvalósításához.

Egy – ugyanebben az évben keltezett – olasz nyelvű forrás is megerősíti, hogy a szultán valódi célja Nándorfehérvár lehetett. 1492. június 12-én egy raguzai orvos, Antonius Victorinus levelében tudósította a milánói herceg főkapitányát, Bentovoglio Jánost, hogy a török szultán Szófiánál nagy hadsereggel vonul Belgrád és Magyarország ellen. Azt is megírta, hogy a király a Dunánál vonult fel azt megvédeni, 80 000 fős sereggel.³³ Ezen értesülés szerint II. Ulászló felkészülten várta a határnál a szultáni támadást, és jól megerősítette Nándorfehérvár védelmét.

A szultán 1492 tavaszán Drinápolynál valóban egy 200 000 fős haderőt vont össze. Azonban II. Ulászló külpolitikai sikerei és az Újlakiban való bizalmának hiánya miatt végül lemondott eredeti céljáról, és inkább Albánia ellen támadott. Szeád-eddin szerint kételkedett a „gyaur” ígéréteben. „A jó hírnévnek ártó és szégyenletes dolog volna, ha az ellenség szavára hallgatva, ekkora sereggel és szolgálattal oda mennénk [t.i. Belgrádhoz!] és aztán üres kézzel térnénk vissza.” (Thúry József fordítása). Szinán kapudán pasának megparancsolta, hogy 300 hajóval vonuljon Arnaut parton Avionába (Albánia). Ott várjon rá, mert Bayezid Szófiában ütött tábor. Itt érte az újabb hír, hogy „a hitetlenek bánjai értesültek a győzelmes sah közeledéséről, az egyenetlenkedést szövetkezéssel cserélve fel...” A belgrádi bánt pedig „a fővárosba hívták és állására mást neveztek ki.” „Az új király, a hódolat alapját lerakva, fejedelmi ajándékokkal küldött követe által kijelentette, hogy az előbbi szokás szerint kötelezi magát adófizetésre.” Így a szultán „a hadjárat gyepőljét” Albánia felé irányozta, és a Magyarország elleni hadjáratról lemondott.³⁴ Annyi valóban igaz, hogy 1493 novemberétől már mást találunk a nándorfehérvári báni tisztségben, éppen a követként hazatért Cobor Márton, aki 1494 novemberéig viselte ezt a tisztséget.³⁵

A török krónika a befejezésben is egybecseng Bonfini leírásával. A Szeád-eddin által említett követ Cobor Márton lehetett. „Bajazet az egyik basa biztatására seregével az alsó-mysiai Szófia városáig vonult, hogy míg a magyarok külső háborúságokkal és belső viszálykodásokkal bajlódnak, innen Fejérvár elragadására induljon, miután

azonban tudomást szerzett a magyaroknak a németekkel meg a lengyelekkel kötött iménti egyezségéről, amelyről hazulról indultában még fogalma sem volt, dühös szemrehányást tett a basának meggondolatlanságáért, és a hadjárat egész tervét megváltoztatta” (5. 3. 5. Kulcsár Péter fordítása).³⁶

II. Ulászló ezeket megtudván a hazatért követtől, jobban megerősítette a végvárat. A magyar király „a német és lengyel háború befejeztével, miután az ország a legégetőbb veszedelmektől megmenekült”, „a törökkel szomszédos minden várat azonnal katonával, ágyúval, élelemmel és fegyverrel rak meg.... Fejér várát ezer cseh katonával és minden, hadakozáshoz szükséges dologgal megerősíti; a többi csehnek megparancsolja, hogy menjen Kinizsi Pálhoz Alsó-Magyarországra” (Kulcsár Péter fordítása, 5. 3.10.).³⁷

Azt állapíthatjuk meg, hogy 1492-ben már reguláris szultáni hadjárat célja volt Nándorfehérvár, azonban a főszereg támadási irányát, mint említettük, végül megváltoztatták. Több ilyen szultáni kísérletre II. Bayezid uralkodása alatt nem is került sor.

A végvárakban lett volna rendelkezésre álló, megfelelő haderő. A cseh katonák kapcsán szót kell ejteni az országban lévő, de ki nem fizetett Fekete Sereg erejének kihasználatlanságáról is. Ugyanis 1492 a „veterán csehek úgynevezett fekete serege, melyet Alsó-Magyarország határainak védelmére, a török betörések visszaszorítására küldtek” – ahogyan Bonfini némileg önkényesen és elítélően megjegyezte – „önkényeskedéseinek és mohóságának tűrhetetlen szabadosságáért Kinizsi Pál kapitánytól elnyerte méltó büntetését” (5. 3. 20.).³⁸ Az indok sokkal prózaibb volt: mivel nem fizették ki a zsoldot, a sereg maga „gondoskodott” annak behajtásáról. Kinizsi végül 1492 augusztusában, Halászfalu mellett verte le őket. Bonfini szerint „a csehek megesküdték, ezután mindig engedelmeskednek Pál parancsának, a jövőben a magyarokkal szemben semmi rosszat el nem követnek”. Azonban a fizetségüket nem követelhettk. Könnyezve esküdtek fel arra, hogy „az elmúlt időkben elmaradt zsoldot többé nem követelik” (5. 3. 40.).³⁹ Témánk szempontjából azért fontos erről tudnunk, mert közülük Nándorfehérvár védőseregébe is helyeztek katonákat. II. Ulászló hivatalosan 1493. január 6-án oszlatta fel a sereg maradványait.⁴⁰ A Fekete Sereg nem fizetése és feloszlata jelentősen befolyásolta Nándorfehérvár védelmi erejét is.

A két ország közötti hadiállapotban ennél nagyobb határ menti támadási kísérletek is fenyegették az országot. 1493. február elején a szendrői bég, Ali Mihaloglu például Horvátországba tört be, ahol Ubdinánál Derencsényi Imre katasztrófális vereséget szenvedett, és maga is török fogságba került. Jakub boszniai pasa pedig augusztusban támadt, majd Karinthia felé nyomult előre.⁴¹ 1494 telének végén Kinizsi Pál átkelt a befagyott Dunán, Szendrő alatt, és háromezer lovast küldött Szerbia pusztítására. Ali bég, szendrői kapitány két közeli kastélyát is elérték (5. 3. 130.).⁴²

1494 márciusában – Cobor Márton bánása alatt – Nándorfehérvár ismét veszélyben forgott. Ezúttal nem határ menti kisostrom, hanem megvesztegetéssel az árulás fenyegette. Kinizsi arról kapott hírt, hogy „az őrkatonák Görögfejérvárnak

a törökök kezére való átjátszásáról szönek terveket” (5. 3. 145.).⁴³ A hatályos dekrétumok szerint ez a hűtlenség vétkének és főbenjáró bűnnek számított. A várak elárulóira (*traditores*) mind a már említett 1492. évi Decretum Maius (13 cikkely), mind a későbbi, 1495. évi dekrétum (4. cikkely) keményen lesújtott.⁴⁴ A Tomori Pál – akkor fogarasi várnagy (1505–1514) – által 1508-ban megalkotott *fogarasi statútum* is halálbüntetést szabott ki ilyen esetben.⁴⁵

Így a történetíró Bonfini sem a halálbüntetés rendítette meg, hanem annak módja. Kinizsi „Az összeesküvés főkolomposaira azonnal csapatokat küldött, és ezek iszonyú kínzások után bevallották a bűnt, mire borzalmas és tudtommal sosem hallott büntetéssel sújtotta valamennyit”. Inkább az elrettentés vezethette, mintsem az öncélú kegyetlen végrehajtási mód. „Mindennap egyet közülük kecske módjára nyársra húzatott, ezt tűzön ropogásra süttette. és társainak eledeliül adta, a rettenetes lakoma szörnyőségét növelendő, meg-megkérdezve, inyükre való-e az áruló húsa.” Az utoljára maradottat pedig halálra éhezette (5. 3. 145.).⁴⁶ Mivel tudjuk, hogy a vár védőseregében (kifizetetlen) cseh zsoldosok is voltak, könnyen lehet, hogy ezek szervezték a vár átadását.

Istvánffy *Históriája* ugyanezen eseményt 1493-ra helyezte át. „Kinizsi, mikor Nándorfejérvárra jutott volna, azoktól, kikre az várasnak s várnak őrizése bízattatott vala, megérté, hogy némelyek várat az törököknek elárulása felől Ali béggel gonosz tanácsot tartottak volna.” A büntetés már jól ismert: „... az öröknek módjára megsüttetvén, az vétkekre gondoló társokkal megrágattatta” (Második könyv, Tállyai Pál fordítása).⁴⁷

II. Ulászló 1494. május 4-én kelt oklevelében ismét a várat fenyegető török veszélyről olvashatunk. A király Lőcséről arról írt, hogy híre jár, hogy a törökök Nándorfehérvárt fenyegetik, ezért Bánffy Miklós Baranya vármegye udvarmesterének meghagyja, hogy Nándorfehérvár és a végvárok ellátásáról élelmiszerekkel kell gondoskodni, és ezen intézkedések során neki segítsenek (DF-DL 204 024).⁴⁸ A hír – úgy tűnik – valósnak bizonyult.

Mert, Bonfini révén, a negyedik könyvben arról szerzünk tudomást, hogy 1494 augusztusában a törökök újabb betörése alkalmából Nándorfehérvárt váratlanul megostromolták. A legfőbb indok megint a védősereg rendkívül alacsony létszáma lehetett. „... megtudva, hogy Görögfejérvárt mindössze kétszáz katona őrzi, váratlanul megrohanták, hét zászlót már fel is tűztek a hegyre, és könnyen el is foglalták volna, ha Kinizsi Pál egyik kapitánya Temesvárból egy fölszerelt légióval odasietve vitézül el nem zavarja őket a falaktól és a Szerémségből, melyet már fenyegetni kezdtek” (5. 4. 60. Kulcsár Péter fordítása).⁴⁹ Ez a váratlan rajtaütés egy újabb kisostromnak tekinthető. Doberdói szerint Ali szendrői pasa akciója lehetett.⁵⁰ Szakály Ferenc is Kinizsi érdemének tartja Nándorfehérvár megmentését.⁵¹

Az 1494. évi török betöréssel függött össze II. Ulászló és Újlaki Lőrinc herceg egymással való szembefordulása. Ennek közvetlen oka a király néhány adószedőjének meggyilkolása, de több mögöttes érv is szóba jöhetett. Ezek között volt

a törökkel való összejárás. Érdekes módon Bonfini is megemlítette. A „hütlenséget [t. i.: a hütlenség vétkét] *leginkább az bizonyította*”, hogy a törökök „*az ő faluinak mind megkegyelmeztek, ezeket bizonyos jelekről, kiaggatott tökről, rongydarabról ismerték meg*” (5. 4. 65. Kulcsár Péter fordítása).⁵²

A török, úgy tűnik, hogy ezután visszatért az ellenerőd felállításának tervéhez. Az 1495. év során tudunk egy újabb palánkvár (favár) létesítésének tervéről is. Bonfini szerint a király az adókivetést egyszer azzal indokolta, hogy „*megbízható kémjelentésekből ismeretes, hogy a török Szendrő és Nándorfejérvár között favarat [t. i.: palánkvárat] akar építeni, rengeteg anyagot hordott össze, hogy a munkát gyorsan bevégezhesse, és Görögfejérvár kapuit napról napra csúfosabban döngethesse*” (5. 5. 90. Kulcsár Péter fordítása).⁵³

II. Ulászló törvényalkotásában Nándorfehérvár és a többi végvár felértékelődött. Az 1495. évi dekrétum szigorúan rendelkezett az ország végvárainak őrzéséről. A 33. cikk előírta, hogy a királynak olyan tiszteket (kapitányokat) kell kineveznie, akik bővelkednek a javakban, és a hadi mesterségekben is járatosak. A hadifelszerelés megőrzéséért pedig szigorú felelősséggel tartoznak. A vár javairól (élelem, hadifelszerelés) évente számadást kell adniuk (34. cikkely), a mulasztásuk pedig a hütlenség vétke tényállási eleme lett, a puskák, ágyúk, hadi felszerelések, élelmiszerek elvitele, különösen Nándorfehérvár és Jajca várainak esetében (35. cikkely).⁵⁴

Az 1494–1495. évben került sor II. Ulászlónak az Újlaki Lőrinc és szövetségesei ellen vezetett hadjáratára. A király seregének győzelme után Pécsen, 1495. március 27-én került sor a megegyezésre a király és Lőrinc herceg között. A dátumnak más szempontból is jelentősége van. Fedeles Tamás véleménye szerint – jelképesen – ugyanezen a napon fogadta a király a népes török követséget, amely az oszmán-magyar békekötést előkészítő tárgyalásokra érkezett.⁵⁵

A béke tényleges megkötéséről oszmán–török forrás is tudósít. Ez az 1495-ben megkötött békeszerződés három évre szól.⁵⁶ Egyelőre véget is vetett a Nándorfehérvár elleni újabb oszmán–török támadásoknak. II. Bayezid inkább Lengyelország ellen fordította hadseregét (1497–1499), főleg Moldova mielőbbi megszerzéséért.⁵⁷

A Budán megkötött békéről Bonfini is beszámol, sőt megtudjuk az előzetes tervezett időtartamát is: „*a török követek, akik a tavaly Konstantinápolyba küldött Móre Péterrel érkeztek Budára, tízévi fegyvernyugvást kértek, csinos és egzotikus ajándékokat, néhány ezüstkupát hoztak a királynak. Ez kegyesen fogadta, viszonzásul bőkezűen megajándékozta őket, de úgy bocsátotta el, hogy csak háromévi fegyverszünetet engedett, azzal a feltétellel, hogy e három esztendő alatt egyik fél sem alkalmaz erőszakot, nem intéz támadást, a horvátországi vereség foglyait hamisság és csel nélkül visszaadják; Ulászlónak viszont jogában áll akár meghosszabbítani a fegyverszünetet, ha akarja...*” (5. 5. 40.).⁵⁸

Istvánffy hasonlóképpen vette át *Históriájában* Bonfini közlését. A törökök „...tíz esztendeig való frigyet kívánnak vala...”, azonban II. Ulászló király végül „három esztendeig való frigyet vete...” (Harmadik könyv, Tállyai Pál fordítása).⁵⁹

Összegzőképpen megállapítható, hogy a 15. század végének Nándorfehérvár elleni támadásai nem szultáni haderők, hanem helyi kísérletek: 1490-ben, 1491-ben, 1492-ben és 1494-ben. Szörényt, Nándorfehérvárt, Szabácsot és Jajcát zárták körül a török bégek, 1494-ben pedig Kinizsi akadályozta meg Nándorfehérvár arulás általi átadását.⁶⁰

A vár ellátási nehézségei és főként a védősereg alacsony létszáma lehetővé tette, hogy szultáni nagyostromok helyett kis létszámú (600-4000 fős), főleg határ menti haderő is veszélyesen megpróbálkozzon a vár megtámadásával. Véleményem szerint az 1490–1494 között, a vár ellen indított török kisostromok tanulsága éppen ebben áll, és egyúttal a Nándorfehérvár elleni első oszmán–török nagyostrom elemző értelmezését is árnyalja.

Mindezt Pálosfalvi Tamás az 1440. évi ostromról szóló könyvemre vonatkozó tanulmányában – az ostrom első szakaszában – teljesen elképzelhetetlennek tartotta,⁶¹ pedig az eddigi példákban láthattuk, hogy mennyire nem mondott ellent ez sem a „józan észnek”. Az 1490 és 1494 között indított kisostromok megmutatták, hogy nem feltétlenül szükséges a szultáni reguláris haderő megérkezése ahhoz, hogy komoly gondokat okozzon egy ilyen jelentős vár védőseregének. Ezen megfontolásból jómagam 1440 tavaszán Evrenoszoglu Ali támadását, II. Murád szultán megérkezéséig, ilyen kisostromnak tekintem.

JEGYZETEK

A szerző a Délvidéki Kutató Központ (Szeged) tagja, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos munkatársa.

¹ Doberdói Bánlaki (Breit) József: *A magyar nemzet hadtörténelme. 12. rész. Az ország süllyedése a Jagellók alatt. A mohácsi katasztrófa. 1490–1526.* Budapest, 1939. 25. (a továbbiakban: Doberdói 1939.)

² Papp Sándor: *Magyarország és az Oszmán Birodalom (A kezdetektől 1540-ig).* In: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. (szerk: Zombori István) Budapest, 2004. 59. Hazai György: *A Topkapu Szeráj Múzeumának magyar vonatkozású iratai.* Levéltári Közlemények 26. (1955) 293–294. (TSMA. E. 8568)

³ Kołodziejczyk, Dariusz: *Ottoman–Polish diplomatic relations (15th–18th century) An annotated edition of Ahdnames and other documents.* Leiden, 2000. 82. (a továbbiakban: Kołodziejczyk 2000.)

⁴ Szakály Ferenc: *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526).* In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából (Szerk: Rúzsás Lajos, Szakály Ferenc) Budapest, 1986. 46. (a továbbiakban: Szakály 1986.)

⁵ Tringli István: *Mohács felé 1490–1526. Magyarország története 8.* Budapest, 2009. 61–62; Generál Tibor: *Allah hadserege.* Budapest, 1987. 79. (a továbbiakban: Generál 1987.)

⁶ Kubinyi András: *A Szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez.* Hadtörténelmi Közlemények 1978/2. 195. C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás:

- Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Budapest, 2016. 124–125. (a továbbiakban: C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016.)
- ⁷ Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. (Ford.: Kulcsár Péter) Budapest, 1995. 949. <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/bonfini.html>. Letöltés ideje: 2018. 05. 16. (a továbbiakban: Bonfini 1995.)
- ⁸ Véber János: *Két korszak határán. Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe*. 2016. 91., 150.; DF-DL 82 029.
- ⁹ In: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták (15–16. század, epistolák)*. Budapest, 1982. 645. (a továbbiakban: M.H. 1982.) Levelezésének kiadása: *Petri De Warda ecclesiarum colocensis et bachiensis canonice unitarum archiepiscopi Epistolae cum nonnullis Wladislai II. Regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Praefatus est et indicem chronologicum subjecit Carolus Wagner. Posonii et Cassoviae 1776. 58. (Epistola XXV.)* (a továbbiakban: Váradi 1776.)
- ¹⁰ M. H. 1982. 645.
- ¹¹ M. H. 1982. 645.
- ¹² M. H. 1982. 646.
- ¹³ Bonfini 1995. 965.
- ¹⁴ *Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1000–1526*. (Szerk.: Márkus Dezső) Budapest, 1899. 583. (a továbbiakban: CHJ 1899.)
- ¹⁵ Szakály 1986. 46.
- ¹⁶ Bonfini 1995. 967.
- ¹⁷ Istvánffy Miklós: *Magyarok dolgairól írt históriája*. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. 1–12. könyv. (Sajtó alá rendezte: Benits Péter) Budapest, 2001. 68. (a továbbiakban: Istvánffy 2001.)
- ¹⁸ Szabó Pál: *1440 – Nándorfehérvár első oszmán–török ostroma és előzményei*. Szeged, 2015. 90.
- ¹⁹ Bonfini 1995. 968.
- ²⁰ Istvánffy 2001. 68.
- ²¹ Matuz József: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1990. 63. (a továbbiakban: Matuz 1990.)
- ²² Doberdói 1939. 26.
- ²³ C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016. 145. Váradi Péter érsek alább tárgyalandó, 1492. aug. 12-i levelében.
- ²⁴ *Török történetírók I. kötet*. Fordította Thúry József. Budapest, 1893. 174. (a továbbiakban: Török történetírók I. 1893)
- ²⁵ Doberdói 1939. 26.
- ²⁶ Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27. Szeged, 2012. 26. (a továbbiakban: Fedeles 2012.)
- ²⁷ CHJ 1899. 560–561.
- ²⁸ DF 269 459 (1492. 04. 06.) DF-DL 46 209 (1493. 02. 08.) DF-DL 101 175 (1493. 09. 02. szép kalligráfiával) DF-DL 35 559 (1494. 06. 19.)
- ²⁹ Fedeles 2012. 27, 29.
- ³⁰ Födemes vagy Fodimes
- ³¹ „*et omnino statuisset castra primum minora iuxta Savum aggredi, deinde illis obtentis (illic intendit) etiam Belgradum obsidere. Refert etiam homo noster, quem versus castellum nostrum Barich his diebus miseramus, octo millia Turcorum apud fodinas (Födimes) esse congregatos, eo proposito (eo fine), ut transitu flumine Zavi, quem decrevisse multum (multi) dicunt, adeo ut pervium iter equitibus prebeat, incursionem in comitatum Sirmiensem faciant, et nunc finitimos illos iuxta Zavum maximo esse terrore percussos; scriba vero dicit, ultra maritimos (Ultramontanos) omnes bassam de Smederew ex Sophia advocasse, et eos non longe a Smederew constitutos prestolari caesaris adventum.*” In.: *Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Második kötet. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198–1526*. (Szerk.: Thallóczy Lajos – Áldásy Antal) Budapest, 1907. 290. (a továbbiakban: Thallóczy–Áldásy 1907.) Zárójelben a szövegegtérések. In: Váradi 1776. 87. (Epistola XLII.)

- ³² „quia pedites, qui missi per maiestatem vestram fuerant, partim intemperie insueti aeris, vel potatione nimia, correpti (corrupti) languoribus, partim pecuniis, ut aiunt, et debito stipendio destituti, maxima in parte dicuntur abscessisse.” In: Thallóczy–Áldásy 1907. 290; Váradi 1776. 87.
- ³³ In: Thallóczy–Áldásy 1907. 288–289.
- ³⁴ Török történetírók I. 1893. 175.
- ³⁵ C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016. 145.
- ³⁶ Bonfini 1995. 967.
- ³⁷ Bonfini 1995. 968.
- ³⁸ Bonfini 1995. 969.
- ³⁹ Bonfini 1995. 971.
- ⁴⁰ Kulcsár Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, 1981. 71.
- ⁴¹ Doberdói 1939. 33.
- ⁴² Bonfini 1995. 979.
- ⁴³ Bonfini 1995. 980.
- ⁴⁴ CHJ. 1899. 567.
- ⁴⁵ „A Vár [t. i.: Fogaras várának, Sz. P.] áruői, hűtlenjei a fejüktől fosztassanak meg.” „Proditores, infideles Castri, capite priventur.” *Fogarasvidéki Statutumok*. In.: Magyarország Jogtörténeti Emlékek. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. 1. kötet. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. (Összegyűjtötték, felvilágosító, összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták Dr. Kolosváry Sándor és Dr. Óvári Kelemen) Budapest, 1885. 170.
- ⁴⁶ Bonfini 1995. 980.
- ⁴⁷ Istvánffy 2001. 78.
- ⁴⁸ In: Thallóczy–Áldásy 1907. 292.
- ⁴⁹ Bonfini 1995. 986.
- ⁵⁰ Doberdói 1939. 38.
- ⁵¹ Szakály 1986. 46.
- ⁵² Bonfini 1995. 987; Fedeles 2012. 28.
- ⁵³ Bonfini 1995. 1005.
- ⁵⁴ CJH. 1899. 583.
- ⁵⁵ Fedeles 2012. 125.
- ⁵⁶ Kołodziejczyk 2000. 82.
- ⁵⁷ Matuz 1990. 63.
- ⁵⁸ Bonfini 1995. 1000–1001.
- ⁵⁹ Istvánffy 2001. 94.
- ⁶⁰ Generál 1987. 79. Rázsó Gyula: *Hunyadi Mátyás török politikája*. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László) Budapest, 1990. 149–200.
- ⁶¹ Pálosfalvi Tamás: *Memmi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán*. Történelmi Szemle, 2017/3. 420.

A HELYI SAJTÓ MEGERŐSÖDÉSE EGY DÉL-ALFÖLDI VÁROSBAN

A Szentesi Lap első évei (1872–1883)

PETŐ BÁLINT

ABSTRACT

In my lecture, I present the career history of János Cherrier, an adventurous and less known printer and publisher. Cherrier had German and French ancestors, he was born in Nagyősz of Torontál county in 1839. After studying in Vienna, the printer moved to Nyitra, then to Léva. He created a printing house in both cities, as in Gyöngyös from 1866 to 1871. Then he and his family moved to Szentés which town has become the most successful place in his life: Cherrier had a printing house, a paper shop and several local newspapers – practically he was the creator of the modern public press in Szentés. However, Cherrier, who was a Catholic, had financial problems after a while, and less and less able to identify with the opposition attitude of Reformed urban population. For this reason, he sold his business and, after a few months' stay in Budapest, moved to Kunszentmiklós, where he also established a printing house and published a local newspaper. He died in 1886 at the age of forty-seven. His life is a good example of the press business of the Dualism era, which was characterized by successes and failures. His career is worthy of the presentation, because he was the first to set up a permanent printing house in four settlements (Léva, Gyöngyös, Szentés and Kunszentmiklós). On the other hand, he launched the modern public press in the latter two places, so his importance in the Hungarian economic and cultural history is indisputable.

A dél-alföldi Szentesen – hasonlóan az ország többi vidéki városához – a kiegyezés után jelentek meg az első helyi sajtótermékek. A város egykori polgármesterének, Oroszi Miklósnak mezőgazdasági tematikájú szakfolyóirata, a *Szentesi Füzetek* nyitotta meg a sort 1871 februárjában, de a lap mindössze egyetlen számot élt meg. Ezt követte néhány hónappal később az első helyben nyomtatott, modern közéleti orgánus, a *Szentesi Lapok*, Cherrier János kiadásában, amely féléves működés után – érdeklődés hiányában – szintén kudarcba fulladt. A nagyősi születésű, korábban már több helyen vállalkozást működtető, Gyöngyösről Szentésre költöző nyomdász azonban nem adta fel, és *Alföldi Figyelő* néven új hetilapot jelentetett meg a városban. Ez sem nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket (mindössze hat számot élt meg), Cherrier pedig harmadszor is próbálkozott: 1872. augusztus 11-én vehették kézbe az olvasók a *Szentesi Lap* első példányát, amely immáron stabil vállalkozásnak bizonyult. Két nagyobb megszakítással (1899–1906, illetve 1919–1945) a következő évszázad közepéig megjelent, és a város vezető tömegtájékoztatási eszközévé nőtte ki magát.¹

Az első szám címdoldalán található – Cherrier és Farkas Lajos szerkesztő által aláírt – beköszöntő a következőképpen fogalmaz a *Szentesi Lap* célját illetően: „A szerkesztő igyekezni fog a t. c. közönség abeli igényeinek, hogy a városunkat közelebbről érdeklő közügyekre nézve magának tájékoztatást szerezhessen, megfelelni, igyekezni fog a községünkben és megyénkben történő eseményekről értesítést a lehetőség szerint hű forrásból és első kézből közleni; s rajta lesz, hogy a közönséget érdeklő ügyek mikénti elintézése minél szélesebb körben megvitattassék, hogy így a kifejlő eszmecsere útján az elágazó nézetek tisztába hozassanak; e tekintetből e lap s szabad vélemény nyilvánításra bárkinek is nyitva áll, feltétlenül, hogy a nyilvánítás a tárgyilagosság terén maradjon.”² Emellett hitet tesznek a politikai semlegesség mellett is.³

A *Szentesi Lap* küllemét, rovatszerkezetét tekintve nagyjából azt az irányvonalat követte, mint két elődje, a *Szentesi Lapok* és az *Alföldi Figyelő*, viszont tartalmi téren egyre inkább változáson ment keresztül, főleg, miután 1873 áprilisától Farkas helyére Buday József református néptanító, városi pénztárnok lépett.⁴ Buday szakított a korábbi politikai semlegességgel, s onnantól fogva az újság a többségében ellenzéki, a Kossuth-kultuszt lelkesen ápoló Szentés városi szócsové lett, fokozatosan szembe helyezkedve a kormánypárti megyével.⁵ Mindennek köszönhetően a lap népszerűsége folyamatosan nőtt. A megye azonban nem nézte jó szemmel Buday tevékenységét, és 1875 szeptemberében a tulajdonos Cherrier engedett a felsőbb nyomásnak: választás elé állította szerkesztőjét, aki inkább lemondott, mint hogy a lap visszatérjen a politikai semlegesség középszerű keretei közé. Helyét Kulinyi Zsigmond vette át, aki egy évig irányította a lapot, majd Szegedre költözött, és nagy ívű újságírói karriert futott be.⁶ Ezt követően, az 1876. szeptember 3-i számtól (VI. évf. 36. sz.) az újság hasábjain akkor már rendszeresen publikáló, szintén volt református néptanító, Sima Ferenc lett a felelős szerkesztő, aki Buday irányvonalát követte,

Sima Ferenc

így a *Szentesi Lap* ismét egyértelműen a városi és megyei 48-as ellenzék egyik fő orgánuma lett.⁷ (Érdekes megfigyelni, hogy a kiadótulajdonos hogyan hajtott fejet egyre inkább az előfizetők elvárásai – vagyis a nyílt politikai állásfoglalás – előtt, miközben korábban Buday Józsefet éppen emiatt távolította el az újság éléről.) Sima néhány esztendő alatt a település legnépszerűbb, legbefolyásosabb polgára lett, később országos hírnévre is szert tett, mint parlamenti képviselő. 1883-ban megvásárolta a *Szentesi Lap* kiadói jogait, majd a nyomdát is,⁸ s az újságot – immáron sajátjaként – még nagyobb lendülettel vitte bele az egyre erősödő harcba a kormánypárti megyével szemben, ezzel pedig a kezdeti kísérletezési, iránykeresési korszakot végleg lezárva új fejezetet nyitott a város sajtótörténetében.⁹

A kezdetben vasárnaponként megjelenő hetilap előfizetési díja az induláskor egész évre 4 forint, fél évre 2 forint, negyed évre pedig 1 forint volt, és ez tárgyalt időszakunkban nem is változott. (Az újság 1881-től tért át a szombati megjelenésre.) A háromhasábos hirdetésért egyszeri megjelenés esetén soronként 6, a kéthasábosért 12, az egyhasábosért pedig 8 krajcárt kellett fizetni, emellett alkalmanként 30 krajcár beiktatási díjat is elkért a szerkesztőség, akárcsak a *Nyílt tér* rovatban közölt cikkekért, ahol az iktatási összeg 15 krajcár volt. Látható, hogy a legnagyobb hirdetés soronkénti díja volt a legalacsonyabb, amellyel a kiadó-tulajdonos feltehetően új vállalkozásokat és magánszemélyeket kívánt a laphoz csábítani. A nagyvonalú kedvezmény nem tartott sokáig: közel fél év múlva, 1873. március 23-tól (II. évf. 12. sz.)

egy rövid ideig új díjszabást vezettek be: a háromhasábos sordíj 15, a kéthasábos 10, míg az egyhasábos 5 krajcárba került; majd két héttel később ismét módosítottak a tarifákon: 18, 12, illetve 6 krajcárra. (A 30 krajcáros beiktatási díj, valamint a *Nyílt tér* rovat ára nem változott.) Mindez egészen 1883 nyaráig érvényben is maradt. Az új tulajdonos, Sima Ferenc nem sokkal a lap átvételét követően azonban más rendszert vezetett be az árképzés terén. 1883. július 28-tól (XII. évf. 30. sz.) szakított a soronkénti díjszabással: a lap minden oldalát 40 egyenlő helyre osztotta fel, és egy helyért egységesen 90 krajcárt kellett fizetnie a hirdetőknak. A 30 krajcáros bélyegdíjon nem változtatott, a *Nyílt tér*ben elhelyezett véleménycikkek közléséért azonban a korábbi összeg dupláját, vagyis szintén 30 krajcárt számított fel ezután. Fontos változás volt a laphoz való hozzáférés terén, hogy tárgyalat korszakunk végén, az 1883. augusztus 4-i számtól (XIII. évf. 31. sz.) fogva az előfizetés mellett lehetőség volt az egyes példányok megvásárlására is, 8 krajcáros áron.

A „vegyes tartalmu hetilap” (illetve 1874. május 3-tól 1875. szeptember 26-ig „vegyestartalmu hetilap”), majd 1875. október 3-tól „vegyes tartalmu hetiközlöny” (amely 1883. július 28-tól „vegyes tartalmu heti közlöny”-re módosult) profil-megjelölésű újság külső formáját tekintve – akárcsak elődei – szintén a korszak jellegzetes, négyoldalas hírlapi formátumát alkalmazta, s a – több esetben változó – rovatszerkezet szempontjából sem jelentett kivételt korabeli társai alól.

Szentcs. 1878 január 13.		2-ik szám.		Nyolcadik évfolyam.	
ELŐFIZETÉSI ÁR: Egér éven . . . 4 ft. Féléven . . . 2 ft. Negyed éven . . . 1 ft.		<h1 style="text-align: center;">SZENTESI LAP</h1> <p style="text-align: center;">VEGYES TARTALMU HETIKÖZLÖNY.</p>		HIRDETÉSI ÁRAK: 3 hasábos petüzetet egy ezer hirdetésnél 18 kr., 3 hasábosnál 18 kr., 1 hasá- bosnál 6 kr. számolják.	
MEGJELLEN minden vasárnap.				NYELVETÉR minden egyes sor 15 kr.	
E lap szellemi elődei ill. elő- kélmények a szerkesztés- ségben, a pénzügyi részben pedig a kiadók általános közeledek.		BÉLYEGDÍJ minden példánynál 90 kr.		Hirdetésre levélk. nem fogadjunk el.	

<h2 style="text-align: center;">Előfizetési fölhívás</h2> <p style="text-align: center;">„SZENTESI LAP”</p> <p>VIII-ik évfolyamának I-és évfolyamára.</p> <p>As új év küszöbén állunk, amikor — hódolva az általános szokások előtt — mi is föl-kérjük lapunk szives olvasóit, kik jó és rossz időben egyaránt megmaradtak e lapnak jó barátai, sziveskedjenek továbbra is támogatni ben-színüket. — Előfizetési fölhívásunkat nem nyit-jük meg nagy hangú ígéretekkel; tesszük mit erőnk és tehetőségünk enged, s tesszük fogjuk mit eddig, ugy ezüstöl is azt, mit a köző követel, s ennek érdekében soha nem félünk és egy pil-lanatra sem késünk föl és le egyaránt kimondani az igaz szót. — Ebből állt programunk eddig s ebből fog állani jövőre is.</p>	<p>is valamit, itt a téli esték unalmas perceinek legalább is 10 százalékát, mely kellemesen és hasznos szórakozás mellett lehet eltölteni. S mikor ezt elgondoljuk, számba vesszük társas életünk mívaltát, s végig tekintünk azok díszes során, kik egyenként is; de még inkább együttvéve hivatva vannak tenni és máskor tettek is a társas élet összehangzatának előmozdítása érdekében valamit, s találtak; mert van rá mód, hogy a téli hosszú esték unalmának borzalmaitól futó s szórakozást kereső közönség igénye kielégítessék: vajjon mikor sorainkat így betöltve látjuk, s az igazi társas életnek pedig csak leg-kisebb jelét sem tapasztaljuk; nem meglepőve kérdezzük-e, hogy de hát miért van ez így? Ezen társas életünk ezen mai képe, nem a haladás, hanem a maradás tükrét mutatja; mert míg a közel mult években már koncertek, följegyzések és örömei elmondások, hogy a b. lóknak gúzerével kifejezteni szokott fény és illatát, önünk részéről ily fölvilágosok alkalmá-va! soha nem tapasztaltuk; dacára annak, hogy az e célból rendezett estélyek befejező elvégre is táncosul végződött.</p> <p>Es első sorban fölképp ez az oka, amiért az</p>
---	---

A Szentesi Lap címlapja

Amennyiben a vezércikkeket vesszük górcső alá, megállapíthatjuk, hogy azok többnyire olyan témákat részesítenek előnyben, amelyek egy dualizmus kori, vidéki város lakosságát leginkább foglalkoztatták: az 1867 után új alapokra helyezett s megélénkült helyi politikai életet, a városi hétköznapi örömeit vagy éppen problémáit, illetve az urbanizációs folyamat aktuális kérdéseit. Szentes esetében mindez kiegészült a megyei politika iránti, az átlagosnál fokozottabb érdeklődéssel, amelynek elsődleges oka, hogy vizsgált időszakunkban folyt a hosszú évekig tartó versengés a megyeszékhelyi státusz kérdésében Szentes, Hódmezővásárhely és Szeged között. Számos publicisztika született az urbanizáció, az infrastrukturális előrelépések szorgalmazása témájában is, hiszen a kiegyezésnek köszönhetően Szentesen is ebben az időszakban indult meg a jelentősebb léptékű városfejlesztés. Érzékletes képet fest a város közterületein uralkodó higiéniai állapotokról például az 1872. október elején megjelent, *Egyről, másról* című cikk: „ily józan eszű, szorgalmas, csinosan és tisztán öltözködő nép városának köz-épületei miképen lehetnek annyira rondák, utcái, piacterei annyira piszkosok? [...] a régi városháza, – ennek környéke – mondjuk ki nyíltan – valóságos árnyékszék, melyhez közel menve nem csak orrunkat, de szemünket is kénytetünk befogni. Átal vele a vendéglő piszkos, vakolatlan, ronda külsejével, mintha nem is az utas befogadására, hanem elijesztésére építettett volna.” A cikkíró konkrétan megnevezi, kinek kéne elsősorban cselekednie az ügy érdekében: Szentes város tanácsának volna legfőbb kötelessége, hogy hatékony intézkedésekkel érdemi változtatásokat hajtson végre, ezáltal a „városnak tiszteletet, elismerést szerezzen úgy a város lakosai, mint az idegenek előtt.”¹⁰ A viszonyok a következő években sem javultak. A lap 1876 nyarán a következőket írja: „Az ősi időben falusi ember nyári időben egyáltalában alig ment nagy városba, vagy ha igen, folytonosan kendőt tartott az orra alá, mert az utcai csatornák és más nagyvárosias kiváltságos szemétdombok bűzét ki nem állhatta.” A publicisztika rámutat: a probléma egyik fő forrása a piac, ahol romlott, betegségeket terjesztő gyümölcsöket árusítanak egyes kereskedők, s szorgalmazza, hogy az ilyen árucikkeket tiltsák be, illetve kobozzák el, „nehogy a nagy közönség egy vagy más tekintetben kárt szenvedjen.”¹¹

A társasági élet hiányosságairól szól *A mi társas életünk* címet viselő vezércikk: „Más városokban, hol nincsenek is annyian egy rakáson mint mi vagyunk, s talán nem is értelmesebb emberek mint mi, s így lelki tápra nem lehet nagyobb igényük mint nekünk: télen, nyáron, ősszel, tavasszal egyformán az időviszonyok igényéhez képest, találnak módot, teremtenek rá eszközt, hogy az emberek olcsón, vagy ingyen szorakozást nyerjenek.” Fontos volna Szentesen is, hogy az egy közösségben élő emberek ne csak a templomban lássák egymást, hanem az erre célra szánt társas körökben és rendezvényeken minél sűrűbben érintkezhessenek. Ugyanis ennek köszönhetően kialakulna és megerősödne az egymás iránti őszinte jóindulat, a közéleti és egyéb társadalmi kérdések, a különféle eszmék iránti lelkesedés.¹²

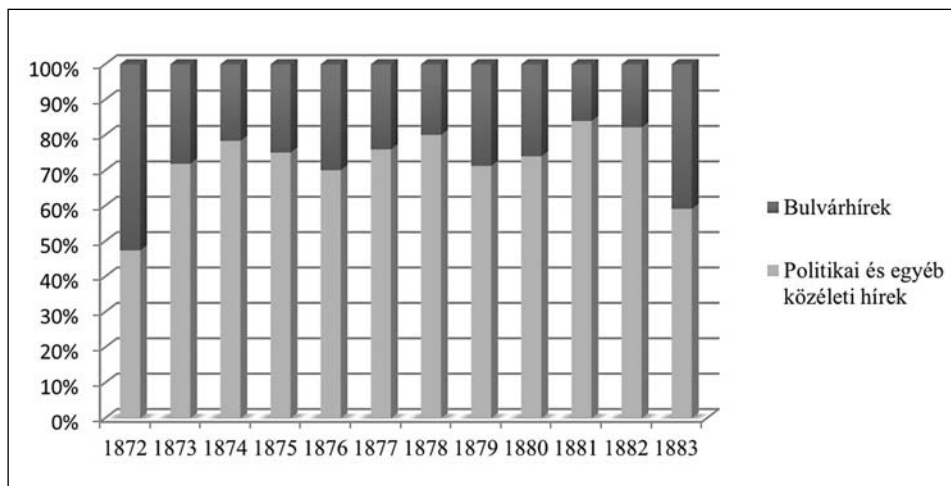
Talán a legszomorúbb az elmaradottság társadalmi következményeinek ismeretéből az a hír, amelyet az 1878. november 11-i vezércikk dolgoz fel. Az írás szerint elszomorító, hogy sokan úgy hiszik, a szerényebb anyagi körülmények között élő embert senki nem kötelezheti arra, hogy beteg gyermekéhez orvost hívjon, vagy hogy gyógyszert vásároljon, hiszen nincs rá pénze. A cikk azonban figyelmeztet: a törvény mindenki számára kötelező, és bírságra számíthat, aki nem gyógyíttatja gyermekét hétéves koráig. *„S ha valakinek a mondott korévig gyógykezelés nélkül hal el gyermeke, [...] pénzbírsággal büntetetik; mert elhanyagolta gyermeke gyógyítását, s így elmulasztá fölhasználni az eszközt [sic!], melylyel esetleg gyermeke életét megmenthette volna. [...] A törvénynek épen ezen rendeleténél fogva bírságotlatott városunk hatósága pár nappal ez előtt 25 vagy 30 szülőt.”* Az újságíró szerint a megbüntetett szülők többsége meglepődött a szankción, illetve sokan panaszt is tettek, arra hivatkozva, hogy nem ismerték a törvényt. Azonban az írás megállapítja: *„a törvény nem ismerése nem mentés a büntetés alóli kibúvására, a szegénység lehetne, ha hatóságunk úgy nem intézkedett volna, hogy a szegények ingyen kapjanak gyógyszert, s a város orvosa által minden díj nélkül gyógykezeltesse.”*¹³ Ha csak a cikk születésének esztendejét (1878) és az abban közölt korosztályt (0–7 év) vesszük alapul, a halotti anyakönyvek is alátámasztják, hogy – akárcsak hazánk legtöbb településén – igen magas volt Szentesen a kiskorúak halandósága: az adott évben összesen 563 hétévesnél fiatalabb személy halt meg a városban a négy legnépe-sebb felekezet tagjai közül (az elhunyt gyermekek közül 315 református, 233 római katolikus, 9 izraelita és 6 evangélikus).¹⁴

Az urbanizációs fejlesztéseket szorgalmazó vezércikkek közül kiemelkednek a vasútépítés szükségességét taglaló írások, de bőségesen találkozunk az ekkoriban többször előforduló tiszai árvizek problémakörével, mezőgazdasági, oktatási és egyházi témákkal, illetve a településen meglehetősen gyakori tüzesetekkel. Utóbbiak elleni hatékony küzdelemhez az újság szerint elengedhetetlen volna egy városi tűzoltóegylet megalapítása.¹⁵ A címdoldali publicisztikák közül megemlíthetjük az egyleti étellel foglalkozó cikkeket is: a helyi Jótékony Nőegyletnek köszönhetően nyitotta meg kapuit például Szentes első kisdédóvó intézménye 1876-ban. *„Ezen művére a nőegylet annyival is inkább örömmel és büszkeséggel tekinthet; mert egy kisdédovoda léte közóhajtása volt városunknak, s e közóhaj kielégítésére hivatott községi és egyházi hatóságoktól úgy lehet még ma is csak óhajítás volna az óvoda léte”* – méltatja az egyesületet a szerző.¹⁶ Végül, szintén népszerű témakör volt a település későbbi sorsát döntően befolyásoló megyeszékhelyi státusz ügye. Számos vezércikk követte figyelemmel az évekig tartó versengés aktuális állását, majd a végül Szentes javára történő központi döntés után tudósított a megyeszékház építésének egyes fázisairól. Az újság 1883. december 15-i száma az eseményhez méltó, emelkedett hangnemben számol be az öt nappal korábban megtartott első megyei

közgyűlésről: „Megyéink vezérifiai büszke önérzettel tekinthetnek vissza e küzdelemre, mert minél élesebben léptek előtérbe az akadályok, annál hatványozottabb erélyt, buzgalmat fejtettek ki a megye ohajtásának érvényesülése érdekében. S most midőn a kivivott diadal felett hangzik el az öröm és meglelégedés szava.”¹⁷

A hírközlés tekintetében a *Szentesi Lap* folyamatosan változó rovatstruktúrát alkalmazott. Az újság indulásakor a *Helyi hírek* közölték a városban és a régióban, a *Különfélék* rovat pedig az országban, illetve a külföldön történt eseményekről való beszámolókat. Később a rovatstruktúra e tekintetben többször átalakult. Fontosabb azonban, hogy a közölt hírek mennyiségét tekintve is jelentős változás tapasztalható tárgyalt korszakunkban: az első években lapszámonként átlagosan mindössze 10-15 hírt tartalmaztak az egyes újságok, majd ez a szám – egyértelműen Sima Ferenc szerkesztői munkájának köszönhetően – fokozatosan emelkedett: 1881-től már 20-25 különféle eseményről számoltak be a hírrovatok. Megállapíthatjuk tehát, hogy a *Szentesi Lap* esetében is jól nyomon követhető az országos tendencia: a hír, mint műfaj egyre inkább előtérbe került. Amennyiben a politikai és egyéb közéleti, valamint a bulvárhírek arányát vizsgáljuk az orgánum 1872-es indulásától kezdve 1883-ig, kiderül, hogy tárgyalt időszakunkban – összességében – az újság számára fontosabb volt az aktuális közéleti eseményekről való tényközlés, mint a színes vagy botrányos hírekkel való szórakoztatás: a közéleti hírek közel háromszor akkora mennyiségben (73%) vannak jelen a hasábozon, mint a bulvár (27%). Azonban, ha ugyanezt az arányt az egyes évfolyamokra lebontva nézzük meg, egyéb következtetéseket is levonhatunk:

A politikai és egyéb közéleti, valamint a bulvárhírek százalékos aránya a Szentesi Lapban, évfolyamok szerinti lebontásban, 1872–1883

A diagramból egyértelműen leolvasható, hogy a lap indulásakor – nyilván okulva a korábbi kudarcokból – a tulajdonos igyekezett minél színesebbé, szórakoztatóbbá tenni az új orgánomot, ez magyarázza a bulvárhírek szokatlanul magas, a korszakban általánosan nem jellemző arányát: több mint felét, 53%-át teszik ki a híreknek 1872-ben. Ahogyan azonban az újság helyzete stabilizálódott, előtérbe kerültek a politikai, illetve egyéb közéleti információk, és hosszú éveken keresztül bő kétharmados többséget képviseltek. Az 1883-as esztendő viszont e tekintetben is fordulópont: az új tulajdonos, Sima Ferenc feltehetően ismét az üzleti szempontokat helyezte előtérbe, és a bulvárhírek arányának jelentős növelésével (42%) igyekezett további előfizetőkre szert tenni.

A *Szentesi Lap* nem csak a vezércikkekben, hanem a hírrovatokban is minden lehetőséget megragadott, hogy az infrastrukturális elmaradottságra felhívja a figyelmet. Talán a legnagyobb gondot az jelentette, hogy a városi utcák és terek nagy része ekkoriban még nem volt kikövezve, s feltehetően az újság erről szóló rendszeres híradásai és kritikája is valamelyest hozzájárult ahhoz, hogy e munkálatok végül megkezdődtek. *„Az esőzések, miket rendes időjárás szerint csak november havában várhatánk, mint tapasztaljuk megindultak. Ezeknek kimaradhatlan következménye utainknak járhatatlansága. Hogy mily rossz lesznek utaink, már előre képzelhetjük, bizvást tarthatunk attól, hogy a közlekedés teljesen fel fog akadni”* – írja a lap 1872 szeptemberében.¹⁸ A helyzet négy esztendővel később számottevően javult, de bőven akadt még tennivaló: *„A piaci közlekedést ne is tekintsük, hanem vegyük figyelembe, hogy ott van a m. kir. posta- és adóhivatal; ott van a kath. templom és iskola. Elég ok az arra nézve, hogy a kellő intézkedések megtéssenek; méginkább kérhetjük pedig a várost akkor, midőn a háztulajdonosok maguk ohajtják a kiköveztetést.”*¹⁹ Ugyanebben az évben a csúszós járdákról is olvashatunk. Az ironikus stílusban megfogalmazott hír kiemeli, hogy azok szinte életveszélyesek, mióta a nappal elolvadt hó éjszakánként jéggé fagy rajtuk. *„A sikamlós utak veszélyességét e lap szerkesztője is oly érzékenyen tapasztalta, hogy egy hatalmas esés következtében jobb karját egy két napon át alig használhatta az írás mesterségéhez, a mi könnyen vonhatta volna maga után azt a szerencsétlenséget is, hogy a publikum egy héttel később olvassa az ime föltálat pompás újságot.”* Az újságíró megjegyzi: már csak az ilyen nagy horderejű eshetőségek elkerülése érdekében is hasznos volna a járdákat hamuval, homokkal behinteni, vagy pedig a jeget megvágni, *„nehogy a járókelő közönség patkót legyen kénytelen a csizmákra veretni. A rendőrség is gondot fordíthatna ilyen dolgokra!”*²⁰ Szintén nagy problémát jelentett a települést kettészelő Kurca ér mocsaras, bűzös vize, amely a kellemetlen szagon kívül melegágya volt a szúnyoglárváknak, illetve a különböző fertőző betegségeknek is. *„Meglátjuk, miként fog az egészségügyi bizottmány az idén intézkedni a Kurca posvány vizével. Még csak mártius van, de már is nagy mértékben lehet élvezni az illatot, különösen*

este felé még a kurcaparti utcában is. Majd lecsapolják augusztus vége felé, hanem aztán lesz is hideglelés” – olvashatjuk 1873 tavaszán.²¹ A lecsapolást hathatósan csak az 1880-as évekre sikerült megoldani, addig viszont a Kurca számos komoly gondot okozott, például a kolerajárványt, amely 1873 nyarán végigsöpört Szentesen is, közel ezer lakos halálát okozva.

Az újság mindig büszkén közölte, ha közérdekű figyelemfelhívásainak lett foganatja a lakosság körében: „*A mult lapunkban kövezetünk tisztítása érdekében történt fölszólításunk helyeslésre talált, legalább azt bizonyítja az a tény, hogy több helyen csakugyan is letisztították a sarat.*” Ezután a lap indítványozza: több forgalmas utcában a magtárak ajtóin keresztül – a folyamatos rostálás következtében – jó adag szemét hullik a járókelők nyakába. Kérik emiatt a magtárak tulajdonosait, hogy rostáikat ne az utca felé, hanem az udvarra nyíló ajtónál állítsák fel. „*Vagy inkább a járók-kelők ruhája s az utca rondittassék el, mint az udvar?*”²²

A hírovtokban gyakran találkozunk különféle bűncselekményekkel és az öngyilkosság témakörével is, amelyekről – tekintve a bulvár iránti fokozódó társadalmi igényt – a *Szentesi Lap* előszeretettel beszámolt. A helyben történt esetek közül két típus magasan kiemelkedik a többi közül: az öngyilkosság, valamint a vagyon elleni bűncselekmények. Ami az elsőt illeti, az adat egyáltalán nem meglepő: a híres-hírhedt „alföldi néplélek” szinte már szociológiai közhely, s bár létezését sokan tagadják, annyi azonban tény, hogy a Dél-Alföldön élő ember már közel másfél évszázada kétszer-háromszor nagyobb arányban vet véget önkezelésével az életének, mint az ország más részein élők, s az öngyilkosságot elkövetők többnyire protestáns, azon belül is elsősorban református vallású férfiak.²³ Ebből a szempontból a nagyrészt kálvinista Szentes sem számított kivételnak: a *Szentesi Lap* tárgyalt időszakunkban hetvennégy befejezett öngyilkosságról, illetve öt kísérletről²⁴ számol be. Ha azonban megvizsgáljuk a különböző felekezetek halotti anyakönyveit, kiderül, hogy a valóság még a sajtóban közölteknél is sokkal sötétebb volt tárgyalt korszakunkban.²⁵

A másik kiugró arányú típus a vagyon elleni bűncselekmények (esetünkben főként lopás, emellett rablás, betörés és különböző csalások), a lótolvajoktól²⁶ kezdve a gazda pénzes ládájának feltörésén,²⁷ a vásári lopásokon,²⁸ a váltóhamisításon,²⁹ nyertesnek hazudott lutriszelvényen keresztül³⁰ egészen az erőszakos rablásig: 1875 decemberében *Mintha csak a Bakonyban volnánk!* címmel számol be az újság hírovtára arról, hogy egy helyi lakost leütöttek és kiraboltak.³¹ Minden bizonnyal az egyik legarcátlanabb és leginkább pitiáner tolvajról tudósít a lap 1872. október eleji száma: „*Merénylet. E hó 3-ára viradóra Fried Zsigmond helybeli kereskedőnek nyitva hagyott ablakából egy szemtelen tolvaj az ablak függönyt leszaggatta és magával vitte. A rendőrség a tettesnek nyomában van.*”³²

A helyben történt emberölésekről való beszámolók száma nem nagy, évente egy-két esetről olvashatunk, kivéve az 1883-as esztendő, amikor a *Szentesi Lap*

hírvotai szerint öt gyilkosság történt a városban – ráadásul ebből az egyik kettős bűntény: a gyilkos, miután agyonlőtte feleségét, végzett saját magával is.³³ Az egyes ügyek közül kiemelhetjük azt a többször is előforduló esetet, mikor kétségbeesett nők így végeztek be törvénytelenül született gyermekeik sorsát. Már a lap legelső száma is ilyen jellegű, vérfagyasztó embertelenségről tudósít: Orosz Mihály volt városi gyepmester a Kurcánál egy fűzfa tövéhez kötözött csecsemőhullát talált. A holttest nyakára erős zsineget kötöttek, a boncolás pedig megállapította, hogy az áldozat egy koraszülött fiúmagzat, akinek az anyja a patológus szerint addig nyomta a szexuális újszülött hasát, amíg az meg nem fulladt. A tettes egyelőre ismeretlen, de megbízható források alapján vannak egyértelmű nyomok, amelyek a hatóságot segíteni fogják a bűnös kézre kerítésében.³⁴ Kilenc évvel később nem kevésbé szörnyű bűncselekményről, egy nem kívánt terhességét gyerekgyilkossággal megoldó nő esetéről olvashatunk: *„Gyilkos anya. Patai Erzsébet f. hó 14-én délután 4 órakor Rozália nevű 10 hónapos kis lányát a sárgaparti oldalon a Kurcába vetette. És a lelketlen anya – mint a rendőrfőkapitányi hivatalon önmaga bevallotta, végig nézte fuldokló gyermeke halál tusáját.”* A nő azzal magyarázta tettét, hogy nem volt miből eltartania törvénytelen kislányát.³⁵

A garázdaság többnyire az ittas állapotban elkövetett kocsmai vagy utcai verekedéseket jelentette.³⁶ Néha a részeg indulatok ilyenkor elképesztő végkifejletet eredményeztek: *„[...] Bimbó és a korcsmáros között szóváltás keletkezett, mely csakhamar tetlegességgé fajult s a kifejlett dulakodás közben Bimbó a korcsmárosnak egyik fülét vitézül leharapta. Természetes, hogy a kannibáli élvezet jutalmát a bíróság fogja rá kiszabni.”*³⁷ A testi sértésen kívül előfordultak különféle rongálások is, amelyek közül kiemelhetjük egy különleges éjszakai „hobbinak” hódoló szentesi hölgy esetét: *„Egy gazdálkodó s vagyonos családbeli nő, kit a közönség mint nevelt (?) kisasszonyt ismer, több helyen éjnek idején a házak falára becstelenítő rágalmazásokat irkált; többek közt Kr.-Nagy Pál házára is, mely firkában ezt s családját illetlenül megsértette.”* Az illető kilétére hamarosan fény derült, s a nő – hogy a büntetést elkerülje – száz forintot fizetett Kristó-Nagy Pálnak, aki az összeget a helyi kolera-árvák javára adományozta.³⁸

Külön említést érdemel a lap bűnmegelőzés iránti igyekezete. A szerkesztőség olykor csupán enyhébb eseteket mutat be, némi nevelő célzattal, például: *„Beküldetett. Sajnos dolog az, hogy Szentes városának egynémely ifjai szünidejüket arra használják, hogy a kávéházba beüljenek és ott a legnagyobb lárma közepette egymást a legocsmányabb kifejezések, és rágalmakkal illessék; melyen minden vendég megbotránkozik. – Ohajtandó volna ha városunk derék vendéglőse erélyes fellépése által ezen sajtóságos Conferenciát feloszlatná, – mely semmi hasznot, de annál több kárt okoz neki.”*³⁹ Máskor a már megtörtént súlyos tragédiákat tárja kommentárral kiegészített hír

formájában a nagyközönség elé, mintegy elrettentésként: „Vigyázni kell a gyermekekre. Gajda Mihály fábiáni lakosnak 1 1/2 i éves leánykája a szülei gondatlanságnak a legborzasztóbb módon lett áldozata. Ugyanis G. M. Bagi féle fábiáni majorban lakván, f. év okt. 25 én a gyermek a házon kívül szülei közelében játszogatva, mindig tovább mászott, úgy hogy a szülék nem vették észre midőn a dohány közé ért.” A szülők csak későn vették észre, hogy gyermekük eltűnt, és a rendőrséghez futottak, remélve, hogy a hatóság majd előkeríti a gyereket. A következő vasárnap két vadászó férfi a közeli dohányföldön talált rá a kislány holttestére, akinek halálát a szakértő szerint kihülés és éhség okozta. A cikk végül a szülők hanyagságának hangsúlyozása mellett megjegyzi: meglepő, hogy a gyermek sírását nem hallotta meg senki.⁴⁰

Az újságban – a korabeli sémához igazodva – a negyedik oldal volt a hirdetési rovat helye, azonban megfigyelhető, hogy az évek során fokozatosan emelkedett a hirdetések száma, így egyre inkább általánossá vált, hogy a reklámok már a harmadik, sőt esetleg a második vagy akár a címoldalon is megjelenhettek. A legtöbb hirdetést Várady Lajos gyógyszerész adta fel a lapban, de stabil hirdetőnek bizonyult a Lázár és Sonnenfeld gőzfűrésztelep és malomipari cég, valamint a Zsoldos Ferenc tulajdonában lévő, 1856-ban alapított gőzmalom és téglagyár.⁴¹ Emellett kiemelkedik a helyi hirdetőik közül Felsenburg Benedek kisvállalkozó, aki elsősorban varrógépek forgalmazásával, illetve javításával foglalkozott. Az újság természetesen többségében a helyi hirdetőik reklámjaira épített.

Ami az egyéb rovatokat illeti, a *Szentesi Lap* számos hosszabb-rövidebb életű rovatot alkalmazott hasábjain indulásától fogva, a már említett vezércikkek, hírek és hirdetések mellett. Kiemelhetjük közülük a szinte folyamatosan jelen lévő *Tárcát*, amely az irodalomnak szentelt teret, elsősorban prózai, néha verses művek közlésével. Emellett a rendszertelenül jelentkező *Irodalom* elsősorban kulturális híreket tartalmazott: új lapok, friss könyvek vagy zeneművek megjelenéséről tudósított, illetve ajánlotta az érdeklődő nagyközönség figyelmébe. A *Tárcát* 1879-től kiegészítette a vele azonos jellegű *Csarnok* rovat. A *városi híresztelési könyvből* zömében eladó vagy kiadó ingatlanokat, valamint termőföldet, emellett különféle egyéb eladó árucikkeket kínált a lakosságnak. A *Gazdászati és kereskedelmi értesítés* – máskor *Üzleti tudósítás* – informált a gabonafélék aktuális tőzsdei árfolyamáról, amely a jórészt mezőgazdaságból élő szentesiek számára minden bizonnyal különösen értékes információnak számított, a *Nyílt tér* pedig a társadalmi vitáknak biztosított teret külön díjazás ellenében, nemegyszer éles szóváltásokat generálva. Utóbbi rovatban azonban néha szinte humoreszkbe illő iróniával is találkozhatunk: 1872. december elején történt, hogy Robitsek Sándor helyi lakosnál a Babocsay Gyula vezetésével kivonult pénzügyőrség nagy mennyiségű csempészett dohányt foglalt le. Robitsek pár nap múlva gúnyos hangú, az elkövetett bűncselekményt igen átlátszó módon tagadó levelet jelentetett meg a *Szentesi Lapban*: „Nyilvános köszönet.

Ezennel mély köszönetet nyilvánítok Babocsai m. kir. pénztárnok urnak azon szives közbenjárásáért, mely szerint előttem ismeretlen uton lakásomba csempészett tiltott magyar dohánytól a m. kir. pénzügyőrség által engem megszabadítani kegyes volt.²⁴² Babocsay nem maradt adós a tömör, de hasonlóan szellemes válasszal: „Válasz – Robicsek S. urnak, a folyó 1872-iki 18-ik sz. n. a szentesi heti Lapban nyilvánított köszönetére emberbaráti kötelesség érzetéből szivesen máskor is, – de csak úgy ha lehet.”²⁴³ A Szerkesztői üzenetek rovatban a felelős szerkesztő válaszolt röviden a különféle olvasói vagy szerzői megkeresésekre. Utóbbi leginkább azt közölte az érintett féllel, hogy beküldött írása publikálva lesz-e, avagy sem. Kulinyi Zsigmond például felelős szerkesztőként néha kissé túlzásba is vitte a nyers őszinteséget e rovatban: „Szegfalusynak, helyben. Nem akarom azt mondani, hogy föltétlenül rossz, de sok jó költeményben levén módom válogatni, – az ön versét nem közlöm.”²⁴⁴ Vagy: „F. F.-nek helyben. Fordításokat, különösen, ha a forrás elhallgatásával, eredetiek gyanánt küldetnek be, csak az esetben közlök, ha magyarban is legalább ép oly jók, mint eredetiben. Az ön által adott fordítás e mértéket nem üti meg, mihez képest kéziratát – 8 napig – rendelkezésére bocsájtom.”²⁴⁵

Összegezve, megállapíthatjuk, hogy a *Szentesi Lap* volt az első, tartósan fennmaradni képes sajtóvállalkozás a dél-alföldi városban, amely küllemében és tartalmában megfelelt a vidéki lapok általános jellemvonásainak. Az újság hosszú évekig – leszámítva egy-két kérésézetű lapkísérletet – monopolhelyzetben volt Szentesen, egyeduralmát majd csak a *Szentes és Vidéke* hetilap megjelenése törte meg 1880-ban. Azonban a *Szentesi Lap* ezután is a város meghatározó tömegtájékoztató eszköze maradt, hiszen miután Sima Ferenc 1883-ban megvásárolta Cherrier Jánostól a tulajdonjogot, és a függetlenségi párti irányvonalat nyíltan felvállalta, az orgánus soha nem látott népszerűsége tett szert a település lakossága körében.

JEGYZETEK

¹ Pető Bálint: *A nyomtatott sajtó kezdetei egy dél-alföldi kisvárosban: a Szentesi Füzetek és a Szentesi Lapok*. Délvidéki Szemle, III. évf. (2016) 1. sz. 17–34.

² *Szentesi Lap*, I. évf. (1872) 1. sz. 1.

³ Uo.

⁴ Buday József 1832-ben született Pesten. Szentesre kerülve előbb a református elemi fiúiskola tanítója volt, majd 1870-ben a település árva- és váltsági pénztárnoka lett. A *Szentesi Lap*ban megjelent, a 48-as elveket nyíltan valló, a városi és megyei vezetést egyaránt élesen bíráló cikkei miatt megakarták fosztani a hivatalától, azonban ekkor már a város egyik legnépszerűbb embere volt: 1873 végén a helyiek megyei képviselővé választották. Később részt vett a szentesi Függetlenségi Népkör megalakításában, 1875 elejétől a helyi 48-as Népkör vezetője. A hatalom válaszlépésének eredményeképpen Buday József minden szentesi megélhetési forrását elveszítette, kénytelen volt elköltözni a településről. 1901 nyarán hunyt el Versecen. (Labádi Lajos: *Elülözött lapszerkesztő – Százhetvenöt éve született Buday József*. Szentesi Élet, XXXIX. évf. [2007] 7. sz. 2.)

⁵ Kis-Rácz Antalné – Labádi Lajos – Vörös Gabriella (szerk.): *Szentes helyismereti kézikönyve (tanulmányok)*. Szentes Város Önkormányzata – Csongrád Megyei Levéltár, Szentes, 2000. (CD-változat, forrás: <http://www.szentesinfo.hu/cd/helyismeret/>, letöltés: 2016. október 4. - a továbbiakban: Kis-Rácz 2000.)

- ⁶ Kulinyi Zsigmond 1854-ben született Szentesen, zsidó gyökerű családban. Budapesten és Bécsben jogot tanult, azonban – édesapját, Kulinyi Ernőt követve – ő is az újságírói pályára lépett. A *Szentesi Lap* szerkesztését követően a *Szegedi Híradó* munkatársaként dolgozott, később Gelléri Mórral közösen megalapította az *Alföldi Iparlapot*. 1878-tól a *Szegedi Napló* főmunkatársa lett, hat évvel később már ő szerkesztette a lapot. Később a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara titkárnak választották. Közgazdasági témájú cikkeit az *Egyetértés* és a *Pester Lloyd* napilapok jelentették meg. Emellett alapító elnöke volt a Vidéki Hírlapírók Országos Egyesületének, tagja a Dugonics Társaságnak, s két híres önálló kötete is megjelent: *Árvíz után* (1880) és a *Szeged újabb története* (1900). Szegeden hunyt el 1905-ben. (Újvári Péter [szerk.]: *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, 1929. 516.; illetve lásd a *Magyar Életrajzi Lexikon* digitális verziójának vonatkozó szócikkét: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kulinyi-zsigmond-767B7/>, letöltés: 2017. október 8.)
- ⁷ Kis-Rácz 2000. (Lásd az 1.10.8. – *A korszak sajtója* fejezetet.)
- ⁸ Szentesi Lap, XIII. évf. (1883) 24. sz. 2. (Ez az utolsó lapszám, amelynek impresszumában még a Cherrier-nyomda szerepel.)
- ⁹ Kis-Rácz 2000. (Lásd az 1.10.8. – *A korszak sajtója* fejezetet.)
- ¹⁰ Szentesi Lap, I. évf. (1872) 9. sz. 1–2.
- ¹¹ Szentesi Lap, VI. évf. (1876) 28. sz. 1.
- ¹² Szentesi Lap, XI. évf. (1881) 3. sz. 1.
- ¹³ Szentesi Lap, VIII. évf. (1878) 45. sz. 1.
- ¹⁴ MNL CSML Szentes, IV.B.434.a. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A római katolikus egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentes, halotti anyakönyvek (1878. év); IV.B.434.b. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A református egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentes, halotti anyakönyvek (1878. év); IV.B.434.c. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – Az evangélikus egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentes, halotti anyakönyvek (1878. év); IV.B.434.e. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – Az izraelita egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentes, halotti anyakönyvek (1878. év). E tekintetben Szentes sem maradt el az országos átlagtól: a XIX. század utolsó harmadában hazánk a sereghajtók közé tartozott Európában, ami a csecsemőhalandóság mértékét illeti. A statisztikák csak a század végén mutatnak csökkenő tendenciát, a gyermekekhez való általános hozzáállás pozitív irányú megváltozásának, de legfőképpen a kiskorúakra veszélyes járványos betegségekkel (például torokgyík) szembeni, egyre hatékonyabb küzdelem eredményének volt köszönhető. (Gergely András [szerk.]: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 409.)
- ¹⁵ Szentesi Lap, IX. évf. (1879) 36. sz. 1.
- ¹⁶ Szentesi Lap, IX. évf. (1879) 2. sz. 1.
- ¹⁷ Szentesi Lap, XIII. évf. (1883) 50. sz. 1.
- ¹⁸ Szentesi Lap, I. évf. (1872) 4. sz. 3.
- ¹⁹ Szentesi Lap, VI. évf. (1876) 51. sz. 3.
- ²⁰ Szentesi Lap, VI. évf. (1876) 7. sz. 3.
- ²¹ Szentesi Lap, II. évf. (1873) 13. sz. 2.
- ²² Szentesi Lap, VI. évf. (1876) 52. sz. 3.
- ²³ Zonda Tamás, dr.: *A öngyilkosság múltja és jelene Magyarországon*. (Embertárs, 2005/2. sz. [III. évf.] 175–184.) 176–179.
- ²⁴ Például: „*Augusztus 5-én reggeli 7-8 óra tájt egy öngyilkossági kísérlet tétetett. Nevezetesen Fekete Ferenc ur szabómesternek legénye N. N. elbusulván magát, hogy valamennyi bor van mind meg nem ihatja, miután felső kabátját beitta, és a kabát kiváltására munkaadó gazdájától kapott pénz hasonlóképen valami folyadék*

alakjában elnyelte, neki ment az örvénynek. Őt azonban akkor, midőn már fuldoklott, a Sonnenfeld ur gőzmalmában levő gépész és ugyanott dolgozó napszámos Farkas András a halál torkából kimentették. S midőn a megmentett legény a kapitányi hivatalnál e tárgyban töredeztesen kikérdeztetett, bevallotta, hogy részegkedése hajtottja ezen kísérletre. Nem lehet tudni hogy a másik hétfőn nem lesz-e ittas, és ilyen kísérletre nem fog-e vetemedni.” (Szentesi Lap, I. évf. [1872] 1. sz. 3.)

²⁵ Lásd: MNL CSML Szentés, IV.B.434.a. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A római katolikus egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év); MNL CSML Szentés, IV.B.434.b. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A református egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év); IV.B.434.c. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – Az evangélikus egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év); IV.B.434.d. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A görögkeleti egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év); IV.B.434.e. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – Az izraelita egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év); IV.B.434.f. – Csongrád Vármegye Felekezeti Anyakönyvi Másodpéldányainak Levéltári Gyűjteménye – A nazarénus egyházközségek anyakönyveinek másodpéldányai, Szentés, halotti anyakönyvek (1872–1883. év)

²⁶ Szentési Lap, I. évf. (1872) 12. sz. 3.

²⁷ Szentési Lap, I. évf. (1872) 4. sz. 3.

²⁸ Szentési Lap, I. évf. (1872) 7. sz. 2.

²⁹ Szentési Lap, IV. évf. (1874) 42. sz. 3.

³⁰ Szentési Lap, VI. évf. (1876) 45. sz. 3.

³¹ Szentési Lap, V. évf. (1875) 49. sz. 3.

³² Szentési Lap, I. évf. (1872) 9. sz. 3.

³³ Szentési Lap, XIII. évf. (1883) 50. sz. 3.

³⁴ Szentési Lap, I. évf. (1872) 1. sz. 3.

³⁵ Szentési Lap, XI. évf. (1881) 34. sz. 3.; lásd még: XIII. évf. (1883) 12. sz. 3.

³⁶ Például: „Marsóczy Ferenc, 17 éves parasztleány, de fiatalsága dacára már is nagyon ismeretes korcsmahős mult hó 30-án Tóth Antal korcsmájában mulatván, ott egy másik fiatal legényt, Liba Horváth Lajost, midőn az éppen táncolt, egy hatalmas bunkós bottal orozva leütötte. A fiatal bűnös természetesen azonnal hűvösre került, ami reá nézve ez esetben igazán szerencse volt, mert ha egy városi lovas hadnagy kapóra nem jön, a fölbőszült mulató közönség tán agyonüti.” (Szentési Lap, VI. évf. [1876] 6. sz. 3.)

³⁷ Szentési Lap, XIII. évf. (1883) 24. sz. 3.

³⁸ Szentési Lap, IV. évf. (1874) 21. sz. 3.

³⁹ Szentési Lap, I. évf. (1872) 5. sz. 2.

⁴⁰ Szentési Lap, VIII. évf. (1878) 44. sz. 3.

⁴¹ Kováts József, dr.: *A nagyipar és kisipar*. (In: Nagy Imre [szerk.]: *Szentés. Magyar Városok Monografiája* Kiadóhivatal, Budapest, 1928. 301–305.) 302.

⁴² Szentési Lap, I. évf. (1872) 18. sz. 3.

⁴³ Szentési Lap, I. évf. (1872) 19. sz. 3.

⁴⁴ Szentési Lap, V. évf. (1875) 46. sz. 3.

⁴⁵ Szentési Lap, V. évf. (1875) 43. sz. 3.

**A KANIZSAI ÚJSÁG ÉS A KANIZSAI ELLENŐR
KÖZÉLETI ÉS BULVÁRHÍREINEK STATISZTIKAI ELEMZÉSE**

DÖBÖR ANDRÁS

ABSTRACT

In the first part of my study I aim to outline the history, inherent relations and operational principles of the press of Southern Hungary at the age of dualism; since the history of the newspapers of Magyarkanizsa cannot be properly investigated in the lack of the cognition of this context. In the second part, a brief description about the emergence of the press of Magyarkanizsa is followed by the analysis of the public life background of the publications. My purpose is to present how the newspapers relate to the participants determining the more and more civilian local public life, the functionaries, the city government as well as the civilian and cultural sphere. Finally, I touch upon the publication and analysis of the yellow-press articles serving commercial aspects (increasing the number of readers and the reading of the papers, and in parallel with that, enhancing income) necessary for independence, as well as the dissection of the economic background emerging behind the publications, based on the content- and statistical analysis of the commercials and other contributions published in the journals.

AZ ÜZLETI SAJTÓ KIALAKULÁSA A DÉLVIDÉKEN A TIZENKILENCEDIK–HUSZADIK SZÁZAD FORDULÓJÁN

A Tisza Kálmán bukását követő években jelentősen csökkent a Budapest-központúság a magyar lapkiadásban, enyhült a főváros túlsúlya, és a sajtóélet egészének közvetlen átpolitizáltsága megszűnt, az üzleti szempontok váltak mindinkább meghatározóvá. Megjelent a sajtótörténeti szakirodalomban csak „pulitzeri fordulattal” leírt tömegsajtó, majd a bulvársajtó, aminek köszönhetően a klasszikus politikai hírek háttérbe szorultak, a botrányok és bűnügyek váltak vezető témává, a lapok üzleti szempontúak, a tájékoztatás mellett mindinkább a figyelemfelkeltésre és szenzációra alapozóak lettek. Háttérbe került a korábbi nevelő-oktató funkció, és elsődlegessé vált a híradás, a hírnek pedig nem csupán hasznosnak, de szenzációsnak is kellett bizonyulnia. Hazánkban is meghonosodott a század végére a modern újságstruktúra, az üzleti sikert hajszoló modern lapkiadás és laptulajdonlás, megjelentek a sikeres sajtóvállalkozók. A nagypolgári réteg kialakulása alapvető hatással volt a sajtóra, de már nem első-sorban olvasóközönségként, hanem a sajtóvállalkozásra mint iparágra tekintő vállalkozóként. Létrejötték a modern szervezeti és technikai keretek, melyek az új távközlési és közlekedési eszközök használatával kapcsolódtak a globális sajtórendszerhez, a világot átszövő hírhálózatához.¹

Az üzleti alapú tömegsajtó elterjedésének elsőrendű feltétele és anyagi háttere a század végén már nem első-sorban az előfizetés vagy a lap eladásából származó bevétel volt, hanem a hirdetések minél nagyobb száma. Magyarországon a hirdetési piac kialakulása és térnyerése szempontjából nagy hatása volt az 1900. évi X. törvény-cikknek, ami megszüntette a még a neoabszolutizmus korában, 1850-ben császári rendelettel bevezetett hirdetési bélyegadót.²

Ennek köszönhetően a századfordulótól kezdve rohamos volt a magyar sajtóban a hirdetések mennyiségi növekedése, általában a terjedelem negyedét, harmadát, kirívó esetekben a felét is elérte a hirdetések száma: például 1907 karácsonyán *Az Újság* c. lap 160 oldalából 65, a *Pester Lloyd* 108 oldalából 64, sőt még a politikai katolicizmust képviselő *Alkotmány* című lap 34 oldalából is 10 oldalt tettek ki a hirdetések.³

Tehát, míg kezdetben a lapot indító és tulajdonló nagypolgár-vállalkozó egyéb vállalkozásainak hirdetési, netán a kormányzati vagy helyi hatóságok közleményei, hirdetményei adtak első-sorban támaszt a lapnak, addig a századfordulótól mindinkább előtérbe kerültek és meghatározóvá váltak az üzleti alapú hirdetések, természetesen egyértelműen a példányszám növekedésével párhuzamosan, amit azonban üzleti titokként kezeltek, így ennek az adatnak a rekonstruálása sok esetben a mai napig nehézségekbe ütközik.

A Tisza Kálmán bukása utáni liberális kormányok (Szapáry Gyula, Wekerle Sándor, Bánffy Dezső, Széll Kálmán, Khuen-Héderváry Károly, Tisza István) 1890-től 1905-ig, az egyesült ellenzék választási győzelméig tartó időszakában alapítódott a legtöbb lap a Délvidéken, szám szerint nyolcvanhárom. A fentebb vázolt tendenciáknak megfelelően biztos anyagi lábakon álltak, ezért hosszabb ideig fennmaradtak a kormánypárt támogatását, a szubvenciókat élvező kormánypárti szabadelvű lapok, úgymint a pancsovai *Határőr*, az újvidéki *Bácsmegeye*, a verbászi *Délvidék* vagy a szabadkai *Bácsmegeyei Napló*. A politikai véleménystajtót képviselték természetesen ellenzéki lapok is, pl. a *Zentai Néplap*, az *Újvidéki Hírlap*, a *Zombori Hírlap* vagy a nagybecskereki *Torontáli Ellenzék*, ezek fennmaradása azonban sokkal esetlegesebb volt. A pártstajtót képviselő lapok témái továbbra is a korszak országos belpolitikáját uraló kérdések és viták körül forogtak, úgymint a magyarosítás, a pártok közötti személyeskedések, a kivándorlás vagy a munkanélküliség, és egyéb, a korszakra jellemző társadalmi-politikai problémák.⁴

A lapalapítások nagy száma érzékelteti az új sajtótörténeti korszak hatását a Délvidéken, ugyanis a pártstajtó mellett mind nagyobb számban jelennek meg a helyi, vármegyei, vagy pusztán városi olvasóközönséget megszólító, független, vegyes tartalmú lapok, elsősorban hetilapok, és már nem csak a nagyobb városokban, de a mindinkább polgárosuló kisebb településeken is akad egy tőkével rendelkező vállalkozó, aki üzleti haszonszerzés reményében lapalapításra adja a fejét. E lapok elsősorban nem a pártok, hanem az őket alapító magánszemélyek politikai világnézetét és helyi közéleti-üzleti szándékait támogatták. Ennek köszönhetően jelenik meg a sajtó olyan új településeken, mint pl. Módos, Vajszka, Sajkásgyörgye, Kula, Törökkanizsa vagy Szenttamás. Talán ezzel a háttérrel magyarázható az is, hogy e lapok közül sokan csak egy-két évet érnek meg.⁵

Az e korszakban indított lapok településenkénti megoszlása: Nagyikinda (6), Zenta (10), Ada (8), Palánka (2), Újvidék (3), Pancsova (4), Topolya (3), Szabadka (14), Versec (1), Zombor (5), Nagybecskerek (4), Apatin (5), Óbecse (9), Kula (1), Verbász (1), Szenttamás (1), Módos (1), Törökkanizsa (1), Vajszka (1), Hódság (2), Sajkásgyörgye (1).⁶

1905-re gyökeresen megváltozott a politikai helyzet Magyarországon, Tisza István kormánya – és ezzel a négy évtizede uralkodó Szabadelvű Párt – a választásokon megbukott. Az uralkodó azonban nem a függetlenségi alapokon álló egyesült ellenzék kezébe adta a hatalmat, hanem hivatalnokkormányt nevezett ki Fejérváry Géza tábornagynagy vezetésével. Az új kormány ellen az egyesült ellenzék előbb nemzeti ellenállást szervezett, majd 1906-ban paktumot kötött az uralkodóval, gyakorlatilag lemondva függetlenségi követeléseiről, elfogadva a dualista rendszer fenntartását, ugyanakkor eltitkolva választói elől a fordulatot. A Wekerle Sándor vezette koalíciós

kormány igyekezett türelmetlenebb nemzetiségi politikával, illetve szociálpolitikai kedvezményekkel és az adórendszer reformjával elterelni a figyelmet a közjogi ellenzéki álláspont feladásáról. Végül a koalíciós kormány 1910-ben megbukott, miután a közvélemény kiábrándult a közjogi ellenzékiégből.⁷

Az 1905 és 1910 közötti időszakban a politikai változásoknak köszönhetően természetesen ismét fellendült a lapalapítás a Délvidéken, e rövid időszakban 33 új magyar nyelvű újságot alapítottak: Óbecse (2), Pancsova (2), Zenta (2), Zombor (2), Palánka (2), Újvidék (6), Szabadka (5), Nagybecskerek (2), Törökbecse (1), Kula (1), Fehértemplom (1), Versec (1), Titel (1), Nagyikinda (2), Magyarkanizsa (1), Apatin (1), Kevevára (1).⁸

A pártpolitikai sajtóorgánumok között domináltak a függetlenségi párti lapok, hiszen ezeket a kormány a fent említett kommunikációs célokból szubvenciókkal támogatta, vagy a párt pénzelte, pl. a *Zentai Függetlenség*, az újvidéki *Határőr*, a szabadkai *Függetlenség*, a nagybecskereki *Délvidéki Újság*, a *Versec és Vidéke* vagy a zombori *Bácsmegyei Függetlenség* esetében. Liberális szabadelvű lap alapítására ebben az időszakban értelemszerűen nem sűrűn került sor, először 1909-ben, az egyesült ellenzék uralmának végnapjaiban jelentkezett az *Újvidéki Napló*. Az ebben az időben alapított helyi jellegű, vegyes tartalmú, független politikai hírlapok alapítása, amelyek az új kormányzati irányvonalat támogatták ugyan, de elsősorban a helyi közösség tájékoztatására fókuszáltak, inkább kisebb településeken jellemző, és fennmaradásuk vállalkozó tulajdonosuk (főként nyomdászok, nyomdatulajdonosok) ügyességén és a helyi közösség gazdasági erején múlt. E lapok közül kiemelhető a palánkai *Bácskai Hírek*, a *Fehértemplom és Vidéke*, a titeli *Csajkás* vagy a délvidéki magyar nyelvű sajtó térképére Magyarkanizsát felhelyező *Kanizsai Újság*.⁹

Az 1910-től egészen az első világháború végéig a hatalomba visszatérő szabadelvűek határozták meg a politikai helyzetet Magyarországon, 1910-ben a király újra Khuen-Héderváry Károlyt bízta meg kormányalakítással, Tisza István pedig újjászervezte a régi kormánypártot, amely Nemzeti Munkapárt néven fölényesen megnyerte a választásokat. 1912-ben Lukács László, majd 1913-tól Tisza István töltötte be a miniszterelnöki pozíciót, és a korszak fő kérdésévé ismét a dualista berendezkedés megőrzése vált, az Osztrák–Magyar Monarchiát széteséssel fenyegető trialista vagy föderalista tendenciákkal szemben, de már a közeledő nagy európai háborúra való felkészülés jegyében.¹⁰

A világháborúra való készülődés érintette természetesen a sajtót is. Tisza István, miután több alkalommal is hangoztatta a sajtó „megrendszabályozásának” szükségességét, illetve az 1848-as sajtótörvényen alapuló törvényi szabályozás modernizálásának szándékát, már 1913-ban a parlament elé terjesztette az új,

hosszas politikai és sajtóviták után, az 1848-as áprilisi törvények évfordulóján, 1914. április 11-én elfogadott 1914. évi XIV. törvénycikket. Az új sajtótörvény alapjaiban a liberális elveket követte, egységes szerkezetbe foglalta a korábbi kiegészítő rendelkezéseket, a kor igényeinek megfelelően definiálta újra a sajtó fogalmát, de tartalmazott megszorításokat a negyvennyolcas alapokhoz képest. Sokat vitatott pontja volt a törvénynek a fennálló államrend támadásának tilalma, a valótlan tények közlését követő helyreigazítási kötelezettség szabályozása, valamint a közérkölsiséget veszélyeztető hirdetések közzétételének tilalma. Pozitív hatás mutatkozott a magyar sajtóban a törvény életbe lépése után – annak hatására – a törvényi és társadalmi korlátok tudatosodása terén. Azonban az új sajtórendszer nem sokáig működött, a háború kitörésével ugyanis életbe lépett az 1912. évi LXIII. törvénycikk „A háború esetén szóló kivételes intézkedésekről”, benne a háborús cenzúra bevezetéséről. A háború, a cenzúra és a gazdasági változások pedig a történelmi Magyarország széteséséhez hasonló pusztítást vittek végbe a magyar sajtóban is, amely összezsugorodott: 1911 és 1920 között 62,3%-kal csökkent a politikai napi- és hetilapok száma, és a megmaradt orgánumok is kiszolgáltattak a pártpolitikának, hiszen a gazdaság visszaesésével mindinkább eltűntek a lapokat nyereségessé tevő hirdetőik is.¹¹

Az 1910 után időszakban összesen 28 új lap indítására került sor a Délvidéken: Pancsova (2), Újvidék (4), Szabadka (6), Zsablya (1), Nagyikinda (3), Magyar-kanizsa (1), Kula (1), Nagybecskerek (1), Zenta (1), Óbecse (3), Törökbecse (1), Verbász (1), Péterréve (1), Hódság (1) és Csurog (1).¹²

A most már a Nemzeti Munkapárt befolyása alatt álló kormánypárti pártlapok újra a liberális eszmék terjesztésére vállalkoztak, természetesen komoly állami szubvenciókkal, ezek közül is kiemelkedő az *Újvidéki Hírlap*, illetve a *Felsőtorontáli Közlöny*, amelyek lefedték a történelmi Délvidék déli és délkeleti területét. A kormánypolitika hívének tekinthető, de független helyi lapok közül mind élettartamát, mind jelentőségét tekintve kiemelkedik az inkább szociáldemokrata beállítódást mutató *Szabadkai Hétfői Újság*, valamint a különösebb politikai aspirációval nem rendelkező kulai *Bács-Bodrog*, az *Óbecsei Újság* és a *Kanizsai Ellenőr*. E lapok első-sorban a fronttudósításaiknak, valamint az azzal kapcsolatos, szenzációs hangvételű cikkeiknek és kommentárjaiknak köszönhették népszerűségüket, ezáltal fennmaradásukat. A lapok többsége ugyanis a háború és a gazdasági nehézségek miatt egyre rendszertelenebbül jelent meg, és egyre több meg is szűnt. Új lap indítására 1912-ben hat, 1913-ban pedig két alkalommal kerül sor, 1914-től a háború végéig pedig új lapot már nem indítottak a Délvidéken.¹³

Összefoglalva az elmondottakat megállapítható, hogy a délvidéki magyar nyelvű politikai sajtó, ha néha megkésve is, de követte az országos tendenciákat, a lapok

túlnyomó része vagy hivatalosan is az aktuális kormányt támogató pártlapként, vagy független, helyi lapként lojalitást tanúsított a kormányzat politikája iránt, hiszen az olvasótáborban mindig többségben voltak az aktuális kormánytöbbséget támogatók. Az ellenzéki-függetlenségi lapok elsősorban csak abban az öt évben számíthattak állami szubvenciókra, amikor az egyesült ellenzék volt uralmon. Fontos leszögezni azt is, hogy a határ menti, etnikailag jóval vegyesebb területeken megjelentetett lapok is inkább számíthattak állami támogatásra a magyarosítási szándék, a magyar nyelv és kultúra terjesztése okán, mint a határtól távolabbi, színmagyar vagy többségi magyar etnikumú települések lapjai, és ez is rányomta bélyegét a lapalapítások számára és idejére. Az e területeken lévő településeken akkor tudott megjelenni magyar nyelvű hírlap, ha a helyi közösség és a város polgári fejlettsége elérte azt a színvonalat, amely kitermelte a lapalapítás két alapvető kellékét: a megfelelő számú, írni-olvasni tudó, a közügyek iránt érdeklődő, polgárosodott olvasót, illetve a kellő tőkével rendelkező nagypolgár-vállalkozókat, akik egyéb üzleti tevékenységeik mellett – vagy éppen azok megerősítésére – képessé váltak sajtó-vállalkozás indítására. A délvidéki lapindítások számbeli, időbeli és területi egyenetlenségének okait e tényezők összességében kell tehát keresnünk és elemeznünk.

A MAGYARKANIZSAI SAJTÓ KEZDETEI

A délvidéki Magyarkanizsa történetét feldolgozó monográfiában¹⁴ megjelent, Döbör András és Pető Bálint által közösen publikált sajtótörténeti feldolgozásban¹⁵ részletesen elemeztük és bemutattuk az 1909 és 1915 között megjelenő *Kanizsai Újság*, valamint az 1911 és 1918 között megjelenő *Kanizsai Ellenőr* című városi hírlapok helyi szerepét, megállapítva, hogy Magyarkanizsa sajtóélete jelentős késéssel jutott abba a fázisba, hogy saját kiadású, a városban szerkesztett, nyomtatott és kiadott hírlappal rendelkezzen.

Ennek egyik jelentős oka abban keresendő, hogy a környező, polgári fejlődésben, urbanizációban előrébb járó, nagyobb gazdasági potenciállal és demográfiai súllyal rendelkező, politikai értelemben is inkább centrálisnak tekinthető települések, mint Szabadka, vagy Zenta korábban megteremtették a helyi, regionális szerepet is betöltő sajtóorgánumaikat a 19. század végéig, még döntően pártfinanszírozással. A független, az olvasók és a helyi közösség gazdasági ereje által eltartott lapok korának megjelenése adott lehetőséget Magyarkanizsának a lapindításra, a pártfinanszírozás nem. A „pulitzeri fordulatnak” megfelelő, modern, üzleti szempontú, tájékoztatásra, figyelemfelkeltésre és szenzációra alapozó tömegsajtó modellje jobban megfelelt Magyarkanizsa lehetőségeinek.¹⁶

A magyarkanizsai nyomtatott sajtó megjelenése szorosan összefügg a település közigazgatási besorolásának megváltozásával: a belügyminiszter 10 018. számú, 1908. március 12-én kelt rendelete Magyarkanizsát a következő évtől kezdve a rendezett tanácsú városok sorába emelte, s ezzel szinte egy időben vehették kézbe az újdonsült kisváros lakói első saját sajtóterméküket, a *Kanizsai Újságot*.¹⁷

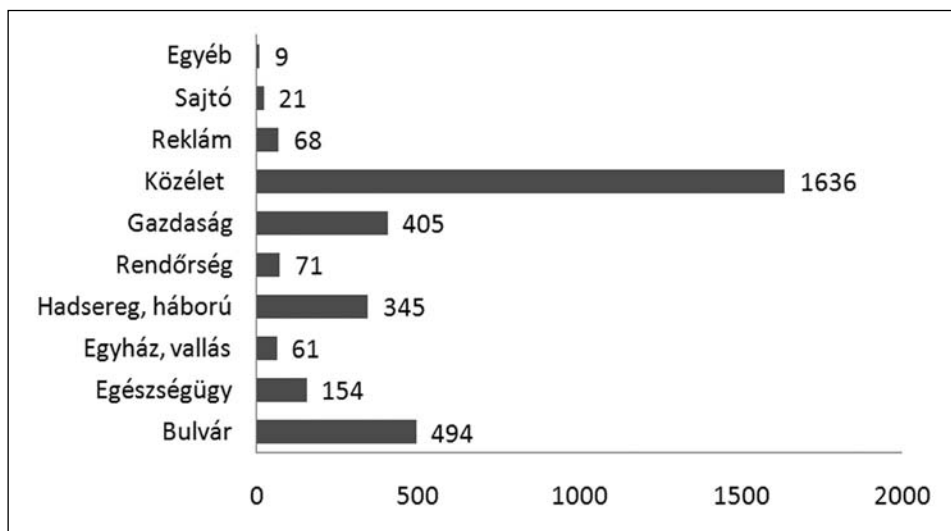
A mindinkább polgárosuló, városi rangra emelkedő településen végül akadt egy olyan tőkével rendelkező helyi vállalkozó (majd 1913-tól városatya) Bruck P. Pál személyében, aki üzleti haszonszerzés reményében lapalapításra adta a fejét 1908-ban. Ebből következik, hogy az elsőként meginduló *Kanizsai Újság* elsősorban nem az országos politikai pártok, hanem az őt alapító és finanszírozó tulajdonos politikai világnézetét és helyi közéleti-üzleti szándékait támogatta. Ugyanez a háttér jellemzi az 1911-ben meginduló második magyarkanizsai hírlapot, a *Kanizsai Ellenőrt* is, amely szinte kezdettől fogva egy a városban jelentős kulturális-közéleti szerepet játszó civil szervezet, a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület lapjaként, a szerkesztőbizottságot alkotó civil tulajdonosok, majd később a Bruck P. Pál helyi konkurenciájának tekinthető nyomdász-vállalkozó, Léderer Manó rész-tulajdonlásával jelent meg.¹⁸

Míg a pártsajtót képviselő lapok témái országos, regionális és helyi szinten továbbra is a korszak országos belpolitikáját uraló kérdések és viták, a korszakra jellemző társadalmi-politikai problémák körül forogtak (pl. magyarosítás, pártok közötti személyeskedések, kivándorlás vagy a munkanélküliség), a két magyarkanizsai hírlapban a klasszikus politikai hírek háttérbe szorultak, helyette a helyi közélet és gazdaság hírei, eseményei és természetesen a bulvár (botrányok és bűnügyek) váltak vezető témává.¹⁹

A Kanizsai Újság közéleti és bulvárhíreinek statisztikai elemzése

Elsőként a *Kanizsai Újság* híryanagát érdemes elemezni. A lap teljes fennállása alatt megjelent teljes híryanag téma szerinti megoszlását vizsgálva, mint az 1. grafikon jól mutatja, a 3264 db hír kicsivel több, mint felét a *Közélet* hírei teszik ki.

A közéleti híryanagot vizsgálva találunk civil társasági beszámolókat (egyesületi rendezvényekről, bálokról, estélyekről, egyesületi támogatásokról), oktatási híreket (iskolai tisztségviselői, tanári kinevezések, rendezvények stb.), a városi, megyei közgyűléshez és egyéb hivatalos intézményekhez kapcsolódó információkat. Beszámol az új tisztségviselők (tanítók, lelkészek, rendőrök, bírók, orvosok stb.) kinevezéséről, a különböző egyesületek rendezvényeiről, születésekről, halálozásokról, házasságkötésekről – nemegyszer még eljegyzésekről is –, sőt még annak is hírértéket tulajdonít, ha egy büntetését letöltött kanizsai polgárt szabadlábra helyeztek. Pl.:

1. grafikon: Hírek témakörök szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

„Feltételes szabadságolás. Nagy Gergely János ki 2 évi börtönre volt elítélve feltételesen szabadságotatott.”²⁰

„Feltételes szabadságolás. Csikós Mihály suhancz aki másfél év előtt egy legény társát leszurta, hátralevő büntetésének elengedése mellett a hét elején föltételes szabadságra haza érkezett.”²¹

A közéleti hírekben természetesen szerepet kaptak a város modernizációját szolgáló fejlesztések, tervek bemutatása, pl. a városháza előtti tér aszfaltozásáról,²² a Csodakúthoz vezető út és annak környékének rendbe rakásáról,²³ a rendőrségi lóistálló elhelyezéséről²⁴ vagy a telefon bevezetéséről Magyarakanizsára.²⁵

Érdekes statisztikai adatról árulkodik a *Közéleti hírek terület szerinti megoszlása* című grafikon, amennyiben jól érzékelteti, hogy csak a közéleti híreket tekintve a helyi ügyekre való fókuszálás 12%-kal magasabb az átlag híryanag vonatkozó értékénél. Ez az adat is jól jellemzi a szerkesztő szándékát, a helyi közéletre, közügyekre való fókuszálást.

Természetesen a már említett Pulitzeri fordulatnak megfelelően korántsem meglepő, hogy a hírek számát tekintve második helyen a közéleti hírek közé rendszerint beékelődő rövid bulvárhírek állnak (494 db). Ebbe a csoportba soroltuk a bűnügyeket, a különféle balesetekről és katasztrófákról szóló beszámolókat

és a halálesetekről, temetésekről szóló tudósításokat, valamint az egyéb „színes” bulvárhíreket (pl. egy úrilány szerelmi kalandja a hétvégi futballmeccsen,²⁶ aranyifjak verekedése Martonoson,²⁷ Szárits János repülőgépeének lezuhanása Szabadkán²⁸). Korántsem tekinthető véletlennek, hogy a szerkesztők a korabeli országos sajtó-fogyasztási szokásokat figyelembe véve átlagosnak mondható olvasóközönséget leginkább lekötő bűnügyekre fókuszáltak. (Lásd 3. grafikon.)

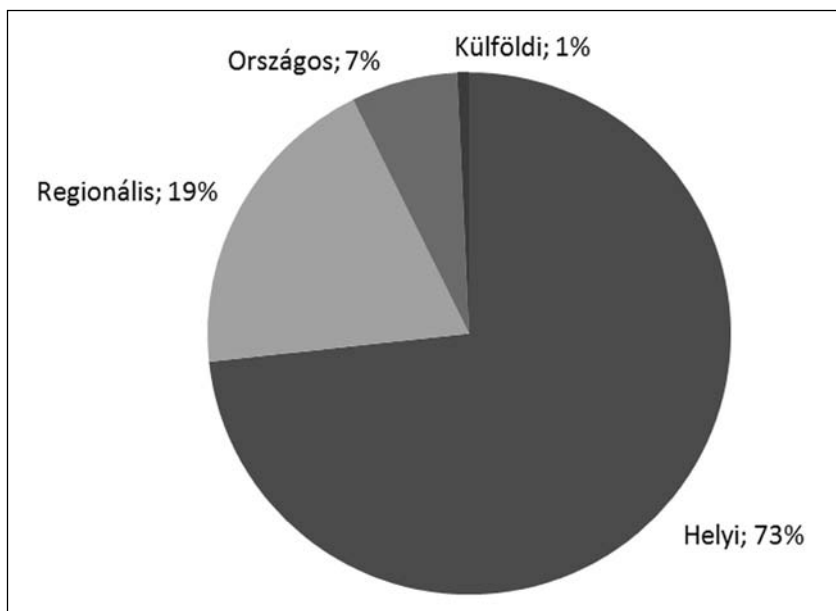
Külön figyelmet érdemelnek a különböző erőszakos cselekményekről, tragédiákról szóló tudósítások, amelyek nagyszámban előfordultak a település életében, s amelyekről a *Kanizsai Újság* részletesen, „bulvárszerűen” – néha humorosan, esetenként már szinte horrorisztikus részletességgel – be is számol.

„Enyveskezü rabló. Bakality Mladen borbélysegéd f hó 24-én a szerb bálban nagyban udvarolt Kordován Jelena hajadonnak, Az udvarlás hevében ellopott a leány nyakában csüngő aranyokból egyet. A hajadon észrevette a lopást, de a tolvaj mindaddig tagadott, míg a kapitányi hivatalba nem vitték. Itt aztán töredelmesen bevalotta tettét és alóadta az aranyat. A rendőrség a tolvaj udvarlót illetőségi helyére akarta tolonczoltatni, de a legény meglépett az öt kíséző rendőr elől! Ugy elmenekült hogy még most sem sikerült nyomára akadni.”²⁹

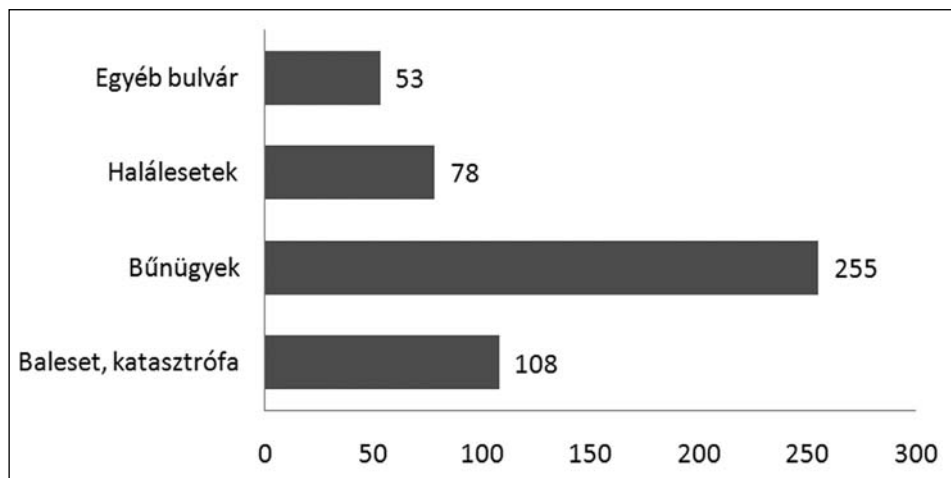
„A kedélyes család. Özvegy Keszthelyi Andorné 76 éves öregasszony feljelentést tett a bajai csendőrségen, veje Cseszler Dávid ellen, aki őt össze vissza verte. A feljelentésnek igen érdekes háttere van. Cseszler Sükösdön járt, s amikor haza érkezett Bajára, nem találta otthon a feleségét. Keresésére indult megtalálta az asszonyt az anyósa társaságában, amint az egyik korcsmában tökéletesen elázva kurjongattak. Cseszler erre annyira elkeseredett, hogy a jokedvü anyóst hajánál fogva kiránczigálta és összevissza rugdosta. Az anyos sérülései könnyebb természetűek.”³⁰

„Bata tagadja azt, hogy előre megfontolt szándékkal követte el a gyilkosságot s azt állítja, hogy a nejevel való összeszollalkozás közben neje őt egy ollóval megtámadta mire ő az asztalon fekvő kést felkapván, azzal őt-hat izben neje felé szúrt s midőn a kisugárzó vért látta...”³¹

„Véres baleset történt a napokban Bácsföldváron. Pávlov Sándor és Kis Klára mészárúsok teljes kocsirakomány meszet hoztak Nádalfjáról. Utközben a lovak megbokrosodtak. Az erős zökkenéstől mindkét mészárús a lovak közé esett. A kocsi átment rajtuk. Kis Klárának a térdét törte el Pavlovnak pedig a combján okozott zúzódást. Az előbbinek lábát amputálni kellett ; az utóbbi sérülése aránylag jelentéktelen.”³²

2. grafikon: Közéleti hírek terület szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

3. grafikon: Bulvárhírek téma szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

Mindez érthető, hiszen a városi státus elnyerése ellenére még jelentős mértékben falusias, viszonylag zárt közösség információéhségét ki kellett elégíteni, a „pletykalkodást” értelemszerűen a nyomtatott sajtó hasábjaira is át kellett vezetni – mindez pedig feltehetően növelte az újság eladási volumenét is. „Egyes, többnyire szélesebb, a leginkább a megyei nyilvánosság elé kerülő esetek ugyanis – kinőve a 'Hírek' rovat kereteit – elkülönítve rögtön a tárcát követték. Mintha az emlegetett pulitzeri fordulathoz fel-fokozott ütemben érkezett volna meg a Kanizsai Újság – avagy az üzleti érzékkel bizonyára kellő mértékben megáldott nagykereskedő-szerkesztő meglátta a példányszámnövelés egy lehetséges útját. E változással egyidejűleg a cikkek címadási stratégiája is módosult, 'szenzációsabbá' vált. A tömör és érdektelen 'Tűz', 'Baleset', 'Bicska' stb. témamegjelöléseket felváltotta a hiperbolikus, a történet jelentőségét túldimenzionáló beharangozó, mint például a már idézett Revolver és vasvilla. Merénylő cigány, azaz az olyan címadás, amely az olvasói figyelmet a megfelelő kulcsszóval szándékozik kiváltani, és nemritkán enigmatikusra kurtított tömondatokkal operál.”³³

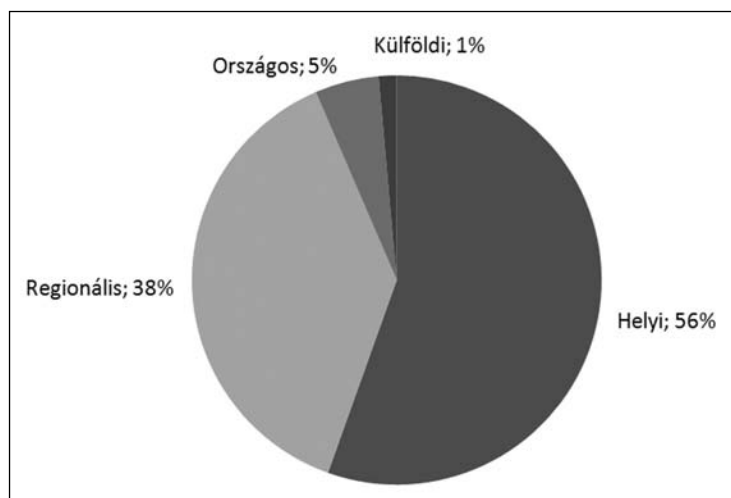
A hírek között sok késelést, rablást, lopást, részegen elkövetett garázdaságot, verekedést, balesetet, tüzesetet, gyilkosságot, különböző családi tragédiákat találhatunk, s elég gyakoriak az öngyilkosságok is.

Kilép a helyi lakosság közéleti tájékoztatásának keretei közül az a sorozat, amely az Egyesült Államok alkotmányából és történetéből közöl szemelvényeket,³⁴ de olvashatunk cikket a magyar szabadkőművességről és Kossuthnak a szervezetben elfoglalt szerepéről,³⁵ egy szegedi fiatalember kalandjairól a francia idegenlégióban,³⁶ vagy akár beszámolót Ferenc Ferdinánd trónörökös színajai utazásáról.³⁷

Külön említést érdemel *A pusztuló Bácska* című cikk, amelyben az Amerikába történő tömeges kivándorlásról, illetve az erre való csábításnak bűncselekménnyé való minősítéséről értekezik a szerző.³⁸

Ügyes szerkesztői húzásként – s igen feltűnően manipulatív módon – közvetlenül a cikk után egy tragédiáról szóló beszámolót, mintegy „elrettető példát” találunk *Zentai fiú szerencsétlensége Amerikában* címmel. Az írásból megtudjuk, hogy Kocsis Lajos zentai kivándorló fiatalembert „a csikágói expressz vonat” halálra gázolta, holttestét darabokban szedték össze.³⁹

Amint korábban a közéleti híreknél, úgy a bulvárhíreknél is megvizsgáltuk azok területi megoszlását, ennek adatait mutatja a bulvárhírek terület szerinti megoszlását mutató diagram. Meglepő, hogy itt a közéleti hírekkel ellentétben az átlagnál alacsonyabb a helyi, városi híryanag aránya, és jóval magasabb a regionális híryanag. Ez a statisztikai adat jól mutatja a szerkesztő azon szándékát, hogy a „helyben kéznél lévónél” is több balesettel, katasztrófával és gyilkossággal szórakoztassa az olvasókat, ezzel is jobban eladhatóvá téve a lapot.

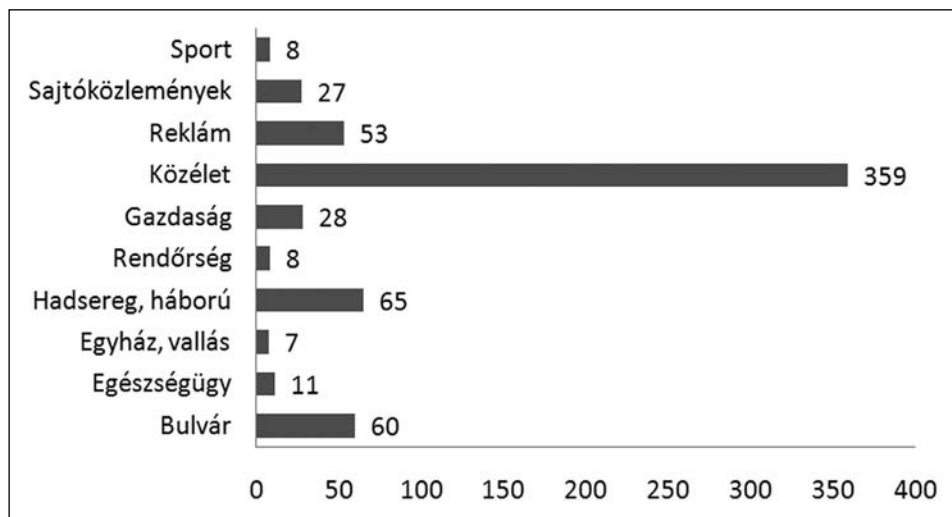
4. grafikon: *Bulvárhírek terület szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)*

A Kanizsai Ellenőr közéleti és bulvárhíreinek statisztikai elemzése

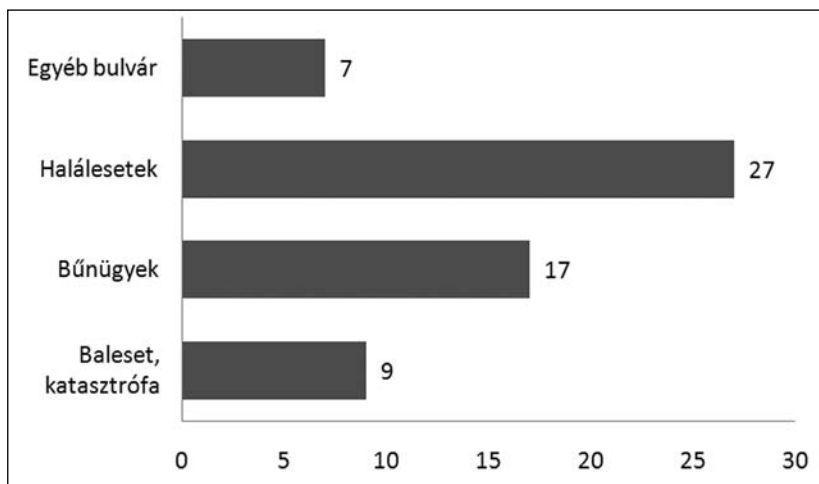
A híryanag témakörök szerinti csoportosítását elvégezve a *Kanizsai Ellenőr* nagyon hasonló képet mutat, mint riválisa. Túlnyomórészt, majdnem a híryanag hatvan százalékát teszik ki a közéleti hírek (359 db), és laptársához hasonlóan ugyancsak kiemelkedő a bulvárhírek (60 db) száma. Érdekes eltérés, hogy a gazdasági hírek aránya jóval alacsonyabb (28 db), és a sajtóközlemények, valamint a fizetett hirdetések aránya jóval magasabbnak mondható. Új polgári hírtípusként, igaz, egyelőre kis mértékben (8 db) megjelennek a sporthírek is. A háborús hírek magas aránya az 1918-as évfolyam miatt emelkedik ki, amikor a lap meghatározó profilját tették ki a hadsereg, a katonákra és a háborús helyzetre vonatkozó rendelkezések, hirdetések megjelentetése (65 db). (Lásd 5. grafikon.)

A bulvárhírek csoportja tekintetében is a halálesetek adnak magasabb értéket (az egyszerű elhalálozási hírek és köszönetnyilvánítások mellett megjelennek pl. az öngyilkosságról szóló hírek⁴⁰). Jóval kevésbé találunk „szórakoztató, színes” bulvárhíreket (pl. nagy korkülönbségű személyek lakodalma,⁴¹ és meztenre vetkőző botrányokozó a Feltámadás ünnepén⁴²), illetve bűneseteket bemutató tudósításokat (pl. egy lókupec kirablása,⁴³ egy járasszéki gyilkosság leírása⁴⁴) számszerűleg, valamint arányait tekintve is, mint a konkurens lapnál. A gazdasági hírek száma pedig oly alacsonynak tekinthető, hogy összehasonlító elemzésükből nem lehet általános következtetéseket levonni. (Lásd 6. grafikon.)

Összességében megállapítható, hogy a híryanag a közéleti hírek és a bulvárhírek tekintetében bír relevanciával, a többi vagy jelentéktelen számú, vagy nem tárgya statisztikai elemzésünknek, mint pl. a szép számmal a híryanag közé illesztett, fizetett hirdetmények.

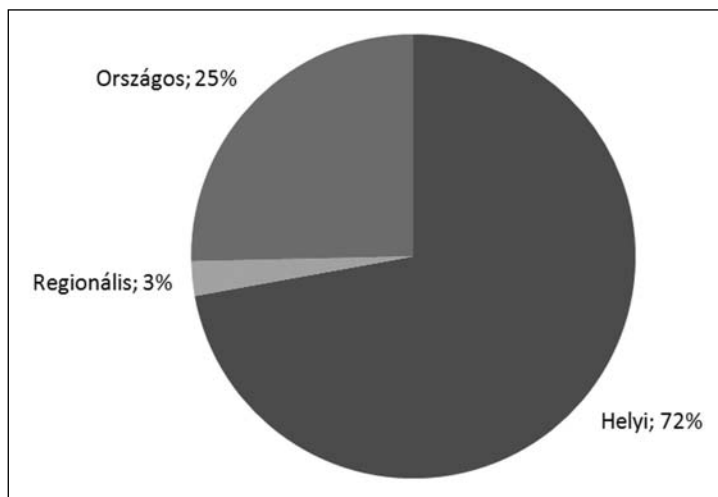

5. grafikon: Hírek témakörök szerinti megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

6.grafikon: Bulvárhírek téma szerinti megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

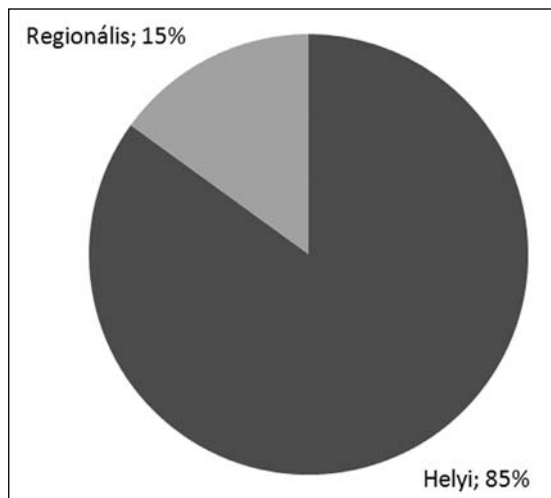
A közéleti hírek terület szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a *Kanizsai Ellenőr* magas értékét hoz a helyi hírek tekintetében, eltérés az országos hírek 5%-kal magasabb százalékpontja, illetve a regionális hírek elenyésző volta és a külföldi hírek teljes hiánya.

7. grafikon: Közéleti hírek terület szerinti megoszlása (*Kanizsai Ellenőr*)

E ponton érdemes megemlíteni a lapot kiadó egyesület, a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület nevét, mint a település egyik legtevékenyebb társadalmi-kulturális szervezetét, amelynek profiljába vágó, akár általa, akár más civil szervezetek által szervezett színi előadásokról, koncertekről, hangversenyekről, bálokról szóló tudósítások még nagyobb arányban megjelentek a lapban, a közgyűlési és a városi modernizációról beszámoló hírek mellett. Természetesen az egyesület saját szervezésű rendezvényeiről, programjairól is hírt adtak, például közgyűléseikről⁴⁵ vagy az egyesület lövész tanfolyamáról.⁴⁶

A bulvárhírek területi megoszlása is jelentős eltérést mutat a laptárséhoz viszonyítva. Mint korábban utaltunk rá, a *Kanizsai Ellenőr*ben a bulvárhírek tartalma is más volt, hiszen a halálesetekre helyezte inkább a hangsúlyt, de fontos az eltérés abban is, hogy a területi megoszlás tekintetében szinte kizárólagosan a helyi hírekre koncentráltak a szerkesztők, a helyi bulvárhírek aránya kiugróan magas, szignifikáns. (Lásd 8. grafikon.)

8. grafikon: Bulvár hírek területi megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

Kutatásunkban részletesen bemutattuk és elemeztük a különbségeket, azt a konklúziót vonva, hogy egyrészt a *Kanizsai Újság* arányaiban és számszerűen is jelentősebb híryanagot vonultatott fel, mint a *Kanizsai Ellenőr*, amely a publicisztikának adott arányaiban nagyobb teret. Igaz, ez inkább vonatkozott a szerkesztők által szerzett cikkekre, míg a *Kanizsai Újság*ban jóval több lehetőség volt az olvasók véleményének megjelenítésére.⁴⁷

Másrészt a híryanag tekintetében érdekes különbségnek mutatkozott az, hogy a *Kanizsai Ellenőr* arányaiban erősebben fókuszált a helyi hírekre, különösen a bulvár hírek tekintetében, amely szinte kizárólag a városi eseményeket emelte fókuszába, míg a *Kanizsai Újság* esetében ez az átlagnál nagyobb helyi koncentráció inkább jellemezte a közéleti híryanagot, mint a bulvár híreket. Érdekes különbségnek mutatkozott a híryanag vizsgálata során az is, hogy a *Kanizsai Ellenőr* mennyivel kevésbé érdeklődött a helyi gazdaság (pénzügyek, kereskedelem, ipar, mezőgazdaság) iránt, mint a *Kanizsai Újság*.⁴⁸

A Kanizsai Újság és a Kanizsai Ellenőr gazdasági háttere

Miután sort kerítettünk a függetlenséget biztosító bevételek növekedését szolgáló bulvártartalmak elemzésére, érdemes a lapok mögött körvonalazódó gazdasági hátteret is elemezni, amelynek alapját a lapokban megjelent reklámok és egyéb közlemények összegyűjtése, rendszerezése és elemzése adta.

Ahogy az a lenti, Pető Bálint kutatásai alapján összeállított táblázatból⁴⁹ is kitűnik, a *Kanizsai Újság* fő hirdetője maga a tulajdonos, Bruck P. Pál volt, mint már említettük. Az 1909-es esztendőben nagyrészt saját vállalkozásait reklámozta saját lapjában: a nyomdaipari tevékenysége mellett forgalmazott különféle mezőgazdasági gépeket (ekét, cséplő-, vető-, arató- és ültetőgépet), különféle háztartási és lakberendezési eszközöket (kályhát, varrógépet, mosógépet, gázlámpát), emellett árult kokszot, szenet, könyvet, tanszereket, rajzeszközöket, kerékpáralkatrészt, sőt esetenként ingatlanokat, akácfa oszlopokat vagy akár édes tormát is értékesített. (Lásd 1. táblázat.)

Mindez később, a lap népszerűsége növekedésének köszönhetően jelentős mértékben megváltozott: a hirdetők száma fokozatosan nőtt, az 1912-es évfolyam lapszámaiban már a harmadik oldal nagyobb hányadát is hirdetések töltik ki, sőt Bruck nem egy esetben a címlap egy részét szintén reklámfelületként adta el.⁵⁰ Ebből adódóan – bár a fentebb említett okok miatt konkrét számadatokat nem ismerünk – a hirdetésekből befolyó összeg minden bizonnyal a kezdeti reklámbevétel többszörösére emelkedett.⁵¹

A *Kanizsai Ellenőrt* – ellentétben a *Kanizsai Újsággal* – elsősorban a helyi vállalkozások részesítették előnyben: mint az az alábbi, Pető Bálint által készített összegző táblázatból⁵² is kitűnik, a legnagyobb számban hirdetők között mindössze két nem magyarkanizsai céget találunk. (Lásd 2. táblázat.)

Kiugróan magas Léderer Manó – valamint későbbi vállalkozása, a Léderer és Varga – hirdetései száma, ami érthető, hiszen a lap nyomdászáról, illetve társtulajdonosáról van szó, aki – Bruck P. Pálhoz hasonlóan – rendszeresen kihasználta a számára ingyenes reklámfelületet. Léderer a nyomdaipari szolgáltatásokon kívül könyveket, tanszereket, különféle papírárukat kínált az újság hasábjain, sőt dohánykereskedelemmel is foglalkozott. Érdemes megjegyeznünk, hogy az 1918-as újraindulást követően a hirdetések száma jelentősen lecsökkent: ennek oka minden bizonnyal a többéves szüneteltetés, valamint a világháború negatív gazdasági hatásaiban keresendő.⁵³

Megállapíthatóvá vált, hogy a lapok elsősorban a helyi közösség tájékoztatására és szórakoztatására fókuszáltak, s fennmaradásuk a vállalkozó tulajdonosok ügyességét, valamint a lapot vásárló, illetve hirdetéseivel fenntartó helyi közösség (közte pl. a *Kanizsai Ellenőr* esetében a fizetett hirdetmények egész sorát megrendelő városvezetés) gazdasági erejét dicséri.

Hirdető	Hirdető székhelye	Hirdetett árucikk vagy szolgáltatás	Hirdetések (db)
Bruck P. Pál / Bruck és Társa	Magyarkanizsa	nyomdaipari szolgáltatások, mezőgazdasági gépek, háztartási eszközök, tanszerek, ingatlan, szén, élelmiszer	567
Lucza József	Szeged	vegytisztítás	181
Hangszer-király	Budapest	hangszerek, hanglemezek	136
Medgyesi István téglá- és cserépgyáros	Magyarkanizsa	tégla, cserép	96
Bogoszávlyev és Bellér	Magyarkanizsa	liszt, termény	94
Magyarkanizsai Első Gőzfűrész és Gőzmalom Rt.	Magyarkanizsa	fűrészáru, liszt, tűzifa	92
Lichtig Jenő angol úriszabó	Magyarkanizsa	ruhakészítés	87
Hecht Bankház Rt.	Budapest	vidéki ügynökök keresése sorsjegyek értékesítéséhez	72
Beszédes György	Magyarkanizsa	faanyag, építési anyagok	53
Modern Lakberendezési Vállalat	Budapest	bútorhitel	52
Dr. Glückstál Zoltán gyógyszerész	Zenta	gyógyszappan	46
Szöllös Samu	Szeged	óra- és ékszerjavítás	46
Torday Gy. gyógyszerész	Budapest	gyógytea	42
Gregus Illés lakatos	Magyarkanizsa	épület- és géplakatos munkák	41
Kovald Péter és Fia	Budapest	ruhatisztítás és -festés	40
Fogl József Lajos műgépész	Budapest	kötőgépek	40
Szamet Farkas	Zenta	pálinka	38
Ignác és Társa	Budapest	a drezdai motorgyár termékei	37
Nagy Gábor	Kóly	szőlőoltványok	37
Mehr Sámuel okl. műszabász tanító	Budapest	műszabász-oktatás	37
Flesch E. Korona gyógyszertár	Győr	gyógyszerek	36
Kara Simonné Bicskei Julianna	Magyarkanizsa	szatócsüzlet	35
Styria Kötőgépgyár	Graz	kötőgépek	34
Wilhelm Frencz gyógyszerész	Naunkirchen	gyógytea	34
Neumann Gyula cipész	Magyarkanizsa	cipő	31
Takács Oszkár	Budapest	a passai gépgyár termékei	28
Cserépgyár Rt.	Kismánya	Kombinett-játék	24
Ehrenfeld Hermann	Magyarkanizsa	óra, ékszer	24
Beer Emil gyógyszerész	Magyarkanizsa	gyógyszer	23
Varga Máté asztalos	Magyarkanizsa	bútorkészítés	22

A Kanizsai Újságban legtöbbet hirdető kereskedelmi vállalkozások

Hirdető	Hirdető székhelye	Hirdetett árucikk vagy szolgáltatás	Hirdetések (db)
Léderer Manó / Léderer és Varga	Magyarkanizsa	nyomdai szolgáltatás, könyv, tanszer, papíráru, dohány	319
Dominusz Henrik	Magyarkanizsa	óra-, ékszer-értékesítés és javítás	129
Dobos József	Magyarkanizsa	divatáru	113
Kálnai Simon	Magyarkanizsa	vasáru	113
Bata Károly	Magyarkanizsa	vasáru	107
Hesser Jenő	Magyarkanizsa	divatáru	104
Törteli János és fia	Magyarkanizsa	faáru, gabona, műtrágya	96
Uránia	Magyarkanizsa	mozgóképszínház	92
Beer Emil	Magyarkanizsa	kozmetikai termékek, gyógyszer	89
Törtely testvérek	Magyarkanizsa	divatáru, faáru, ponyva, gabonaszák	78
Bogoszávlyev és Bellér / Bogoszávlyev Lázár György	Magyarkanizsa	malomüzemi szolgáltatás, liszt és termény	67
Kovald Péter és fia	Budapest	vegytisztítás, kelme- és szőrmefestés	62
Ádám Sámuel	Magyarkanizsa	divatáru, malátásör	50
Magyarkanizsa Első Gőzfűrészt és Gőzmalom Rt.	Magyarkanizsa	malomipari szolgáltatás, faáru	49
Vágó Pál	Magyarkanizsa	géplakatos	45
Vass István	Magyarkanizsa	cipész	43
Almássy Antal	Magyarkanizsa	szigetelés, kőszén, kőműves	42
Lendvai Alfréd	Magyarkanizsa	vasáru, fűszer	38
Neumann Gyula	Magyarkanizsa	cipész tanfolyam, cipő felsőrész	38
Gregus Gyula	Magyarkanizsa	temetkezés	37
Fehér János	Magyarkanizsa	malomipari szolgáltatás, liszt, termény, kenyér	36
Bata Péter Pál	Magyarkanizsa	divatáru	35
Szántó Ferenc	Magyarkanizsa	cserépkályha-készítés	34
Wachsmann és Bergl	Magyarkanizsa	cukorka, bazaráru, déligyümölcs	33
Cérna János	Magyarkanizsa	sütőde	31
Beszédes György	Magyarkanizsa	faanyag	28
Donauer Jenő	Magyarkanizsa	használatcikk	28
Apró Antal	Magyarkanizsa	liszt, zsírszóda, petróleum, gyümölcs	27
Holczer Emil Zoltán	Budapest	kölnivíz	26
Orosz István	Magyarkanizsa	ingatlan, pálinka, varrógép	25

A Kanizsai Ellenőrben legtöbbet hirdető kereskedelmi vállalkozások

E különbségek ellenére azonban mindkét bemutatott lap vonatkozásában nyugodtan kijelenthető, hogy az 1908 és 1918 között Magyarokánizsán meghonosodott, üzleti alapon álló független, részben közéleti, részben bulvársajtó egyrészt a rendezett tanácsú városok sorába emelt Magyarokánizsa felerősödött politikai, gazdasági és társadalmi modernizációjának vetülete volt, másrészt ennek a folyamatnak, különösen a polgári viszonyok kialakulására, a város modernizációjára és közéletére ható vonatkozásaiban alkotó szerepet is játszott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiarítusok (Magyarokánizsa, 1909–1914)*.

In: Médiakutató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritusok.

Döbör András – Pető Bálint: *A magyarokánizsai sajtó kezdetei (1909–1918)*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokánizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018. 352–398.

Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokánizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018.

Fejős Sándor: *Magyarokánizsa története 1895–1914*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokánizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018. 127–179.

Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Sajtóház Kiadó, Budapest, 2001.

Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Logos, Tóthfalu, 2003.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Kanizsai Újság

Kanizsai Ellenőr

1000 év törvényei internetes adatbázis. www.1000ev.hu; Közli: CompLex Kiadó Kft.

JEGYZETEK

¹ Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, 2001. 152–155., 157–162. (a továbbiakban: Kókay–Buzinkay–Murányi 2001.)

² 1900. évi X. törvénycikk (közli: CompLex Kiadó Kft. *1000 év törvényei internetes adatbázis*. www.1000ev.hu)

³ Kókay–Buzinkay–Murányi 2001. 155–157.

- ⁴ Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalva, 2003. 21–22. (a továbbiakban: Simonyi 2003.)
- ⁵ Simonyi 2003. 21–22.
- ⁶ Simonyi 2003. 416–417.
- ⁷ Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Budapest, 2010. 751–752. (a továbbiakban: Romsics 2010.)
- ⁸ Simonyi 2003. 416–417.
- ⁹ Simonyi 2003. 23–25.
- ¹⁰ Romsics 2010. 752–753.
- ¹¹ Kókay–Buzinkay–Murányi 2001. 188–189.
- ¹² Simonyi 2003. 416–417.
- ¹³ Simonyi 2003. 26–27.
- ¹⁴ Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarkanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarkanizsa, 2018.
- ¹⁵ Döbör András – Pető Bálint: *A magyarkanizsai sajtó kezdetei (1909–1918)*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarkanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarkanizsa, 2018. 352–398. (a továbbiakban: Döbör–Pető 2018.)
- ¹⁶ Döbör–Pető 2018. 395–396.
- ¹⁷ Fejős Sándor: *Magyarkanizsa története 1895–1914*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarkanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarkanizsa, 2018. 129.; Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiaritások (Magyarkanizsa, 1909–1914)*. In: Médiautató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritások.
- ¹⁸ Döbör–Pető 2018. 396.
- ¹⁹ Döbör–Pető 2018. 396–397.
- ²⁰ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 16. sz. 3.
- ²¹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 36. sz. 3.
- ²² Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 30. sz. 3.
- ²³ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 33. sz. 3.
- ²⁴ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 38. sz. 2.
- ²⁵ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 43. sz. 2.; Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 46. sz. 2.; Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 11. sz. 2.
- ²⁶ Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 16. sz. 2.
- ²⁷ Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 19. sz. 2.
- ²⁸ Kanizsai Újság, III. évf. (1910) 37. 2.
- ²⁹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 5. sz. 2.
- ³⁰ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 46. sz. 3.
- ³¹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 20. sz. 3.
- ³² Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 34. sz. 3.
- ³³ Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiaritások (Magyarkanizsa, 1909–1914)*. In: Médiautató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritások.
- ³⁴ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 36. sz. 3.; II. évf. (1909) 40. sz. 3.; II. évf. (1909) 45. sz. 3.
- ³⁵ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 48. sz. 1–3.

³⁶ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 26. sz. 2.

³⁷ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 30. 1–2.

³⁸ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 39. sz. 2.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.; Kanizsai Ellenőr, I. évf. (1911) 24. sz. 5.

⁴¹ Kanizsai Ellenőr, II. évf. (1912) 38. sz. 2.

⁴² Kanizsai Ellenőr, IV. évf. (1914) 16. sz. 2.

⁴³ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.

⁴⁴ Kanizsai Ellenőr, IV. évf. (1914) 29. sz. 2.

⁴⁵ Kanizsai Ellenőr, I. évf. (1911) 3. sz. 3.; Kanizsai Ellenőr, II. évf. (1912) 11. sz. 1.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 1. sz. 1–2.

⁴⁶ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 4. sz. 1.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 6. sz. 2.

⁴⁷ Döbör–Pető 2018. 397.

⁴⁸ Döbör–Pető 2018. 397.

⁴⁹ Döbör–Pető 2018. 382.

⁵⁰ Lásd például: Kanizsai Újság, V. évf. (1912) 34. sz. 1.

⁵¹ Döbör–Pető 2018. 383.

⁵² Döbör–Pető 2018. 392.

⁵³ Döbör–Pető 2018. 391.

**A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG HELYZETÉRŐL
A PRÁGAI MAGYAR HÍRLAP TRIANON UTÁNI SZÁMAIBAN**

PETHEŐ ATTILA

ABSTRACT

The aim of my lecture is to observe the development of Hungarian public life in Yugoslavia after first world war from the perspective of the Hungarians living in Czechoslovakia. I would like to focus on the situation of the Hungarian community in the south (on the territory of Yugoslavia), the situation of the same in the north (on the territory of Czechoslovakia) and the aspects of foreign and economic policy. So far there is no publication about this era where the position of certain parts of the nation is seen from the perspective of another dislocated area. I think that since the events of this period depended heavily on international reactions and contemporary Hungarian politics, it is not negligible to point out any divergent opinions. In this paper, I study the news about the Hungarian part of Yugoslavia in the first issues of the Magyar Hírlap in Prague in 1922, 1923 and 1924. The Southern Region attached to Yugoslavia in Trianon had never been an independent state, in always depended on Budapest in economical and intellectual sense. Most officials, government employees, intellectuals were treated in a similar way as in Czechoslovakia. This had a major impact on the situation of the middle class as the missing intellectuals and government officials could only been recruited from the members of the working classes and peasants. This change inevitably had an impact on the intellectual attitude, the number of the members of the middle class decreased considerably. In my work I find it worthwhile to highlight those Czechoslovak–Yugoslavian interstate relations which, in my opinion, have influenced the methods of treating the minority.

Trianon hazánk történetének egyik legnagyobb tragédiáját jelentette, a győztes hatalmak pedig mihamarabb szanálni akarták a térséget. A szomszédos országokhoz csatolt magyarság Románia után a legnagyobb lélekszámban Csehszlovákiához került: a 8-9 milliós leendő államban hárommillió német és egymillió magyar lakott, míg a tizenegy milliós Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban – ahol a nemzetiségre nem, csupán az anyanyelvre kérdeztek rá – 550 ezer főnyi magyar népesség élt.

A *Pravda* statisztikát közöl¹ a jugoszláv államban levő magyar kisebbségről, amely szerint 316 047 magyar van az egész országban: a Bácskában, Bánátban és Baranyában 244 060, Bosznia–Hercegovinában 1855, Horvát–Szlavóniában pedig 70 192.² Egy hónappal később a jugoszláv állam lakosai közül magyar 492 079 fő. A magyarok száma a legutóbbi népszámláláshoz képest közel kétszázézerrel csökkent.³ A népszámlálási adatok viszont feltételezhetően mindkét új államban gyanúsak mondhatóak, hiszen több városról kellett bizonyítani, mintegy igazolásként, hogy nem tisztán magyar területek kerültek át. Csehszlovákiában a református közösség pontos számáról nincs adatunk sokáig, míg Szabadkán 1910-hez képest mintegy harmincezer fővel csökkent, de Zomboron is közel felére apadt a magyarok száma.⁴ A népszámlálás után néhány évvel a *Prágai Magyar Hírlap* helyszíni tudósítást közöl Jugoszláviából több héten keresztül, melynek első részében így ír a város összetételéről: „A lakosság fele bunyevác, egyharmada magyar és magyar-zsidó, a többi szerb, körülbelül 15 százalék. A bunyevácokhoz, tehát a szlávokhoz számították nemcsak az -ics, -vics nevű, magyar anyanyelvű polgárokat és családjaikat, hanem ezeknek a törzsmagyar családjaikat is, sőt a szláv nevű cselédek fajmagyar gazdáit is, a hites-nevezetes Pribicsevics-féle névvegyelemzési formula alapján.”⁵

A cseh törekvések elsősorban Csehországra, Morvaországra és Sziléziára irányultak, melyek a korona tartományai voltak, Szlovákiának azonban nem voltak tartományai. Itt az új határok földrajzi-védelmi és gazdasági-közlekedési szempontokat tartalmaztak.⁶ Csehszlovákiában már 1918-ban felgyorsultak az elszakadási mozgalmak. Jászi Oszkár szerint azonban a csehekben a háború előtt fel sem merült a magyarországi szlovákokkal való egyesülés gondolata. A cseh területek függetlenedése és a mérsékelt szlovák autonómia megadása a Magyar Királyságon belül tökéletesen kielégítette volna mind a cseheket, mind a szlovákokat.⁷ A Cseh Nemzeti Bizottság és a szociáldemokraták által vezetett Cseh Szocialista Tanács egyaránt erre törekedett. Csehszlovákia önállóságát 1918 májusában Nagy-Britannia, majd 1918. júniusban Franciaország elfogadta, és 1918 szeptemberében az USA is. 1918. október 18-án megszületett a Washingtoni Deklaráció, ezzel pedig megalakult a csehszlovák kormány Amerikában, de hiányzott belőle mindennemű említés a szlovák nyelvről és az önrendelkezésről. T. G. Masaryk ugyanis elmondása szerint nem kérhette, hogy egy többnemzetiségű Monarchia helyett egy többnemzetiségű Csehszlovákiát támogassanak. Ekkoriban a szlovák nemzet egyharmad része az Egyesült Államokban élt, a csehek pedig

a szlovákokról azt mondták ebben az időben, hogy velük egy nemzet. Az 1918-as év elején már Hlinka és a Szlovák Nemzeti Párt is a szlovákok önrendelkezési jogáról, illetve önálló ország létrehozásáról beszélt Csehország, Szilézia, Szlovákia és Morvaország részvételével.⁸ 1918. október 28-án Prágában a helytartótanács helyét az emigrációs kormány által is támogatott Cseh Nemzeti Tanács vette át, a két nappal később megalakult Csehszlovákiában azonban a csehek a szlovákok politikai képviselőire nem gondoltak. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság harminc tagjából mind cseh volt. Az 1920. február 29-i alkotmányban csehszlovák nyelvről esik szó, illetve megszövegezői azt mondják, hogy a szlovákok nem kapnak autonómiát, mert akkor a németek és a magyarok is jogosan kérhetnek majd.⁹ Ennek függvényében érdekes, hogy a Négyes Tanács bizottsági munkájába bekapcsolódó Beneš kifejtette: a csehszlovák kormány támogatja az ország föderatív felosztását a későbbiekben, sőt nem emelt kifogást az ellen sem, ha a kisebbségvédelmi szerződés tartalmazná a Kárpátaljának adandó területi autonómia koncepcióját is.¹⁰

Az első világháború végén, 1918-ban széles körű nemzetközi egyetértés alakult ki abban, hogy a Habsburg-állam délszláv területeit egy állami egységbe kell szervezni. 1917. július 20-án a szerbek, a horvátok és a szlovének a korfui deklarációban hitet tettek a nemzeti azonosság mellett, és kötelezettséget vállaltak a jugoszláv állam létrehozására. A horvátoknak és szlovéneknek, ha nem akarták a világháború vesztesei között végezni, meg kellett egyezniük Szerbiával.¹¹ 1918. október 5–6-án Zágrábban megalakult a Szlovénok, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa, majd október 29-én kikiáltották a Szlovén–Horvát–Szerb Államot, december 1-jén pedig Belgrádban bejelentették a Szerb–Horvát–Szlovén Királyi Államot. A legnagyobb formátumú szerb politikus Nikola Pašić volt, a horvátok közül Ante Trumbić, Stjepan Radić és Vladimir Maček, míg a szlovének közül Anton Korošec emelkedett ki.

Az 1918 és 1920 közötti békeszerződésekben megvalósult nagy szerb állam részévé vált Szerbián, Montenegrón, Bosznia-Hercegovinán, Horvát–Szlavónországon kívül a korábbi osztrák Dél-Stájerország, Krajna, Dalmácia, valamint a csupán 28 százalékban szerbek lakta Bácska-Bánát-Baranya, illetve a Muraköz és a Muravidék. Az antant segítségével létrehozott Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal sikerült a szerbek 98 százalékát egy államban egyesíteni, a nem szerbek aránya viszont ebben az országban meghaladta a 62 százalékot.¹²

A Trianonban Csehszlovákiához csatolt Felvidék korábban sosem élt önálló állami életet, gazdaságilag és szellemileg is Budapesthez kötődött. A korábbi észak-magyarországi területek és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra voltak utalva. A dél-szlovákiai részek jószerével arra lettek kárhozhatóak, hogy olcsó munkaerőt és nyersanyagot szolgáltatassanak Csehszlovákiának.¹³ Itt mindvégig szűk maradt a felső vagyonos és szellemileg képzett, politikáló társadalmi réteg,

amely ráadásul az új államban, 1919-ben bevezetett radikális földreform következtében birtokainak nagy részét elvesztette. Ennek során zárolták a 150 hektár feletti mezőgazdasági és a 250 hektár feletti vegyes területeket. A tisztviselők, állami alkalmazottak, értelmiségiek zöme nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. A kiutasítottak, illetve elmenekülők száma 102 ezer főre tehető 1920 végéig, a szlovákiai magyar középosztályt így hatalmas csapás érte. Az elveszett értelmiségi és tisztviselői kart munkásokból és parasztokból tudták csak pótolni. Ez a változás nagyban átalakította az értelmiségi szemléletet, szűkült a polgárság köre, emellett megváltozott a vélemény a világról és a társadalmi szükségletekről egyaránt. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a közösség egyre elszegényedett, a kereskedelemben, az államigazgatásban, a pénzügyi szférában dolgozók aránya csökkent. Mindemellett a nap-számosok és a munkások aránya rendkívül magas volt.¹⁴

Jugoszlávia legfejlettebb és leggazdagabb része – Szlovénia mellett – a mezőgazdasági jellegű Vajdaság volt: az ország második legiparosodottabb részeként 428 üzemben közel harmincezer munkás dolgozott. Az új hatalom a szerbek érdekeit képviselte, a fejletlenebb déli területek felzárkóztatására törekedtek a fejlett északiak kizsigerelésével. A nagy- és középbirtok mellett felosztották a magyar községek eddig bérletben levő földterületeit is. A 230 magyar szövetkezetből így mindössze 17 maradt az évtized végére. A Trianon után hat esztendővel megjelent vajdasági pénzintézetek szövetségi beszámolója azt mondja, hogy a Vajdaság elszegényedésének oka a túladóztatás és az elhibázott agrárpolitika volt.

A Felvidékről a többségben lévő katolikusság püspökeinek nagy része Magyarországra távozott, és a három református egyházmegye magyar többsége is sok helyütt vezető nélkül maradt. A délvidéki magyarság ellenben három egyházhoz, a katolikushoz, a reformátushoz és az evangélikushoz tartozott. Mivel a katolikus papokat Horvátországban képezték, súlyos hiány volt a magyar papokban, a református lelkészhiányt pedig Kolozsvárról és Losoncra kivánták pótolni. Az egyházak azonban Jugoszláviában nem tudtak döntő szerepet vállalni a nemzetmegtartás feladatában.¹⁵ A békekonferencia főhatalmai az új államok rendszerének szerves részeként tekintettek a kisebbségvédelemre, de a kisebbségi jogok nemzetközi garanciája nem szorítkozott a minden téren megvalósítandó állampolgári egyenlőségre.¹⁶

A kisebbségi politikai élet szerveződése 1919-ben vette kezdetét Csehszlovákiában, miután a császári államhatalom először a Szudéta-vidékről kezdett kivonulni. Eltérő volt a helyzet a szlovákiai déli végeken, ahol sosem voltak határai Magyarországnak. A csehszlovák csapatok 1919 januárjában kezdték megszállni Kassát, Pozsonyt, Érsekújvárt és a Csallóközt. Az új rendszert ostromállapot kísérte. A tanácsköztársaság csapatainak bevonulása miatt ténylegesen csak július végére vette birtokba Csehszlovákia a számára új vidéket. A közigazgatásban teljes volt a káosz: Popély

Gyulánál olvasható, hogy a cseh birtokbavételt a felvidéki népesség zöme is értetlenül fogadta.¹⁷ A tisztviselők, tanárok, vasutasok nem tudták, hogy hová fognak tartozni, és tulajdonképpen 1920-ig magyar alkalmazottnak tekintették magukat. Ennek a társadalmi rétegnek a tagjai közül került ki az a 102 000 ember, akik 1920 végéig Magyarországra menekültek.¹⁸

Ugyanez a helyzet a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban a hatalomváltás és 1924 között. Erről a területről 44 903 közigazgatási alkalmazott, értelmiségi, nagybirtokos kiutasításásra, elmenekülésére került sor.¹⁹ Jugoszláviával kapcsolatban van adatunk arról is, ami Csehszlovákia kapcsán egyelőre nem feldolgozott, azaz, hogy innen a Trianon utáni évtizedben több tízezer agrárproletár, illetve földműves vándorolt ki a tengerentúlra. A Vajdaságból – főképpen Brazíliába és Argentínába – hússzezer magyar vándorolt ki.²⁰ A közigazgatásban drasztikusabb döntéseket hoztak, ugyanis a megyei, járási és helyi önkormányzatok képviselő-testületeit feloszlatták, és biztosokat, illetve tanácsokat állítottak a helyükre.²¹ A kinevezéseknél nem vették figyelembe az államfordulat előtt létezett politikai pártokat, de igyekeztek megnyerni a társadalmi, gazdasági, egyházi és kulturális élet jeles személyiségeit.²² A helyi és regionális politikában nem tudták teljesen megkerülni a magyarokat. Erre utal, hogy bár az új szlovák megyék élére csak szlovák ispánok kerültek, a megyei bizottságokba magyar nemzetiségű személyek is meghívást kaptak. A magyarság kiszorult az önkormányzati jogok gyakorlásából, ha tetszik, a helyi politikából. Csehszlovákia kikiáltásával a régi magyar politikai keretek széthullottak.

A belgrádi Nemzeti Igazgatóság 1919-ben azonnal megkezdte a magyar főispánok, alispánok, polgármesterek, jegyzők, megyei tisztségviselők elbocsátását, és a helyükbe szerbeket ültettek.²³ Jugoszláviában új területi-adminisztratív felosztással vették elejét a szervezkedéseknek, ezek határait pedig úgy húzták meg, hogy csupán háromban kerültek kisebbségbe a szerbek. A deklaráltan ellenségesnek tekintett albánok és magyarok minden nemzeti mozgalmát, autonómiatörekvését igyekeztek elfojtani.²⁴ A szerb politika a magyarság megosztására törekedett ugyanúgy, mint a csehszlovákiai. A baloldali magyar szervezetek sikeresen választották le az alsóbb osztályok magyarjait a később alakuló magyar pártról, hasonlóan a csehszlovákiai szociáldemokratákhoz. Ebben az időben tárgyalták az állami hivatalnokok és alkalmazottak átvételének törvényét. Jugoszláviában a kormány a magyar vasutasok java részét nyugdíjazta – mintegy kétezer ilyen család élt Jugoszláviában. Ezek közül 1922. szeptember 1-jétől a pénzügyminiszter intézkedésére ezeröttszáz nyugdíjasnak azzal a megokolással szüntették be a fizetését, hogy annak idején nem a jugoszláv államnak teljesítettek szolgálatot, s hogy nem érdemlik meg a nyugdíjat, másrészt pedig állampolgárságuk kérdése sincs még eldöntve.²⁵

A már említett csehszlovák földtörvény értelmében 325 852 hektárnyi területet foglaltak le, melyből 22 320 hektár került magyar tulajdonba. Ekkor vezették be

a nyelvtörvényt, a választási törvényt és a szövetségi törvényt is.²⁶ Az 1920-as években Jugoszláviában lefolytatott földreformokban – aminek során 2,5 millió hektár földet osztottak szét – a nem szerbek által lakott, jobbára az államhatároktól negyven kilométerre található övezetekben tízezer számban kaptak földet szerb telepesek.²⁷ 61 magyar állampolgárságú birtokos 90 ezer hektár földjét, míg 62 jugoszláv állampolgárságú 11 ezer hektárát sajátították ki. Ezzel a legnagyobb gond az volt, hogy így munka nélkül maradtak a zömében magyar uradalmi cselédek és a kisbérlők is.²⁸ *„A sokezer holdas mintagazdaságok minden átmenet nélkül kerültek a dobrovoljácok kezei közé, ezeknek minden előzetes képzése nélkül. A dobrovoljácok túlnyomó százaléka hercegovinai és dalmát hegylakó paraszt. Egy másik tömegük Ilkái partlakó, karsztvidéki félvad és műveletlen ősemler. Életük folyamán talán soha síkságot, horizontig elnyúló kalásztengert, hivalkodó végtelen mezőt nem láttak. Hazájuk a rideg és terméketlen Karsztvidék volt, a sziklás tenger mellék, amelyen fűt, fát, bokrot életlenül borotvál le a tenger mellék örökös átka és réme: a bóra. Ezeknek az embereknek, ennek a földművelési szempontból silány emberanyagnak, amelynek a bácskai és bánági földek megműveléséről soha fogalma nem volt, a földek kultiválásához sem értelme, sem ereje, sem tapasztalata nem volt, adták a legdúsabbau termőföldeket; ezekkel akarták az új államot új munkászekkel gazdagítani”* – adja hírül a csehszlovákiai magyar lap.²⁹

Az 1920-as évek elején Csehszlovákia, Románia, valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság célja volt, hogy Magyarország revíziós törekvéseit megakadályozza. Ebben az évben született meg Csehszlovákia és Jugoszlávia közötti katonai szerződés, majd a kereskedelmi szerződés is, melyet 1922 augusztusában egy marienbadi találkozón akartak újraszövegezni a kisantant külügy- és pénzügyminiszterei. Ebben az évben már repedeznek a kisantant falai a prágai lap szerint, hiszen Románia az oroszoktól való félelemében Lengyelország felé kacsintgat, Beneš és Ninčić pedig azon veszett össze, hogy melyikük képviselje a kisantantot a Népszövetségben. Az agrárius Jugoszlávia és az ipari Csehszlovákia között a gazdasági életben is súrlódások vannak a lap szerint.³⁰ Csehszlovákia és Jugoszlávia augusztus 31-én kötötte meg a szövetségi szerződését, amit később a Népszövetség elé tárt. A békeszerződések kisebbségvédelmi megfogalmazásait a románok és a jugoszlávok elutasították, Pašić aláírta, de nem kodifikálta a kisebbségi jogokat. A szerb külügyminiszter még 1922-ben is arról nyilatkozott, hogy a nemzeti kisebbségek közül különösen a magyarok elégedetlenek, pedig ők a magyar kisebbségeknek a trianoni békeszerződésben biztosított minden jogát tiszteletben tartják. A magyaroknak megvannak az iskoláik, és kulturális téren is teljes egyenjogúságot élveznek. *„Mihelyt a belső állapotok teljesen konszolidálódtak, a magyarok politikailag is ugyanazokat a jogokat élvezik, mint a szerbek, horvátok vagy szlovének”* – mondta Ninčić.³¹ Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy a mozivázonról eltűnnek a magyar feliratok,³²

dr. Varga Györgyöt és tizenhat társát Jugoszlávia elleni lázadás szervezésével vádolják;³³ a kultuszminiszter pedig megengedte ugyan a magyar nyelvű oktatást a szabadkai gimnáziumban, de megtiltotta a német és zsidó diákoknak, hogy magyar iskolába járjanak.³⁴ A csehszlovákiai lap az 1922-es tanév kezdetekor a *Bácsmezei Napló*ra hivatkozva írja, hogy Zentán és Újvidéken azzal az indokkal zárták be a magyar gimnáziumot, hogy nincs elég diák, a jugoszláviai magyar párt alakuló ülését pedig a hatóság ellehetetlenítette.³⁵ A Jugoszláviai Magyar Párt – utolsóként az utódállamok magyar közösségei közül – 1922. szeptember 17-én alakult meg, és táviratban üdvözölte Sándor királyt, aki örömmel nyugtázta válaszelevelében a hódolatot.³⁶ Szabadkán, Zentán, Újvidéken, Zomboron, Magyarkanizsán a párt számottevő tényező volt a városi közgyűlésekben, sőt Bácskában sok szavazójuk és tagjuk volt a bunyevácok és a németek köréből is. Szabadkán, Zentán, Zomborban, Adán és máshol is erős, impozáns falanxként jöttek létre az egységes jugoszláviai magyar párt helyi szervezetei, emellett megalakult Zentán a központi pártszervezet is. Csodálatos és szinte hihetetlen, hogy minden irigykedés, féltékenykedés és marakodás elült és elhallgatott ezeknél a szervezkedéseknél, és mindenki csak a magyar érdekeket nézve hátrált meg mások érvényesülése, sikere, szerencséje, tudása előtt, amely vezető szerephez juttatta az illetőt.³⁷ Majd később arról számol be a prágai magyar lap, hogy 1924-ben minden magyar politikai tömörülést feloszlattak a szerbek, és a kisebbségek csak kulturális szervezeteket alapíthatnak.³⁸ Erre válaszul a magyar-jugoszláv államközi értekezleten nyilatkozta Davidović miniszterelnök a barátság jegyében, hogy az előző kormány adta ki a rendeletet, de nem változtatja meg a véleményét, amit akkor tehetett volna, ha az érintett párt nem adja a döntést a legfelsőbb bíróság elé.³⁹ 1920 augusztusában egy kormányrendelet megszüntette a magyar oktatási és kulturális intézmények működését, s azok ingó és ingatlan vagyonát elkobozta.⁴⁰ Svetozar Pribičević miniszter az elemi iskolákon kívül a párhuzamos magyar középiskolai osztályok beszüntetésére is utasítást adott. Az állami érdekek tehát mindig a kisebbségi jogok felett álltak Jugoszláviában is. A külügyminiszter által felvázoltakkal szemben a tények teljesen mást mutattak, hiszen napirenden volt a magyar állampolgárok kiutasítása is az országból. 1922 júniusában és augusztusában is több száz magyart utasítottak, majd toloncoltak ki, kimondottan politikai okokból kifolyólag, gyakran úgy, hogy az érintettekkel nyilatkozatot írtak alá, hogy saját elhatározásukból hagyják el az országot.⁴¹

A magyar kulturális életet mind Csehszlovákiában, mind Jugoszláviában igyekeztek megfojtani. Míg a Felvidéken mozgalmat alakítottak a színjátszók és a művészek, addig a Délvidéken hosszú csend volt, amit csak olykor-olykor tört meg egy-egy előadás. 1918 előtt nem alakult ki a déli területeken magyar oktatási és kulturális központ.⁴² A szerbek tiltottak bárminemű magyar kulturális tevékenységet, melyet marosvásárhelyi társulatával Fekete Mihály színiigazgató próbált megtörni a belügyminiszteri

államtitkárral folyó tárgyalásai során. Fekete társulata hatvan tagból állt, a színházi szezonra szóló engedélyt májustól szeptember 1-jéig kérték szabadkai, zentai, nagybecskereki és újvidéki előadások megtartására.⁴³ A híradások szerint a jugoszláv kormány első ízben 1923 márciusában járult hozzá ahhoz, hogy magyar művészek a szerb királyság területén koncerteket tarthassanak. Az első engedélyt Székely Ilona, Kálmán Oszkár operaénekesek és Kosa György zongoraművész kapták meg, akik Szabadkán, Újvidéken, Zomborban és több délvidéki településen léptek fel, nagy sikert aratva.⁴⁴ 1924-ben még a szerb–magyar nemzetiségű színház elindítását is visszatartották a hatóságok arra hivatkozva, hogy egy hivatásos színház léte tönkretenné a működvelő színjátszó egyleteket.⁴⁴

A sok tiltás, kiutasítás és visszaélés miatt az 1923-as választások után a *Prágai Magyar Hírlap* megkérdezte több párt megválasztott képviselőjét arról, hogy miképpen vélekedik a jugoszláviai magyarság jövőjéről, illetve, kik lehetnek azok, akikre a magyarság számíthat. A kormánypárti radikálisok (Pašić) képviselője, Jurics Márk kifejezte reményét, hogy az olyan terrorisztikus cselekedetek és erőszakoskodások, amilyenek eddig sújtották a magyarságot, az új nemzetgyűlés kormányzása alatt nem fognak előfordulni. Továbbá elmondta, hogy a magyarság az új kormányzat alatt a szlávssággal teljesen egyenlő jogú nemzetté kell váljon. Setyerov Szlavkó demokratapárti képviselő röviden csak annyit válaszolt, hogy a nemzeti kisebbségek jogaiért folytatott küzdelmekben mindig jelen lesz, a magyarság jövőjét reményteljesnek és nyugodtnak látja. Rajiç, a bácska-baranyai bunyevác-sokácpárt képviselője a legkomolyabban kitartott az autonómia mellett, és ígéretet tett, hogy a magyaroknak és a németeknek is biztosít kellő súlyt az autonóm Vajdaság kormányzásában. A szocialista Milan Sekulic elmondta, hogy pártjuk mindenkor kész küzdeni a kisebbségek jogaiért és különösen a magyarok érdekeiért, illetve a nemzetiségek részére egyenlő politikai és kulturális jogokat fognak kivívni, mert ennek az államnak minden polgára egyenlő jogú lesz a jövőben.

A Radiç-párti képviselő, Horvat eszéki tanár elmondta, hogy a horvát köztársasági parasztpárt elhatározta: valamennyi nemzeti kisebbség kívánságait figyelembe fogja venni, és ez vonatkozik az ország bármely részében lakó magyarokra is.⁴⁶ Figyelemre méltóak a politikusi nyilatkozatok, látva a további rendelkezéseket. Ezen politikusok pártjai tiltották ugyanis a középiskolai diákoknak a Mária-kongregáció belüli tagságot, akik nem léphettek be olyan sportegyesületekbe sem, amelyek kisebbségi vagy felekezeti alapon lettek szervezve.⁴⁷ Ugyanők kezdték vádolni Herczeg Ferenc írórt irredenta szervezkedéssel, aki a prágai lap hasábján védte meg magát.⁴⁸

Folyamatosan olyan híreket jelentettek meg a lapban, amiből az tűnik ki, hogy Délvidék az új ország mostohagyereke. 1924-ben témát szolgáltatott a Felvidék népének az a sajtóhír is, amely arról számolt be, hogy a munkaszüneti napokon vitatkoznak a soknemzetiségű és vallású Jugoszláviában. Számos eset akadt, amikor

megbüntették azokat a katolikus vagy protestáns polgárokat, akik valamely szerb ünnepen halaszthatatlan gazdasági munkát végeztek, sőt azokat is, akiknél nagymosás vagy vasalás, takarítás folyt ezeken a napokon. Előfordult az ellenkező eset is: az újságok figyelmeztetése alapján a katolikus, protestáns és zsidó üzemek szüneteltek, a szerbek ellenben dolgoztak a saját ünnepükön. Az új kormány szabályozni akarta a munkaszüneti napok kérdését, de – mint a magyar lap írta – Belgrád messze van a vajdasági városoktól és nemzetektől.⁴⁹

Összegzésként elmondható, hogy a csehszlovákiai magyarság napilapja a Trianon utáni években (esetünkben az 1922-es, az 1923-as és az 1924-es években) sokat foglalkozott Jugoszláviával. Ez a számok nyelvére fordítva annyit tesz, hogy évente közel hatszáz alkalommal találkozhatunk az ország, illetve a helybéli magyarságról szóló hírekkel. Furcsa, ám nem meglepő módon ezeknek a híreknek hozzávetőlegesen harminc százaléka érinti a délvidéki magyar közösséget és annak sorsát. Az írások többi részében a jugoszláv külpolitikával, a kisantatnt szerepvállalásával és gazdasági ügyekkel találkozhatunk. Ennek az oka elsősorban a magyarországi érdekekkel kapcsolható össze, ti. az anyaország érdeke, mint arról fentebb szót ejtettünk, a kisantant megbontása volt. Másodsorban a korábbi természetes egység megszűntével a gazdasági kapcsolatok nem szüneteltek, így mindenkor hírértéke volt a vajdasági bor és gabona árának alakulásának, az elkobzott malom- vagy szövőipari cégek termelés kiesésének, illetve a tiszai-dunai hajózás és kereskedelem átalakulásának. A külpolitikai kérdésekben a lap hasábjain keresztül bizonyosodhatunk meg arról, hogy Trianon után a franciák kegyeltje, Beneš miképpen próbált befolyást szerezni a szerbek külpolitikai lépései felett. Rendszeres találkozókát szerveztek, melyek során katonai és gazdasági szövetségeket tákolta össze, annak ellenére, hogy olykor határozottan sértették egymás gazdasági érdekeit. Az ő szerepvállalása köszönt vissza a kisebbségi ügyek kezelésében is, hiszen ugyanazok a módszerek jellemezték a két új országot a magyarsággal szembeni eljárások terén, a *Prágai Magyar Hírlap* hasábjain pedig olykor egyszerűbb volt jugoszláviai történéseként felhívni a figyelmet a hazai jogtiprásokra, amivel a lap jövőjét is biztosították.

JEGYZETEK

- ¹ C. Tóth János (szerk.): *A kárpát-medencei magyar kisebbségi kérdés*. Salgótarján, 2001. 122.
- ² Prágai Magyar Hírlap, I.évf. (1922) 48. sz. 6.
- ³ Prágai Magyar Hírlap, I. évf. (1922) 75. sz. 6.
- ⁴ Arady Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Budapest, 2002. 125. (a továbbiakban: Arady 2002.)
- ⁵ Prágai Magyar Hírlap, III. évf. (1924) 135. sz. 4.
- ⁶ Galántai József: *Háború és békekötés*. Budapest., 1992. 76. (a továbbiakban: Galántai 1992.)
- ⁷ Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Budapest, 1982. 484.
- ⁸ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001. 95–96.

- ⁹ Jancura, Vladimír: *Pittsburgh, máj 1918: Nenaplnená dohoda*. Pravda, 2018. május 29.
- ¹⁰ Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, 1989. 90–91.
- ¹¹ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest, 1999. 27.
- ¹² Kocsis Károly: *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén*. Budapest, 1993. 13. (a továbbiakban: Kocsis 1993.)
- ¹³ Raffay Ernő: *Trianon titkai*. Budapest, 1990. 159–160.
- ¹⁴ Arady 2002. 129.
- ¹⁵ Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20.században*. Budapest, 2008. 112. (a továbbiakban: Kisebbségi magyar közösségek a 20.században 2008.)
- ¹⁶ Galántai 1992. 133.
- ¹⁷ Popély Gyula: *Népfogyatkozás*. Regio, 1991. 38.
- ¹⁸ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Dunaszerdahely, 2002. 30.
- ¹⁹ Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon innen és túl – a Kárpát-medencében*. Budapest, 1992. 65.
- ²⁰ Arady 2002. 123.
- ²¹ Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, 2002. 56–57. (a továbbiakban: Borsody 2002.)
- ²² Angyal Béla: *Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921*. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2000/1. sz.
- ²³ Kisebbségi magyar közösségek a 20. században 2008. 45.
- ²⁴ Kocsis 1993. 17.
- ²⁵ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 73. sz. 5.
- ²⁶ Borsody 2002. 58–59.
- ²⁷ Kocsis 1993. 15.
- ²⁸ Arady 2002. 132.
- ²⁹ Prágai Magyar Hirlap, II. évf. (1923) 62. sz. 2.
- ³⁰ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 64. sz. 1.
- ³¹ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 40. sz. 5.
- ³² Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 55. sz. 6.
- ³³ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 64. sz. 5.
- ³⁴ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 65. sz. 6.
- ³⁵ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 85. sz. 6.
- ³⁶ Arady 2002. 140.
- ³⁷ Prágai Magyar Hirlap, II. évf. (1923) 27. sz. 4.
- ³⁸ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 102. sz. 2.
- ³⁹ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 204. sz. 1.
- ⁴⁰ Arady 2002. 142.
- ⁴¹ Prágai Magyar Hirlap, I. évf. (1922) 33. sz. 4.
- ⁴² Arady 2002. 143.
- ⁴³ Prágai Magyar Hirlap, II. évf. (1923) 72. sz. 6.
- ⁴⁴ Prágai Magyar Hirlap, II. évf. (1923) 80. sz. 6.
- ⁴⁵ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 229. sz. 6.
- ⁴⁶ Prágai Magyar Hirlap, II. évf. (1923) 90. sz. 1.
- ⁴⁷ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 263. sz. 5.
- ⁴⁸ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 276. sz. 3.
- ⁴⁹ Prágai Magyar Hirlap, III. évf. (1924) 206. sz. 4.

AZ „ORSZÁGGYARAPÍTÓ” ÉS A GAZDA
Horthy Miklós délvidéki látogatása (1941. július 27.)

OLASZ LAJOS

ABSTRACT

After the reannexation of Southland, they wished to provide country-wide resonance within the frames of a big celebration to the newer territorial growth. The event taking place with the participation of the regent built on the harvest festival of the folk tradition. Thus the Fest of the Hungarian Bread was organised with bright appearances in Subotica. Several important role-players of the Hungarian public life were present at it with the lead of Bárdossy head of the government, and the radio broadcasted it. It was directed to the inhabitants of a country entering war. It reinforced for them that the war took place for the protection of the country, that every citizen must take a hand in it, that the calling of the Hungarians was to be the fighter and the farmer, which was represented by the person of Miklós Horthy the best. The bright celebration, the ploughmen's big parade served as propaganda for the political system for the country entering the war of the great powers.

A német haderő április 6-án támadást indított Jugoszlávia ellen. Április 10-én Zágrábban horvát politikusok deklarálták a Független Horvát Állam megalakulását, amivel a királyi Jugoszlávia korábbi formájában megszűnt. Április 11-én Horthy Miklós hadparancsot intézett a honvédséghez, amelyben elrendelte a korábban Magyarországhoz tartozó délvidéki területek birtokba vételét. A déli határon felvonult

magyar erők, a 3. hadsereg és az I. gyorsadtest csapatai a határvadász egységekkel ezen a napon elfoglalták a jugoszláv határvédelem első vonalát, a karaulák övét, másnap pedig támadást indítottak az Észak-Bácskában kiépített erődvonat ellen. Az éjszaka folyamán azonban a jugoszláv haderő kiürítette az erődvonat, és megkezdte a kivonulást a Bácskából és a Dráva-szögből. Az előrenyomuló magyar csapatok csak néhány helyen ütköztek szervezett ellenállásba a szerb utóvédek vagy a főerőktől leszakadt katonai alakulatok részéről. Április 12-én Szabadka körzetében, a város pályaudvara térségében voltak komolyabb harcok, majd Topolya és Kishegyes között, 13-án Petrőcnél, illetve a szenttamási híd térségében ezred erejű jugoszláv erőkkel csapott össze a honvédség.¹

A magyar csapatok előrenyomulását, a terület pacifikálását a csapattestüktől elszakadt katonákból, az irreguláris csetnik szervezet tagjaiból, a dovoljácokból álló fegyveres csoportok által végrehajtott tűzrajtaütések, a nagyobb településeken pedig orvlövészakciók nehezítették. Április 13-án Csantavér, Zenta és Pacsér térségében folyt élénk gerillaharc. Egyedül Pacsér északi részének megtisztítása során 66 szerb fegyveres esett el és 200 került fogságba. Április 13-án éjszaka és 14-én Zomborban, valamint Kúla, Sztapár, Gombos és Hódság körzetében voltak nagyobb arányú csetnik-harcok, de a már két napja elfoglalt Szabadkán is kiújultak a lövöldözések. A honvédséget nem készítették fel kellően a városi harcra, illetve a gerilla harcmodor leküzdésére. A katonákon esetenként eluralkodott az orvlövész-pánik, ami összevissza lövöldözéshez, valamint helyenként a szerb lakossággal szembeni túlzott erőszak alkalmazásához, megtorlásokhoz, példastatuáláshoz vezetett.²

A honvédség vesztesége a Délvidék visszafoglalása során 729 fő volt (21 tiszt, 708 fő legénység), ebből elesett 126 fő (7 tiszt, 119 fő legénység), súlyosan megsebesült 241 fő (2 tiszt, 239 fő legénység). A szerb katonai veszteségek pontosan nem ismertek. Az irreguláris erők, illetve a civil lakosok vesztesége egyes adatok szerint 2870 fő volt. A harcok során elesett 1122 fő, statáriális eljárás során elítéltek és kivégeztek 313 gerillát, 1435 civil pedig a gerillák támogatása, a szerb vagy zsidó származása, illetve a kommunista nézetei miatti megtorlás során vesztette életét, vagy a tűzvonalba kerülve a harcok vétlen áldozatává vált.³

A Délvidék megszállása nem emlékeztetett a honvédség felvidéki vagy észak-erdélyi bevonulására, nemcsak a jugoszláv erőkkel néhány helyen lezajlott komolyabb összecsapások, hanem a kiterjedt gerillaharc, valamint egyes helyeken a szerb (esetenként német) lakosság részéről megnyilvánuló ellenséges magatartás miatt. A magyarok nagy lelkesedéssel fogadták a bevonuló honvédalakulatokat. A túlnyomóan magyar többségű településeken a nemzetiségi lakosság is elfogadta az új helyzetet. A vegyes etnikai összetételű, nem magyar többségű településeken azonban gyakran konfliktushelyzetek alakultak ki, nagyobb bázisa volt a gerilla- és orvlövész-akcióknak, illetve a nemzetiségi lakosság részéről magyarelles demonstrációkra került sor.⁴

A fegyveres harc megszűnte után, május folyamán a magyarlakta településeken helyi felszabadulási ünnepekre került sor. Szabadkán május 4-én szerveztek felszabadulási ünnepélyt. A rendezvény 11 órakor a *Himnusz* eléneklésével kezdődött. Az ünnepi beszédet a magyar honvédség köszöntésére a Frontharcos Szövetség elnöke, Fehér Ferenc tartotta. Ezután szavalatok következtek, majd Szabadka lakossága nevében Pataky Antal, a Szabadkai Magyar Olvasókör elnöke beszélt. A köszöntésekre a 3. hadsereg parancsnoka, Gorondi-Novák Elemér altábornagy válaszolt. Ezt követően a 9. gyalogezred alakulatai díszfelvonulást tartottak. A rendezvény végén a *Szózat* következett, az eseményen több mint 20 000 ember vett részt. A következő hetek során hasonló ünnepség színhelye volt Magyarkanizsa, Apatin, Martonos és Újverbász. Újvidéken, május 21–22-én tartottak felszabadulási ünnepséget, ahol az első napon hivatalos programra, üdvözlő beszédekre, katonai parádéra, este fáklyásmenetre került sor, a második napon pedig a honvédszenekarok utcazenéje és néppünnepele következett.⁵

A Délvidék visszacsatolása fontos politikai és propagandaszerepet játszott, különösen az Erdélyt kettéosztó, Dél-Erdélyt román kézben hagyó második bécsi döntés keltette hiányérzet (csalódottság) után. A Délvidéken a magyarlakta terület és az egykori magyar államhatárok jórészt egybeestek, a német csapatok által megszállt Bánátot nem tekintve, a revízió tehát teljes körű volt. Az érintett területen relatív magyar többség volt, és a visszafoglalás nyomán mintegy félmillió magyar került vissza az anyaországba. A Délvidékkel kibővült magyar állam regionális középhatalommá erősödött, igaz, éppen Jugoszlávia széthullása révén. Mindez, a korábbi területi visszacsatolásokhoz hasonlóan, nagyszabású győzelmi ünnepség megszervezésére ösztönzött. Volt azonban több körülmény is, melyek inkább visszafogott, a katonai siker helyett a békés célokat hangsúlyozó rendezvényt tettek indokolttá.⁶

Teleki Pál tragikus halála országszerte nagy megdöbbenést keltett. Az ország presztízsét és külpolitikai mozgásterét nagyban szűkítette, hogy a brit kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatot. A honvédség szereplése korántsem volt problémamentes, számos szervezési, vezetési és fegyelmi gond merült fel. A széles körben kibontakozó gerillaharc komoly zavart okozott a terület birtokbavétele során. Az ellenállás felszámolására tett katonai lépések ártatlan civil áldozatokat is követeltek. A katonai közigazgatás újabb feszültségeket generált, élezte a viszonyt a többség és kisebbségek között, de több területen korlátozta a magyar lakosság lehetőségeit is. Bonyolította a helyzetet a Szovjetunió elleni német támadás, amihez Magyarország június 27-én csatlakozott, belépve ezzel a nagyhatalmak háborújába.⁷

Mivel a fegyveres ellenállás április végére megszűnt, és a május–június viszonylagos nyugalomban telt a Délvidéken, július 1-jén Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a polgári közigazgatás bevezetését kezdeményezte. Ezt azonban nemcsak a Honvéd Vezérkar főnöke ellenezte, akinek a katonai közigazgatás időszakában

döntő befolyása volt a politikai, gazdasági és kulturális kérdésekben is, hanem Bárdossy László miniszterelnök is halogatta. A kormányfő várni akart a visszacsatolás törvényi deklarálásával, mert a németek által megszállt Bánát sorsa még nem dőlt el, és a kormányfő (a német ígéretekbe kapaszkodva, illetve a magyar hadba lépés ellentételezését remélve) bízott ennek a régióknak a visszaszerzésében is.⁸

Júliusban azonban ismét fellángolt a szerb ellenállás. A jugoszláv Kommunista Párt július 4-én felhívást adott ki a megszállók elleni harcra. A párt és ifjúsági szervezete a Bánátban és a Bácskában is megkezdte 3-5 fős akciócsoportok szervezését, melyek elsődleges feladata szabotázscsapatok végrehajtása volt, köztük a learatott gabona felégetése. A merénylők tüzet gyújtottak a kazlak között, a szérűskertekben. Kénes gyufával teli dobozokat rejtettek el a cséplésre váró asztagokban, petróleummal átitatott kócba csavarva. Ezek a cséplőgépekben kigyulladtak, és akár az egész berendezés leégését vagy nagyobb tüzet is okozhattak. Az első akcióra július 19-én éjszaka került sor, Óbecse határában, ahol egy nagyobb ifjúkommunista csoport két tagja követett el terménygyújtogatást. A csoportból később – több hasonló akció után – 22 főt elfogtak. November 8-án statáriális eljárás keretében 16 főt halálra ítélték, és 13-at ki is végeztek. Július 24-én Zsablya határában négy helyen gyújtották fel a learatott gabonát. Július 25-én Hadikliget mellett volt nagyobb tüzeset, majd július 26-án ismét Zsablya közelében került sor ilyen szabotázscsapatra. A következő hetekben Sajkásszentiván, Tiszakálmánfalva, Káty, Zombor és Szabadka külterületén is történtek gyújtogatások.⁹

Július 26-án Újvidék határában egy karhatalmi járőr rajtaütött négy gyújtogatón. Tűzharcban két főt megöltek, kettőt pedig elfogtak. A kihallgatásuk során a nyomozók több kérdést is feltettek arra vonatkozóan, hogy a gerillák nem terveztek-e merényletet a magyar kormányzó ellen, akit a Délvidék felszabadításának tiszteletére rendezett ünnepségre, Szabadkára vártak. Az elfogott szerbek, akik kommunisták voltak, de inkább nacionalistának vallották magukat, a gyújtogatás tényét beismerték, következetesen tagadták azonban, hogy merényletre készültek volna Horthy ellen.¹⁰

A Minisztertanács július 22-i ülésén még úgy határozott, hogy augusztus 1-jétől bevezetik a polgári közigazgatást. A szabotázscsapatok szaporodása miatt azonban az időpontot később augusztus 21-re módosították. Időközben ismét bevezették a rögtönbíráskodást a Délvidéken, és a katonai közigazgatás mellett működő csendőr csoportparancsnokság is a legszigorúbb fellépésre utasította az alakulatait minden ellenséges megnyilvánulással szemben.¹¹

Ilyen körülmények között a kormány úgy döntött, hogy a Délvidék visszafoglalásának megünneplésére július 27-én Szabadkán sorra kerülő rendezvény ne a korábbi revíziós sikerekhez hasonlóan zajló, nagy katonai parádé legyen, hanem inkább a népi hagyományhoz köthető, békés üzenetű rendezvény. Az ünnepség színhelyül a nagyobb létszámú magyar közösséggel rendelkező, agrárváros jellegű

Szabadkát választották, a vegyesebb lakosságú és urbánusabb Zombor vagy Újvidék helyett. A magyar határhoz közel fekvő település esetében egyszerűbb volt Horthy kormányzó látogatásának megszervezése is, és az utazás kevesebb biztonsági kockázattal járt.¹²

Az egész ország nyilvánosságának szánt rendezvénnyel kapcsolatos híradások erős érzelmi ráhatást gyakoroltak. A rádió, a különböző lapok széles körben utaltak történelmi múltra, hogy a honfoglalás óta mennyi csata zajlott a Délvidéken a pogányság erői, a tatár, a török, a „rác” hordák ellen, melyek csak pusztítást hoztak, míg a magyarság mindig a békés munkára törekedett. Emlékeztettek az 1848-as időszakra, amikor a szerb származású Damjanich János és Perczel Mór honvédjei védték ezen a területen a magyar hazát. Utaltak a lapok „Petrovics-Petőfi Sándor” szerb származására is. Mindezzel egy igen sematikus képet festettek a régió nemzetiségi viszonyairól, pozícionálták a szerb lakosságot, hogy vannak a magyarsággal sorsközösséget vállaló, „jó” szerbek, és vannak a nagyszerb nacionalizmust képviselő, balkáni mentalitású „rácok”, akik mindig is a magyarság ellenségei voltak.¹³

A „Magyar Kenyér Ünnepe” elnevezésű szabadkai rendezvény hivatalos szervezője a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálat volt Alföldi Alajos irányításával, természetesen a helyi közigazgatás bevonásával. Az ünnepség művészeti vezetőjének az Országos Magyar Bokréta Szövetség (Gyöngyösbokréta mozgalom) elnökét, Paulini Bélát kérték fel. Paulini számos nagyszabású népi bemutatót rendezett már, köztük egy „magyar kenyérünnepe” 1937-ben Szegeden. Etnográfiai szakmai körökben számos kritika érte a munkáját, hogy nem figyel kellően az eredetiségre, a rendezvényein megjelenő népviseletek, dalok és táncok, a bemutatott népszokások sokszor nem autentikusan összeillők. A közönséget azonban mindig lenyűgözte a műsorok látványa, a bemutatók nagy tetszést arattak. Paulini arra törekedett, hogy a szegedinél nagyobb léptékű, országra szóló rendezvényt szervezzen, egész napos programmal. Az esemény biztosítását az államrendőrség koordinálta, Buócz Béla vidéki rendőrfőkapitány-helyettes és Kolozsváry Andor szabadkai rendőrtanácsos vezetésével. Az ügy fontosságára való tekintettel a belügyminiszter Pataky Tibor államtitkár, a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi osztályának vezetője társaságában július 23-án ellenőrző körutat tett a Délvidéken, és személyesen egyeztetett Szabadkán az előkészületekkel kapcsolatban.¹⁴

A kormányzói látogatást hosszas készülődés előzte meg, de az utolsó éjszaka is még vagy 200 ember dolgozott lámpafénynél. A várost fellobogózták, a kirakatokba Horthy Miklóst ábrázoló képek kerültek. A vasútállomástól a főtérre vezető utat egész hosszában nemzeti zászlókkal, virágokkal díszítették. Az utcai lámpák tartóoszlopai a rájuk akasztott drapériák nyomán úgy mutattak, mint a nemzeti-színű zászlórudak. Az ívlámpákat virágfüzerekkel kötötték össze. A főtérre vezető Kossuth Lajos utca torkolatában diadalkaput emeltek, csakúgy, mint szinte minden felszabadulási ünnepségen vagy a kormányzó korábbi kassai, illetve kolozsvári

bevonulása során. A rendezvény központi színhelyén, a Szent István téren (amit 1941 nyarán Adolf Hitler térre kereszteltek át) széles tribünt ácsoltak, fölé sátortetőt emeltek a kormányzó és a díszvendégek számára. A városháza tornyára, amely a tribün mögött háttérként szolgált, háromszínű drapéria került. A főtéren, körben 10-12 méteres zászlókat vontak fel. Az ünnepség jellegére utalva tipikus díszítő elemnek számítottak a búzából font koszorúk. Az útvonalon, amelyen Horthy Miklós és kísérete elhaladt, a megérkezése előtt virágokkal szórták tele az úttestet.¹⁵

Az eseményre nagyszámú vendég érkezett Szabadkára, a MÁV különvonatot indított. Jelen voltak német és olasz diplomaták, katonák, sajtóképviselők. A magyar kormányt Varga József kereskedelmi, Bánffy Dániel földművelésügyi, Laky Dezső közellátási miniszter, Zsindely Ferenc, Pataky Tibor, Bonczos Miklós, Bárczay János államtitkár, Balla Pál és Fery Tibor miniszterelnökségi tanácsos képviselték. Az országgyűlés részéről Agarasztó Tivadar, a felsőház jegyzője, és Törs Tibor, a képviselőház alelnöke vett részt a rendezvényen. Egyházi részről megjelent Zichy Gyula kalocsai érsek, Ágoston Sándor bácskai református püspök és Mosonyi Dénes kanonok. A vendégek között volt még számos más magyarországi közéleti személyiség, köztük Endre László, Pest vármegye alispánja, illetve a délvidéki magyar közélet reprezentánsai, Krámer Gyula, Deák Leó, Streliczky Dénes, Nagy Iván és Reök Andor (Szabadka későbbi főispánja). A katonai jelenlétet a szervezők tudatosan visszafogták. A korábbi bevonulási ünnepségekkel szemben nem vett részt az eseményen sem a honvédelmi miniszter, sem a Honvéd Vezérkar főnöke vagy a 3. hadsereg parancsnoka. A honvédség vezetését Littay András gyalogsági tábornok, a HM légügyi főcsoportfőnöke reprezentálta.¹⁶

Az ismert személyiségek mellett a délvidéki településekről, illetve az ország különböző pontjairól nagyszámú látogató érkezett. Több ezer közreműködő, népviseletbe öltözött fiatal vett részt a felvonuláson, magyar és nemzetiségi (szlovák, ruszin, német, sokác és bunyevác) csoportok, a bácskai települések küldöttségei. Sokan érkeztek csupán nézőként is, hogy részesei legyenek a reprezentatív eseménynek. A vendégek zsúfolásig megtöltötték a főteret és a környező, betorkolló utcákat.¹⁷

A kormányzó és felesége a Turán különvonaton érkezett a rendezvényre. A hat vagonból álló szerelvény közepén helyezkedett el az államfő 9-es számú, 1927-ben épült hattengelyes termes kocsija, míg a vonat végén a 12-es számú, gépkocsit szállító vagon kapott helyet. A kormányzó kíséretében jelen volt Bárdossy László miniszterelnök, Ullein-Reviczky Antal rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, sajtófőnök, valamint Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornok, főhadsegéd, a kormányzó Katonai Irodájának vezetője, emellett Koós Miklós tábornok első szárnysegéd és Brunswik György ezredes, a kormányzó útimarsallja.¹⁸

A szerelvény július 26-án 23.00 órakor indult Budapestről, és 2.50-kor érkezett Kelebiára, ahol éjszakázott. Reggel Horthy Miklósné istentiszteleten vett részt a helyi katolikus templomban, melyet Csizsár Géza plébános tartott. A templomnak

korábban nem volt orgonája, a látogatást követően a kormányzó felesége ajándékozott egyet a plébániának. A Turán 10.16-kor indult tovább, néhány perccel később átlépte a trianoni határt, és 10.30-kor futott be a szabadkai pályaudvarra. Amikor a szerelvény áthaladt a volt határon, Szabadkán tűzérési díszsörtüzet lóttak. Ez adta hírül a várakozóknak, hogy Horthy hamarosan megérkezik.¹⁹

A pályaudvaron a Délvidék és Szabadka katonai vezetői, valamint a 9. gyalogezred díszalegysége várta a kormányzót. A Turán megérkezését követően a katonazenekar eljátszotta a *Himnusz*t, majd a magas rangú katonák sorra jelentkeztek a kormányzó előtt: Silley Antal altábornagy a területileg illetékes V. hadtest parancsnoka, és vezérkari főnöke, Istóka Dezső vk. alezredes. Őket követte Novákovits Béla ny. altábornagy, a Délvidék katonai közigazgatási parancsnoka, Stomm Marcell tábornok, a 14. gyalogdandár parancsnoka, Bittó Dezső tábornok, Szabadka város katonai parancsnoka, és Deák László ezredes, a 9. gyalogezred parancsnoka. A kormányzó ellépett a díszszázad sorfala előtt, miközben újabb tűzérési sortűz dördült. A díszegység másik oldalán a rendvédelem képviselői sorakoztak és jelentkeztek az államfőnél, köztük Buócz Béla vidéki rendőrfőkapitány-helyettes és Sellyey Vilmos csendőrezredes, a V. csendőrkerület parancsnoka.²⁰

A fegyveres testületek protokoll szerinti díszelgése után a Délvidék nevében Sántha György, a korábban feloszlatott délvidéki Magyar Párt egykori elnöke köszöntötte a kormányzót. Személyének kiválasztása szimbolikus jelentőségű volt, a magyar jelenlét folytonosságát, egyben a társadalmi élet reorganizálását jelképezte. Sántha elérzékenyült, és azt mondta a kormányzónak, hetvenkilenc évesen már nem is remélte, hogy megéri a napot, amikor a Délvidék ismét Magyarország része lehet. Horthy néhány percig beszélgetett az idős politikussal. Az eredeti protokoll szerint a délvidéki lakosság nevében további köszöntésekre került volna sor: Konráth Kornél igazgató a helyi német, Macskovich Jakab a bunyevác kisebbség nevében üdvözölte volna a kormányzót. A nemzetiségek ilyen erőltetett felvonultatása, amiből látványosan kimaradtak volna a szerbek, inkább kellemetlen, mintsem ünnepi benyomást kelthetett volna, ezért az utolsó pillanatban megváltoztatták a forgatókönyvet, és csak a magyarság képviselője kapott szót.²¹

A köszöntés után a felsorakozott vitézek és a frontharcosok sorfala között a kormányzó a várócsarnokba lépett, ahol felesége és a miniszterelnök tartózkodott. Itt Temessy Ákos ny. ezredes, vitézi székkapitány üdvözölte az államfőt, két kislány pedig virágcsokrot adott át a kormányzói párnak. Ezzel véget ért a pályaudvari fogadás, melynek főbb mozzanatait megafonon át közvetítették a főtéren és környékén várakozó sokezes közönség számára. Ezt követően Horthy és kísérete gépkocsin a főtérré hajtatott. Az útvonal mentén végig katonák, rendőrök, vitézek kordonja mögött ünneplő tömeg köszöntötte a kormányzót.²²

A főtérré érkezve az országos előkelőségek üdvözölték Horthyt, aki egy díszesen faragott, bőr bevonatú székben foglalt helyet a tribün közepén. A kormányzó

ezúttal is a szokásos ünnepi tengerésztszti egyenruhát viselte. Mellette ült felesége, fekete magyar ruhában, fehér köténnyel és fehér fátyollal. A központi ünnepség kezdetén a Szabadkai Magyar Olvasókör dalárdája Fehér Ödön vezényletével el-énekelte a *Himnusz*t, majd egy erre az eseményre komponált köszöntő énekkel üdvözölték Horthyt a szabad Bácska földjén. Ezután színpompás felvonulásra került sor, kiszagdzák nagy csoportja nemzeti színű zászlókkal, árvalányhajjas kaplapban vonult el a dísztribün előtt. Az ég befelhősödött, szemerkélni kezdett az eső, de hamar el is állt. Az egyik újságcikk szerint az elfátyolosodó égbolt, a tompább fényviszonyok olyanná tették Szabadka zsúfolt főterét, mint egy templomhajó, ami csak növelte az esemény ünnepélyességét.²³

A rendezvény főszónoka Bárdossy László miniszterelnök volt, aki nem egy protokolláris eseményen megszokott fennkölt, de formális beszédet tartott, hanem gyakorlatilag politikai programot hirdetett a hadba lépő ország számára. Bárdossy először röviden a Délvidék felszabadulásáról beszélt, hogy huszonkét évnyi rácsuralom, elnyomás és rabság után kerülhetett vissza ez a terület a magyar hazához. A miniszterelnök köszönetét fejezte ki a Délvidék népének, hogy az idegen megszállás ideje alatt is rendíthetetlen hittel és fáradhatatlanul művelte a földet, remélve, hogy egyszer újra szabadon arathat. Bárdossy köszönetet mondott a honvédségnek is, hogy felszabadította ezt a területet. A két gondolatot, a kétféle szerepet összekötve a kormányfő a magyarok évszázadok óta fennálló hivatásáról beszélt, hogy egyszerre kell katonának és gazdának lenniük, védelmezni és művelni a haza földjét.²⁴

A miniszterelnök kitért a jelenleg folyó háborúra és a hadba lépésre is. Kijelentette, hogy a honvédség „messzi északon” az ország védelméért, a haza biztonságáért és egy új, igazságos európai rendért harcol, német és olasz szövetségeseivel, mert ez Magyarország jövőjének a záloga. Hangsúlyozta, hogy ezekben a nehéz időkben, Európa ezen szögletében Magyarország a rend és a békés munka első számú öre, biztosítója, tehát a magyar nemzet a saját érdekei érvényesítése mellett a terellel és a fegyveres harccal, mint már annyi évszázad során, egész Európának tesz szolgálatot. Bárdossy fontosnak tartotta leszögezni, üzenve bizonyos értelemben a nemzetközi közvéleménynek is, hogy a magyarság kardot mindig csak azért ragad, hogy a békés munka feltételeit biztosítsa. A honvédség most is védelmi háborút vív, a magyar kormánynak nincsenek hódító ambíciói, nem akar idegen területeket megszerezni, és nem kerget álmokat sem, vagyis nem törekszik az egykor volt Nagy-Magyarország mindenáron való visszaállítására. Semmitől sem retten vissza azonban a magyar haza, a magyarok lakta területek védelmében. Ezzel a kijelentéssel egyúttal megerősítette minden eddigi területi gyarapodások, beleértve a Délvidék visszavételének jogszerűségét is.²⁵

A miniszterelnök emlékeztetett a Szent István-i gondolatra, hogy a magyarság jóakarátú és befogadó, bizalommal van minden jövevény iránt, aki hűséges ehhez a hazához, tiszteli a törvényeit, és kiáll az erős és egységes ország mellett. Hangsúlyozta,

hogy a magyarok és a régió más népei (németek, sokácok, bunyevácok) sok századon át békésen éltek és dolgoztak együtt a Magyar Királyság uralma alatt. Ugyanakkor jól érezhető distinkcióval kiemelte, hogy a honfoglaló magyarság teremtett államot a Duna-völgyében, és a többi nép csak később csatlakozott hozzá, de az ő boldogulásuk kulcsa is egy erős magyar állam.²⁶

Bárdossy a kormány jövőbeni kötelezettségeként említette a mezőgazdaság fejlesztésének feladatát, a termelés korszerűsítését, a mezőgazdasági nevelés és képzés bővítését, illetve – ha csak általánosságban is – azt a szociális elvet, hogy senki se maradjon ellátás nélkül. Utalt a termőföld arányosabb elosztásának szükségességére is, ezen azonban nem a magyarországi nagybirtok felosztását értette, hanem a Délvidék elcsatolása után végrehajtott délszláv földreform felülvizsgálatát, az 1920 után betelepült szerb birtokosok földjének újraosztását. A másik oldalról, a társadalom kötelezettségéről beszélt a miniszterelnök. Kijelentette, mindenki felelős a nemzet boldogulásáért, ezért mindenkinek áldozatot kell hoznia. A termelést fokozni kell, és az egész társadalom ellen vét, aki kivonja magát a munkából, a hazáját árulja el, aki ezekben a nehéz időkben hátráltatja a termelést. Mindenkinek fegyelemmel, belátással és türelemmel kell teljesíteni az ország iránti kötelességét.²⁷

A miniszterelnök beszéde tehát nem Szabadkáról vagy az új kenyérről szólt, hanem ennek apropóján rádiószózatot intézett az ország lakosságához és a fronton harcoló katonákhoz. A kormány és a fennálló rendszer támogatására, erősítésére, védelmére szólította fel az embereket, hogy minden állampolgár a maga helyén, a földeken, a gyárakban, a honvédség kötelékében fegyelmezetten teljesítse a feladatát, mert ennek meglesz a jutalma, mindenkinek bőségesen jut majd a magyar földön termő gabonából készült új kenyérből.²⁸

Utolsó szavaival Bárdossy a kormányzót méltatta, és köszönetet mondott neki a nemzet nevében, mert huszonkét évvel korábban egy lerombolt ország, egy szétzilált nemzet, egy súlyos megélhetési gondokkal küzdő társadalom vezetését vállalta magára, és szilárd hittel, magával ragadó személyes példával összefogta az országot, rendet, működő gazdaságot teremtett, eltökéltsége és bölcsessége révén sikerült visszaszerezni az elszakított területek nagy részét. Az elmúlt két évtized gazdasági eredményei vagy a revíziós sikerek mögött természetesen nem Horthy Miklós egyéni teljesítménye áll, a kormányzó személye azonban egyre fontosabb szerepet kapott a politikai rendszer stabilizálásában, a mérsékelt alkotmányos parlamenti berendezkedés megőrzésében, ezért a miniszterelnök e rendezvény kapcsán is erősítette az államfő körül kialakított kultuszt.²⁹

Bárdossy után Bógner József, a szabadkai gimnázium tanára elszavalta Petőfi Sándor *Fekete kenyér* című versét, amely arról szólt, hogy bármilyen jó dolgok várnak is az emberre máshol a világban, a legjobb, a legkedvesebb számára mindig az otthoni, a hazai. Bógnert egyébként a belgrádi oktatási kormányzat Ószerbiába,

Palánkára helyezte tanítani, a magyar külügyminisztérium interveniálása nyomán került át több más középiskolai tanár kollégájával együtt néhány évvel korábban magyarlakta régióba, Szabadkára.³⁰

A program következő részeként népviseletbe öltözött legények és lányok díszes kendővel leterített saroglyán az újonnan aratott búzából készült, frissen sült kenyeret vittek a tribün elé. A kormányzó előtt búzakalászból font koszorúkat és koronát helyeztek el. Közben Dobó József horgosi gazda vette kezébe a kenyeret, és felkérte a kormányzót, hogy az évszázados szokásnak megfelelően szegje meg azt. Közben szavaival mintegy fogadalmat tett, hogy a Délvidék népe ezután is megbecsüli és híven szolgálja azt a földet, ami ezt a kenyeret adta. A jelenlévők nagy tapsal kísérték a jelenetet.³¹

A kormányzó felállt, és rövid beszédet mondott, amely mindössze öt mondatból állt. Nem tért ki a terület visszacsatolására, sem a régió a népeinek békés együttélésére, mint a korábbi felszabadítási ünnepségek során. Mindössze hálát adott az isteni gondviselésnek és a szorgalommal dolgozó népnek az új termésért, emellett reményét fejezte ki, hogy a kenyérből „*kicsinek, nagynak, szegénynek és tehetősnek*” mindig jut majd bőségesen. A kormányzó, aki nem volt különösebben jó szónok, mint általában, most is papírból olvasta ezeket a szavakat, amiben a rádióközvetítésnek is szerepe lehetett. Beszédét nagy ováció, hatalmas lelkesedés követte. Horthy átvette a kenyeret Dobótól, és megszegette, majd kezét fogott az előtte egy lépcsőfokkal lejjebb álló, fehér inget, fekete ruhát és csizmát viselő, fedetlen fejű gazdával.³²

Ezt követően vette kezdetét az a színes felvonulás, ahol mintegy 1200 ember, a Délvidék településeinek, társadalmi szervezeteinek képviselői, illetve az ország távolabbi részeiből érkezett küldöttségek, a Gyöngyösbokréta mozgalom tagjai népviseletbe öltözve, zászlókkal, virágokkal, aratási eszközökkel a kezükben elhaladtak a tribün előtt. A katonazenekar hangjaira először a földműves-küldöttségek vonultak fel: a Bácskát 102 fő képviselte, utána Pest, Baranya, Somogy, Bács-Bodrog és Csongrád képviselői következtek, majd a távolabbról érkező delegációk, erdélyiek, csíkiak és mádiak, németek, vendek, sokácok és bunyevácok, bukovinai székelyek, felvidéki szlovákok, kárpátaljai ruszinok – kaszát, sarlót, vizeskorsót, illetve búzakévé és liszteszsákot vivő fiatalok, pékek a kisütött friss kenyérrel. Az újvidéki levették díszlépésben vonultak el a tribün előtt. A józseffalvai székely küldöttség megállt egy percre a kormányzó előtt, és Németh Kálmán plébános vezényletével elénekelték egy köszönő imát. A menetet az ország különböző részeiből érkező Gyöngyösbokréta-csoportok zárták.³³

A mintegy 30-40 perces felvonulás közben bemutatkoztak a kormányzónak a helyi közelet, a gazdasági és kulturális szféra vezetői. A felvonulás befejeztével a Szabadkai Magyar Olvasókör elénekelt a *Szózatot*, majd a katonazenekar eljátszotta a *Himnusz*t. Ezzel véget ért a központi ünnepség. Szabadkán a nap folyamán további rendezvényekre került sor. A szabadkai Bocskai Szövetség székházában leleplezték Horthy Miklós kormányzó arcképét. Délután a városi

stadionban nagyszabású Gyöngyösbokréta-gálát tartottak. A műsorban szerepeltek Tolna, Baranya, Pest, Csongrád és Bács megye táncos bokréta csoportjai (köztük a hosszúhetényiek, érsekcsanádiak, kalocsaiak, tápéiak), de ott voltak a délvidéki bokkréták közül a gombosi, doroszlói, bácskerteszi, horgosi, illetve a Bácskába költözött bukovinai székely csoportok is.³⁴

A programnak eredetileg az is részét képezte volna, hogy a kormányzó katonákat tüntet ki, akik vitézséget tanúsítottak a Délvidék visszafoglalása során vívott harcokban. Az utolsó pillanatban azonban, a rendezvény demilitarizálása érdekében a kormány úgy döntött, hogy honvédalakulatok ne vonuljanak fel a főtéren. Ezért a központi ünnepség befejeződése után a kormányzó a pályaudvarra hajtatott, és ott, a várócsarnokban, kevésbé látványos körülmények között került sor az elismerések átadására. A 39. gyalogezred parancsnoka, Somlay Zoltán ezredes a MÉR tiszti keresztjét kapta, Erényi Lajos őrnagy, Szomolányi Gyula százados, Bátky Zoltán főhadnagy, Mály Lajos és Farkas hadnagy, valamint Lakatos zászlós pedig kormányzói dicséző elismerés, hadiszalagon a kardokkal (Signum Laudis) kitüntetésben részesült. A legénységi állományú katonák közül Magyar örvezető nagyezüst, Józsa hadapród őrmester, Imre és Géczi szakaszvezető kisezüst vitézségi érmet kapott, Veres őrmester, Lengyel, Papp és Kovács szakaszvezetők, Lévai örvezető és Szabó honvéd a bronz vitézségi érmet. A hősi halált halt Imre Pál szakaszvezető helyett az édesanyja, Géczi Barnabás szakaszvezető helyett pedig a felesége vette át az elismerést.³⁵

A kitüntetések után a kormányzó jelenlétében lelepleztek egy emléktáblát, amit a felszabadító 14. gyalogdandár tiszteletére a pályaudvar előcsarnokában állítottatott a város, ahol április 12-én a leghevesebb harcok folytak. Ezt követően ágyúk díszsortüze és a *Himnusz* hangjai közepette Horthy Miklós és kísérete felszállt a Turán különvonatra, amely 12.30-kor elhagyta Szabadkát. A kormányzó és felesége Ceglédig utazott a vonattal, ahol gépkocsiba szálltak, és Kenderesre hajtottak.³⁶

A rendezvény részleteinek kialakítása, az elhangzó beszédek, a megjelenő sajtócikkek, méltatások egyértelműen tanúskodtak arról, hogy a Délvidék visszacsatolásának utólagos megünneplésén túl ez az esemény átfogóbb üzenetet közvetített az ország lakossága számára. A szervezők előre számoltak azzal, hogy július 27-én az egész ország Szabadkára figyel majd, és a rádióközvetítés, majd a filmhíradó révén az emberek nagy tömegei bizonyos értelemben a személyes részesévé válnak az ott történeteknek. Ennek nyomán a szabadkai rendezvényt a rendszerpropaganda egyik fontos eseményének szánták, amely a társadalmi összetartozásról, a fegyelmezett kötelességteljesítésről, a szükségszerű háborús részvételről, a kormányzat felelősségteljes működéséről és mindenekelőtt a kormányzó meghatározó szerepéről szólt, amit a nemzeti célok megvalósulásának legfőbb zálogaként jelöltek meg.³⁷

A háborúba lépő országban különösen nagy hangsúlyt kapott, hogy Horthy Miklós elkötelezett, eltökélt és bölcs vezetésével, kitartó munkával, következetes együttműködéssel és társadalmi szolidaritással minden nehézséget sikeresen legyőzhet

az ország. Az ünnepség hozzájárult a kormányzó körüli kultusz továbbépítéséhez. A beszédek, az újságcikkek ország-gyarápító és felszabadító vezérként említették Horthyt, személy szerint neki tulajdonítva, hogy a Délvidék visszakerült Magyarországhoz, holott a kormányzónak nem volt közvetlenül része a katonai eseményekben, ahogyan a többi területi gyarapodás során sem. Az általa kiadott hadparancs inkább szimbolikus jelentőségű volt.³⁸

A kormányzói reprezentáció, a Horthy Miklósról közvetített kép azonban a szabadkai rendezvény időszakára a korábbiakhoz képest már bizonyos mértékben megváltozott. A híradások kiemelték, hogy a Bácska fegyveres visszaszerzése után az ország vezére békés termelő munkát hirdetett. A Magyar Kenyér Ünnepe a kormányzó mint az „ország gazdája” jelent meg. A hadműveletek óta eltelt hosszú idő, a rendezvény külsőségeinek demilitarizált jellege, a földművelő nép és az aratóünnepmotívum központba állítása révén Horthy nem hódító hadvezérként, hanem mint a földet (az országot) birtokló gazda (kegyúr, monarcha) volt jelen Szabadkán. Ezt az üzenetet jól illusztrálta a nagy példányszámban megjelenő képes hetilap, a *Képes Vasárnap* címlapja, ahol a kenyeret megszegésre felajánló, lehajtott fejű (egy lépcsőfokkal lejjebb álló) Dobó hódolatát Horthy uralkodói gesztussal fogadta. Tudatos szereposztás volt, hogy a honvédség, a „kivont kard” a miniszterelnök beszédében szerepelt, miközben az altengernagyi díszben reprezentáló kormányzó szavaiból a földművelő nép megbecsülése és a társadalmi szolidaritás gondolata csendült ki. Néhány mondatos beszédét egyes lapok úgy aposztrofálták, hogy „sugárzó bölcsességgel” jelölte meg a magyar politika legfontosabb feladatát.³⁹

Ugyanezt a gondolatot képviselték azok a megfogalmazások, hogy a szabadkai ünnepség tulajdonképpen a nehéz munkát végző földműves nép és az ország sorsát nagy felelősséggel irányító politikai vezetés nagy találkozása, a kölcsönös bizalom és megbecsülés jegyében. Bárdossy maga is köszönetet mondott a gazdáknak és a mezőgazdasági munkásoknak, s fontos szempontként emelte ki, hogy ne legyenek ellátatlanok az országban, a kormányzó beszéde pedig gyakorlatilag csak erről szólt. A sajtóméltatások ki is emelték, hogy a megújuló Magyarország vezetése szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot Szabadkán.⁴⁰

Ugyancsak hangsúlyos momentuma volt az ünnepségnek, a miniszterelnöki beszédnek és a sajtó-megnyilatkozásoknak az a gondolat, hogy a társadalmi összetartozásnak felekezeti és anyanyelvi különbségektől függetlenül kell érvényesülnie, hogy a magyar (politikai) nemzetcsaládba minden, a hazához hű állampolgár beletartozik. A nemzeti sorsközösség megbonthatatlan és szétszakíthatatlan egysége kovácsolta az évszázadok alatt az együtt élő népeket, a délvidéki németek, sokácok és bunyevácok, vagy az ország más területein lakó szlovákok, ruszinok saját nyelvük, kultúrájuk, vallásuk ellenére egy közösséget alkotnak a magyarsággal. Mindez azonban sem a részt vevő politikusok, sem az eseményről szóló híradások szerint nem terjedt ki minden magyarországi nemzetiségre.⁴¹

A szerbekről ilyen összefüggésben sem Bárdossy, sem Horthy nem tett említést. 1938 novemberében Kassán a kormányzó szlovák, illetve szlovják nyelven is szólt a bevonulási ünnepség közönségéhez, és jó hazafiként békés együttműködésre kérte őket. A magyar csapatok délvidéki bevonulásakor kiadott kormányzói kiáltvány még vitéz szerb népről beszélt, amely nem ellensége a magyarnak. Ehhez képest az 1941. július 27-i ünnepségen nem hangzott el szerb szó, és nem került említésre a szerb nemzet. Nem jelentek meg az ünnepség résztvevői vagy a beszédekben említésre kerülő nemzetiségek között a horvátok sem, akikkel a Muraköz Magyarországhoz csatolása kapcsán ebben az időszakban kiéleződött a feszültség. Észak-Erdély visszacsatolását is számos probléma, etnikai feszültség kísérte, így nem képviseltették magukat az ünnepségen a román kisebbség képviselői sem.⁴²

A rendezvény nagy hatást gyakorolt a jelenlévőkre, valamint szélesebb körben az egész délvidéki magyarságra. A korábbi jugoszláv időkben ilyen jellegű nagyobb magyar nemzeti vagy népi ünnepség megtartására nem volt lehetőség, esetenként problémát okozott a *Himnusz* vagy a *Szózat* nyilvános eléneklése is. A szabadkai rendezvényen – Magyarország legfőbb vezetői jelenlétében – egy egész város nemzeti díszet öltött. A *Himnusz*, a *Szózat*, magyar katonazene és a legkülönbélebb vidékek magyar népdalai hangzottak el, miközben a résztvevők döntő többsége magyar népviseletet, illetve nemzeti jelvényeket viselt. Paulini rendezése etnográfiai hitelesség szempontjából talán nem, de egy alapvetően politikai mondanivalót hordozó ünnepség reprezentatív megjelenítéséhez tökéletesen megfelelt. Akik jelen voltak, vagy akik a rádióközvetítés, illetve a filmhíradó révén váltak részeseivé az eseménynek, számos ismerős motívummal találkoztak, ami hatással volt magyarságérzésükre, identitástudatukra.⁴³

A rendezvény vizuális elemei a miniszterelnök beszédében megfogalmazott magyar hivatás, a katona és a gazda szerepére reflektáltak. Az eseményre több változatban is kiadott plakát egy földműves párt ábrázolt a gabonaföldön, de kezükben kardot és pajzsot tartottak. A Magyar Posta a szabadkai ünnep alkalmából emlékbélyegzést vezetett be. A bélyegzón a címer és a Szent Korona rajza előtt egy páncélos kar volt látható, amely három búzakaralászt tartott. Az eseményről tudósító *Magyar Világhíradó*, miközben a miniszterelnök beszédéből a Szovjetunió elleni hadba lépés szükségességét magyarázó részt emelte ki, képeiben az ünneplő, felvonuló földműveseket, illetve a kormányzó kenyérszégését mutatta.⁴⁴

A rendezvény politikai üzenete, ami a rádióközvetítés, a filmhíradó és a sajtóhírek révén az ország egész közvéleményéhez eljutott, elsősorban az volt, hogy Horthy Miklós bölcs és eltökélt vezetése a mostani vérzivataros időkben is biztosítani tudja az ország boldogulását. Fokozatosan bővül a revízió, az egykor elcsatolt magyarság döntő része már visszakerült az anyaországhoz. Háborúban áll Európa, Magyarország azonban még a béke szigete, egy otthonos, „búzaszalma illatú szöglet”, ahol jól

megférnek egymás mellett a magyarok és a velük élő népek. Mindennek a feltétele a kormányzat által kijelölt célok melletti felsorakozás, a politikai nézetek, a származás, a vallás és más különbségek fölé emelkedő társadalmi összefogás, a nehézségeket elviselő, fegyelmezett kötelességteljesítés. A Szabadkán elhangzó „felhívásra” sorra reflektáltak az ország különböző intézményei, testületei, önkormányzatok, társadalmi egyesületek. Ungvár törvényhatósága Siménfalvi Árpád főispán vezetésével 1941. július 31-én tartott közgyűlést, amelyen megemlékeztek a szabadkai Magyar Kenyér Ünnepe elhangzott kormányzói és miniszterelnöki beszédéről. Kijelentették, hogy a város lakossága az ott elhangzottak szellemében szorgalmasan dolgozik, és bízik az ország jövőjében.⁴⁵

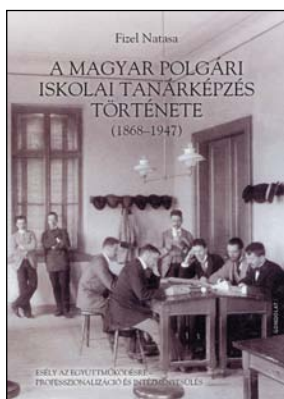
Az 1941. július 27-i szabadkai rendezvény sok tekintetben különbözött a korábbi revíziós eredmények kapcsán tartott ünnepektől. Nem csupán a katonai vagy politikai sikerről, a lezajlott visszacsatolásról szólt, hanem az ország előtt álló nehéz háborús esztendőkre próbált bizalmat önteni az ország lakosságába.

JEGYZETEK

- ¹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény (a továbbiakban: HIM HL TGY) 2191. 131.; Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *A délvidéki hadművelet, 1941. április*. Budapest, 2003. 88–91. (a továbbiakban: Horváth–Lengyel 2003.)
- ² HIM HL TGY 3156. 207–201.; Horváth–Lengyel 2003. 78–79., 94–95., 100–101.; Ravasz István: *A délvidéki hadművelet*. In: Vincze Gábor (szerk.): *Visszatér a Délvidék, 1941*. Budapest, 2011. 81. (a továbbiakban: Ravasz 2011.)
- ³ HM HL Honvéd Vezérkar Főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 4. 59 417/1942.; Mészáros Sándor: *Holttá nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–1945*. Budapest, 1995. 9–10. (a továbbiakban: Mészáros 1995.); A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010. 78–79. (a továbbiakban: A. Sajti 2010.)
- ⁴ Szilágyi István: *Egy magyar katona feljegyzései a bevonulásról*. In: Vincze Gábor (szerk.): *Visszatér a Délvidék, 1941*. Budapest, 2011. 107–111.
- ⁵ Kovács Csaba: *A „Délvidék” és a „Vajdaság” 1941 és 1948 között a sajtó és az emlékezet tükrében*. In: Hornyák Árpád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948*. Budapest, 2016. 135. (a továbbiakban: Kovács 2016.); Dévavári Zoltán: *Ez történt Szabadkán. Emberi sorsok, tragédiák – A szabadkai zsidóság a második világháborúban (1941–1944)*. Szabadka, 2014. 15.; Magyar Világhíradó 1941. 899/6. sz.; *Vasárnap tartotta Szabadka felszabadulási ünnepélyét*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 117. sz. 6.; *Kétnapos felszabadulási ünnepélyt rendezett Újvidék*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 117. sz. 4.
- ⁶ Horel, Catherine: *Horthy*. Budapest, 2017. 247. (a továbbiakban: Horel 2017.); *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán. Képes Vasárnap, (1941) 31. sz. 499–501.*
- ⁷ Kiss Gábor Ferenc: *„Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton...” A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatjai*. Szeged, 2014, 170., 180–186.; Horel 2017. 247.
- ⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 27. Minisztertanács (a továbbiakban: MT) Jkv. 1941. július 1.
- ⁹ HIM HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) Eln. 13. 141 042/1941., Kovács Jenő: *A bácskai partizánharcokról*. Csenedőrségi Lapok, XXXII. évf. (1941) 16. sz. 508–509.; Petkovics Kálmán: *Áprilistól novemberig*. Szabadka, 1973. 51. (a továbbiakban: Petkovics 1973.)

- ¹⁰ A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest, 1987. 135–136. (a továbbiakban: A. Sajti 1987.)
- ¹¹ MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. július 22., július 29., augusztus 12.; A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 236–237. (a továbbiakban: A. Sajti 2004.)
- ¹² Horel 2017. 247.; Rudolf 2011. 328.; *Kormányzó urunk és Bárdossy miniszterelnök beszéde Szabadka ünnepén*. Délmagyarország, XVII. évf. (1941) 171. sz. 2–3. (a továbbiakban: Kormányzó urunk 1941.)
- ¹³ Jánossy Gábor: *A kenyér ünnepe*. Az Újság, XVIII. évf. (1941) 171. sz. 3. (a továbbiakban: Jánossy 1941.); *A béke és az alkotó munka jegyében szegte meg az ország kormányzója az új kenyeret a felszabadult Délvidék földjén*. Új Magyarország, VIII. évf. (1941) 171. sz. 1. (a továbbiakban: A béke és az alkotó munka 1941.)
- ¹⁴ MNL OL K 589. Kormányzói Kabinet Iroda (a továbbiakban: KKI) KKI X.4233. 8937. d. C.4.7.; Szász Ferenc: *Kassa és Kolozsvár után vasárnap Szabadka köszöntötte a kormányzót és ünnepelte a feltámadást*. Délmagyarország, XVII. évf. (1941) 171. sz. 3–5. (a továbbiakban: Szász 1941.); *Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter délvidéki körútja*. Új Magyarország, VIII. évf. (1941) 168. sz. 7.
- ¹⁵ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás ; A. Sajti, 2004. 162.; Lakatos Vince: *A kormányzó és hitvese a magyar kenyér bácskai ünnepén*. Nemzeti Újság, XXIII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: Lakatos 1941.); Kovács Ákos: *A kitalált hagyomány*. Pozsony, 2006. 147. (a továbbiakban: Kovács 2006)
- ¹⁶ Kelemen Ernő: *A kormányzó úr szózata Szabadkán, a magyar kenyér ünnepén*. Pesti Hírlap, LXIII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: Kelemen 1941.); *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 171. sz. 2. (a továbbiakban: A magyar kenyér ünnepe 1941.); *Horthy Miklós kormányzó szegte meg országra szóló ünnepség keretében Szabadka magyar kenyerét*. Ellenzék, LXII. évf. (1941) 171. sz. 1. (a továbbiakban: Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941.)
- ¹⁷ Lakatos 1941. 3–4.; Balázs Kovács Sándor: *A Gyöngyösbokréta mozgalom Tolna Megyében*. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, (2011) 33. sz. 315. (a továbbiakban: Balázs Kovács 2011.)
- ¹⁸ A béke és az alkotó munka 1941. 1–2.
- ¹⁹ MNL OL K 149. Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM) BM VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; *The Regent's Speech at Szabadka on the „Hungarian Bread Day”*. Danubian Review, Vol. 9. (1941) No. 4. 18–21. (a továbbiakban: The Regent's 1941.); *A kormányzó a visszatért Délvidéken*. Reggeli Újság, XXII. évf. (1941) 182. sz. 1–2.
- ²⁰ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás.; Szász 1941. 3–5., Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; *A magyar kenyér ünnepe 1941. 1.*
- ²¹ MNL OL K 149. VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; Lakatos 1941. 3–4.; *A kormányzó a visszatért Délvidéken*. Reggeli Újság (Újvidék) XXII. évf. (1941) 182. sz. 1–2. (a továbbiakban: A kormányzó a visszatért Délvidéken. 1941.); *A béke és az alkotó munka 1941. 1.*
- ²² MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás.; A. Sajti 2004. 162.; Kelemen 1941. 3.
- ²³ Kovács 2006. 148.; Balázs Kovács 2011. 315.; Lakatos 1941. 3–4.; *A Magyar Kenyér Ünnepén a kormányzó szegte meg az új magyar kenyeret*. Zala Megyei Újság, XXIV. évf. (1941) 170. sz. 1. (a továbbiakban: A Magyar Kenyér Ünnepén, 1941.)
- ²⁴ Magyar Világhíradó 1941. 910/6. sz.; *A magyar kenyér ünnepe*. Tolnamegyei Újság 23. évf. (1941) 57. sz. 1. (a továbbiakban: A magyar kenyér 1941.) 1.; *Horthy Miklós kormányzó urunk: Kicsinek, nagynak, szegénynek, tehetősnak, mindig egyformán jusson bőségesen a magyar kenyérből*. Pécsi Napló, L. évf. (1941) 170. sz. 1–2. (a továbbiakban: Horthy Miklós kormányzó urunk 1941.); *A Magyar kenyeret és a felszabadulást ünnepelte a Délvidék népe*. Függetlenség, IX. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: A magyar kenyeret 1941.)
- ²⁵ Lakatos 1941. 3–4.; Kelemen 1941. 3.; *A Magyar kenyeret 1941. 4.*; *A Magyar Kenyér Ünnepén 1941. 1.* *A béke és az alkotó munka 1941. 2.*; *Kormányzó urunk 1941. 2–3.*; *A kormányzó a hazatért Szabadkán megszegte az új magyar kenyeret*. 8 Órai Újság, XXVII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941.)
- ²⁶ Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 1.
- ²⁷ Kelemen 1941. 3.; Lakatos 1941. 3–4.; Kovács Ákos: *Az Új Kenyér ünnepe*. Beszélő, IX. évf. (2004) 7. sz. 63–64. (a továbbiakban: Kovács 2004.); Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 1.
- ²⁸ Rudolf 2011. 328.

- ²⁹ Kelemen 1941. 3.; Kovács 2004. 63–64.; A magyar kenyér 1941. 1.; A Magyar kenyeret 1941. 3.; Kormányzó urunk 1941. 2–3.
- ³⁰ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945.* II. köt. (Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Magda) Budapest, 1965. 72b. dok. 216.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.
- ³¹ Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; A Magyar kenyeret 1941. 4.; A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 3.
- ³² MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 21. kiadás.; Kovács 2004. 63–64.; Kovács 2006. 148.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.; A Magyar Kenyér Ünnepe 1941. 1.
- ³³ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 21. kiadás.; Lakatos 1941. 3–4.; Balázs Kovács 2011. 315.; Kovács 2006. 148.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 2.; A magyar kenyér 1941. 1.; The Regent's 1941. 18–23.; A kormányzó a visszatért Délvidéken 1941. 1–2.
- ³⁴ Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944.* Budapest, 2016. 214. (a továbbiakban: Turbucz 2016.); Lakatos 1941. 3–4.; Jánossy 1941. 3.; Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; A béke és az alkotó munka 1941. 1–2.
- ³⁵ MNL OL K 149. BM VII. Res. 1941-4-5050. 12 543/1941.; Kovács 2004. 64–65.; *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán.* Képes Vasárnap, (1941) 31. sz. 499–501.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 2.; A Magyar kenyeret 1941. 4.; A Magyar Kenyér Ünnepe 1941. 1.
- ³⁶ Kelemen 1941. 4.; Móricz Béla: *Stomm Marcel altábornagy.* Budapest, 2006. 148.; A magyar kenyér ünnepe 1941. 4.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.
- ³⁷ Rudolf 2011. 328.
- ³⁸ Turbucz 2016. 214.; Lakatos 1941. 3–4.; A Magyar kenyeret, 1941. 4.; A béke és az alkotó munka, 1941. 1.
- ³⁹ Kovács 1942. 508.; Kovács 2004. 63–65.; Petkovics 1973. 110–111.; Temesy Győző: *Országgyarapító Horthy Miklós.* Budapest, 1941. 163–165.
- ⁴⁰ A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 4.
- ⁴¹ Jánossy 1941. 3.; A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 4.
- ⁴² MNL OL K 149. VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; Lakatos 1941. 3–4.; A kormányzó a visszatért Délvidéken 1941. 1–2.; A béke és az alkotó munka 1941. 1.
- ⁴³ Kovács 2016. 134–135
- ⁴⁴ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 25. 24. kiadás.
- ⁴⁵ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 31. 36. kiadás.

A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS PROFESSZIONALIZÁCIÓJÁNAK ÉS INTÉZMÉNYESÜLÉSÉNEK FOLYAMATA

Fízel Natasa:

A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947)

Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 355 p.

Fízel Natasa, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának főiskolai docense, a Délvidék Kutató Központ tagja, a magyar neveléstörténet, azon belül is a Horthy-korszak felsőoktatás-történetének és jelenlegi munkahelye jogelőd intézménye történetének kutatója. 2012-ben kezdte el primer, levéltári forrásokon alapuló kutatómunkáját, a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola történetét és a trianoni nemzeti tragédia egyik következményeként a Kolozsvárról elűzött, majd Szegeden otthonra lelt Ferenc József Tudományegyetemmel történő együttműködését vizsgálva, kutatási részeredményeit mindvégig rangos publikációkban prezentálva.¹

A szerző most bemutatásra kerülő, a Gondolat Kiadó értő gondozásában és impozáns kivitelezésében megjelent könyvének elsődleges célja, hogy a korábbi kutatásokat és a doktori disszertáció eredményeit összegezve bemutassa azt a professzionalizációs folyamatot, ami az 1868-ban Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter által beterjesztett 1868. évi XXXVIII. tc. által életre hívott polgári iskola tanárainak képzését tekintve lezajlott a kezdetektől 1947-ig, és amelynek eredményeképpen a polgári iskolai tanárképzés 1928 és 1947 között Szegeden négy szakcsoportos, négy évfolyamos, alap- és képesítő vizsgával, gyakorló tanításokkal, kötelező egyetemi áthallgatással kiegészített főiskolai képzéssé fejlődött.

A könyv első, módszertani és elméleti bevezetést tartalmazó részében (1–4. fejezet) a szerző hiánypótló módon foglalja össze és mutatja be a professziódiskurzus magyarországi és nemzetközi eredményeit, a professziókutatás trendjeit, azon belül is a pedagógusprofesszió hazai kutatástörténeti előzményeit, és kiválasztja azokat a sablonokat, amelyek segítségével a polgári iskola pedagógusainak professzionizációs folyamata bemutatható. Kutatásmódszertani bevezetésében hitet tesz a szükséges és hagyományos szakirodalmi feldolgozást kiegészítő forráselemző, primer forrásokra támaszkodó történettudományi kutatási tradíciók mellett. E helyütt megemlíthető az a hatalmas forrásanyag (a főiskola igazgatójának és igazgatótanácsának, az egyetem rektorának, a szeged-csanádi egyházmegye püspökségének egymással, illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal történő levelezése, a főiskola és az egyetem releváns jegyzőkönyvei, a tanrendek és a hallgatói anyakönyvek), amelyet a szerző felkutat, feldolgoz és a megfelelő kontextusba helyez annak érdekében, hogy primer forrásokkal bizonyítsa hipotézisének a jelzett időszakban végbement, a polgári iskolai tanárság szakmásodásának folyamatát. Külön kiemelendő, hogy a szerző továbbmegy, és a történeti szociológia kvantitatív feldolgozási módszerét alkalmazza a főiskola 1937 hallgatójának anyakönyve feldolgozásánál, hogy a számtalan korábban feldolgozatlan anyag modern szoftverekkel történő elemzésével új összefüggésekre derítsen fényt, pl. a főiskolai hallgatók családjainak társadalmi helyzetét vagy az egyetemi áthallgatásokat illetően.

A könyv második tematikus egységében (5. fejezet) a szerző kitér a polgári iskola, mint iskolatípus életre hívásának körülményeire, melyek az elsősorban Nyugat-Európát érintő és onnan induló, de hatását áttételesen és késleltetve Közép-Kelet-Európában is éreztető 18. század társadalmi-politikai átalakulásban, az ipari forradalom következményeiben, az urbanizációban, az industrializációban, és természetesen a polgári nemzetállamok kialakulásában, illetve az állami hatalom koncentrációjában gyökereztek, és bemutatja azt a társadalmi igényt, amely előbb német nyelvterületen, majd hazánkban is a polgári iskola megteremtéséhez vezetett. E témakör számos érdekes adata mellett számomra kiemelendő nívumként kezelhető azon állítása a szerzőnek, hogy a magyar polgári iskola távoli elődjének tekinthetőnek azonosítja a mindezen folyamatokat megelőzve német földön, Hallében, August Hermann Francke által létrehozott „német iskolát”, hiszen – a magyar polgári iskolához hasonlatosan – ennek az iskolatípusnak a nevelési céljai sem merültek ki pusztán a humanista tudományosságban, hanem szemben a korban megszokott oktatással, számos gyakorlati és gyakorlatorientált tárgyat is beillesztett a pedagógiai programjába, így az életre felkészítő, a gyakorlati tudás átadására is koncentráló iskolatípus elődjeként azonosítható. Ezen állítás különösen fontos lehet, és további, nemzetközi összehasonlító kutatásokat indikálhat. A szerző továbbá összegyűjti azokat a magyarországi példákat, új iskolákat, a „Bürgerschulé”-ket, amelyek a 18–19. század fordulóján gombamód szaporodni kezdtek hazánkban a filantrópizmus pedagógiájától átitatva, ahol a nevelés célja a haszonelvűség lett,

ahol a gyerekek modern nyelveket, emellett használható és a mindennapi életben alkalmazható természettudományos ismereteket is tanulhattak, és amelyek az 1868-as törvény által létrehozott polgári iskola elődjének tekinthetők. A szerző e fejezetben tér ki és elemzi azután az 1868 után kialakuló új iskolatípus identitáskeresésének főbb állomásait, tartalmi és társadalmi szerepének fejlődését, elemezve a tanterveket, valamint a tanügyi kongresszusokon és a szakajtóban lezajlott vitákat. E fejezetben jelennek meg hangsúlyosan a történet-szociológiai módszerek, a szerző érdekes statisztikai elemzésekkel és látványos grafikonokkal támasztja alá mind a polgári iskola társadalmi bázisában történő, mind pedig a tantárgyszerkezetben a tárgyalt korszak végéig bekövetkező változásokat.

A könyv harmadik, és egyben fő témaköre (6–7. fejezet) a polgári iskola pedagógusai képzésének vizsgálata a professzionalizáció kontextusába emelve, a szakmásodási folyamat rekonstruálása céljából, kiemelten tanulmányozva a polgári iskolai tanárképzés szegedi, egyetemmel kooperált időszakát mind a szervezeti, mind a szakmai-oktatói, mind pedig a hallgatói szinteken.

A 6. fejezetben mutatja be a szerző a polgári iskolai tanárok professziójának első két lépcsőjét, első két szakaszát. Amint a polgári iskolák mindinkább középfokú iskolává lettek, úgy közeledett a képzési idő emelésével, a felvételi és képesítési követelmények szigorításával a polgári-iskolai tanítóképző-intézet a főiskolai státusz, a tanárképző főiskolává válás felé. E folyamat első szakaszaként az 1868 és 1918 közötti időszakot mutatja be a megszokott, impozáns mennyiségű forrásanyag felhasználásával, amely során a kezdetben tanítói tanfolyami végzettséggel rendelkező polgári iskolai tanítók 1873-tól két évfolyamos, 1881-től három évfolyamos, egyre szigorúbb képesítő vizsgával rendelkező képzést végeztek el, valamint létrejöttek önálló szakmai fórumaik is, és 1918-ra elérték a tanári címet, ami már a professziós folyamat egy magasabb szintjére emelte őket. A második, időben rövidebb, de a fejlődést és a szakma státuszrendezését követő szakmai vitákat tekintve intenzív, 1918 és 1928 közötti szakasz bemutatását a szerző szemiprofesszióknak nevezi, s ugyancsak primer források, levelek és korabeli sajtóanyagok felhasználásával mutatja be azt a korszakot, amelynek vitái a polgári iskolai tanárképző főiskolák megszüntetése, illetve a tudományegyetemekhez való csatolása mentén ingadoztak, és amelynek végén Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter úgy döntött, hogy a Pedagógium és az Erzsébet Nőiskola tanárképző tagozatát egy főiskolává egyesítve Szegedre helyezi a tanárképzést, és összekapcsolja azt a szegedi egyetemmel.

A kötet 7. részében, amely a *Teljes professzionalizáció* címet viseli, a folyamat harmadik szakaszának, az 1828 és 1947 közötti időszaknak, a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola történetének bemutatására kerül sor, kiemelten elemezve a tanárképzés területén folytatott együttműködést a Ferenc József Tudományegyetemmel. A szegedi egyetem Szegedre kerülésének történetét tárgyaló bevezetés után a szerző részletesen tárgyalja és bemutatja a két intézmény közti együttműködés forrásait, a keretek kialakításának részletes folyamatát. Elemzi az intézmények között

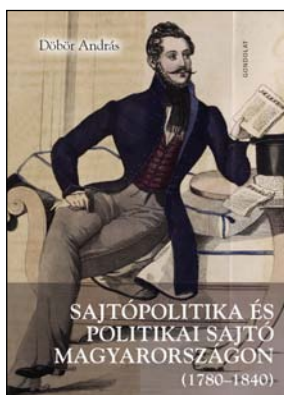
megvalósult együttműködést szervezeti szinten, mindkét intézmény aspektusából, megvizsgálva, hogy a kialakított szervezeti együttműködés kooperációnak tekinthető pusztán, vagy egyfajta kezdetleges integrációnak, illetve bemutatja, hogy a főiskola megjelenése Szegeden milyen változást indikált az egyetemen, például a párhuzamos tanszékek megalapításával. A fejezet fő erősségének tekinthető emellett az intézményközi együttműködés feldolgozása a szakmai együttműködés, az oktatói átíratás és természetesen a hallgatói áthallgatás vizsgálatával, amely során a szerző ismét kamatoztatja a történet-szociológiai megközelítésnek és hatalmas forrásadatbázisának köszönhető új megközelítés adta lehetőségeket. A könyv mellékletében a szerző ezen hatalmas adatbázisba enged bepillantást, közölve a tárgyalt korszak szegedi főiskolásainak születési helyének listáját, a hallgatók jegyzékét és az egyetemre való áthallgatásukra vonatkozó adatokat.

Fizel Natasa könyve a polgári iskolai tanárképzés történetének modern, forrás-központú és a professziótörténeti diskurzus kontextusába helyezett eddigi legátfogóbb alapműve, amely a tanárképzés modern kori útkeresésében is mankót nyújthat, megoldásokat kínálhat.

Döbör András

JEGYZETEK

- ¹ *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről.* Szeged, 2013. 71.; *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a főiskolai hallgatók áthallgatásának tükrében (1928–1932).* In: Baska, Gabriella – Hegedűs Judit – Nóbik Attila (szerk.) *A neveléstörténet változó arcai.* Budapest, 2013. 109–120.; *Felsőoktatás-politika a Horthy-korszakban.* Közép-Európai Közlemények, VI. évf. (2013) No. 23. 4. sz. 70–78.; *Sík Sándor szerepe a párhuzamos tanszékek megalakulásában a Ferenc József Tudományegyetemen.* In: Miklós Péter (szerk.) *Sík Sándor eszmekörei.* Szeged, 2014. 63–75.; *Kooperáció vagy integráció? A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között.* Magyar Pedagógia, CXIV. évf. (2014) 4. sz. 237–257.; *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóinak áthallgatási adatai. Földrajz, természetrajz, vegytani szakcsoport (1928–1937).* In: Fizel Natasa – Nóbik, Attila (szerk.) *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére.* Szeged, 2014. 35–48.; *A szegedi tanárképző főiskola hallgatói által felvett pedagógiai, pszichológiai és filozófiai témájú kurzusok a Ferenc József Tudományegyetemen (1928–1937).* In: Baska Gabriella – Hegedűs Judit (szerk.): *Égi iskolák, földi műhelyek: Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére.* Budapest, 2015. 108–118.; *Higher Education Policy In The Horthy-Era.* Délvidéki Szemle, Történettudományi Folyóirat, II. évf. (2015) 2. sz. 5–16.; *Gutta cavat lapidem: Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből.* Szeged, 2016. 128.; *Müller Miklós szegedi diákévei.* Tiszatáj, Irodalmi, Művészeti és Társadalmi Folyóirat, LXX. évf. (2016) 11. sz. 47–54.; *Pillanatképek a szegedi óvodáztatás történetéből.* In: Dombi Alice – Dombi Mária (szerk.) *Érték és nevelés: Tanulmányok az SZTE JGYPK-n folyó óvodapedagógus képzés tizedik évfordulójára.* Szeged, 2016. 207–216.; *A polgári iskolai tanárképzés professzionalizációja és intézményesülésének utolsó szakasza: Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanárképzés területén (1928–1947).* Doktori disszertáció. Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola. Eger, 2017. 362.; *A polgár iskolai tanárképzésre vonatkozó együttműködési keretek kialakítása az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem között.* Délvidéki Szemle, Történettudományi Folyóirat, IV. évf. (2017) 1. sz. 32–44.; *90 éve Szegeden: A polgári iskolai tanárképzés Szegedre kerülésének körülményei.* Szeged, A város folyóirata. Várostarténeti, Kulturális és Közéleti Magazin, XXX. évf. (2018) 9. sz. 4–9.; *A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanárképzés szolgálatában (1928–1947).* Gerundium, Egyetemtörténeti Közlemények, IX. évf. (2018) 3. sz. 51–65.

A FELVILÁGOSODÁS- ÉS REFORMKORI MAGYAR SAJTÓ, ILLETVE SAJTÓPOLITIKA TÖRTÉNETE

Döbör András:

Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840).

**Magyar nyelvű hírlapok a nemzeti identitás, a modernizáció
és a polgári átalakulás szolgálatában.**

Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. 209 p.

Aki a magyar nyelvű sajtó első szárnypróbálgatásaira vagy a 18–19. század első évtizedeinek tömegkommunikáció-történetére kíváncsi, már régóta nyomon követhette Döbör András, a szegedi egyetem sajtótörténészének e témában megjelent publikációit.¹ A szerző *Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840)* című, a Gondolat Kiadónál megjelent kötete – amelynek alapjául doktori disszertációja szolgált – azonban egyértelműen újdonságnak számít.

A sajtótörténeti munkákkal szemben támasztott szakmai elvárások ugyanis számottevő változáson mentek keresztül az utóbbi évek során. A hagyományosabb megközelítés szerint a sajtótörténet-írás alapvetően deskriptív jellegű feladat: a történész felvázolja az adott lap megjelenésének előzményeit, körülményeit, életgörbéjének sarkalatos pontjait, majd megszűnésének okait. Általában csupán említésszinten felsorolja az ott dolgozó szerkesztőket, újságírókat, illetve bemutatja az újság formai jellegzetességeit, rovatszerkezetét. Végül, tartalmi ismertetést közöl, elsődlegesen a fajsúlyosabb vagy egyéb szempontból nagyobb érdeklődésre számot tartó cikkekre koncentráva. Mindennek legnagyobb hiányossága az, hogy egy ilyen jellegű munka szinte kizárólag a történeti és az irodalomtörténeti szempontoknak rendeli alá magát.

A hagyományos felfogás mellett azonban az utóbbi években megjelent a társadalomtörténeti, elsődlegesen analitikus módszert használó megközelítés, amely nem csupán kiegészíti az előbbi szemléletet, hanem kiemeli a sajtótörténet-írást a segédtudományok közül, és új alapokra helyezi azt. A nyomtatott tömegtájékoztatási eszközöket tágabb összefüggésben, jóval szélesebb kontextusban, a társadalmi kommunikációs rendszer történeti fejlődésében értelmezi, és a vizsgálati módszereket is ennek megfelelően választja meg. Ezen kívül kiemelten fontosnak tartja a sajtóterméket a kapitalista termelés-terjesztés-fogyasztás gazdaságtanának vonatkozásában, tehát tőkés vállalkozásként is elemezni.

A szegedi sajtótörténész könyvében elsősorban a modern szemléletnek rendeli alá vizsgálatát tárgyát. Mint azt a bevezetőben írja: munkája a felvilágosodás és reformkori magyar nyelvű sajtó, azon belül pedig a politikai hírlapírás történetét, az egyes lapok kulturális, politikai és társadalmi szerepét vizsgálja, valamint felvázolja a korabeli kormányzati sajtópolitika összefüggésrendszerét. A bevezetésen és az összegzésen kívül a könyv öt nagyobb fejezetre tagolódik: először a magyarországi sajtópolitika és cenzúra megjelenésének körülményeibe, illetve történeti fejlődésébe tekinthetünk be, a kezdetektől egészen 1840-ig. A fejezet – többek között – érzékletesen tárja eléink a mai napig vitatott megítélésű uralkodó, II. József 1782 nyarán hazánkban is életbe léptetett cenzúrendeletének felvilágosult szellemiségét, amely rendelet nagymértékben hozzájárult a magyar nyelvű sajtó megszületéséhez. Ezután a Rát Mátyás által alapított, 1780. január 1-jén induló pozsonyi *Magyar Hírmondót* ismerhetjük meg, amelynek sajtótörténeti jelentősége vitathatatlan, hiszen ez volt az első magyar nyelven szerkesztett újságunk. A következő fejezet a második magyar nyelvű lapot, az 1786-ban Bécsben kiadott *Magyar Kurírt* mutatja be, emellett részletesen elemzi a lapvezér Szacs vay Sándor újságírói és szerkesztői tevékenységét. Ezt követően a rendi nacionalista mozgalom két orgánuról, a Görög Demeter és Kerekes Sámuel által szerkesztett *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című, 1789 júliusától publikált hírlapról, valamint utódáról, a bécsi *Magyar Hírmondóról* olvashatunk. Előbbi érdekessége, hogy kezdetben – egyértelműen a hatóságok megfélemlítése céljából – nem újság formátumban adták ki, hanem kizárólag II. József törökellenes háborújáról szóló tudósításokkal foglalkozó füzetekből állt. Később viszont nyíltan színt vallott a valódi szándékokról: a magyar nyelv ügyéről, a magyar nyelvű kultúra és tudomány előmozdításának segítéséről.

Az utolsó rész már a reformkorba kalauzolja az olvasót, aki az 1830-as és 1840-es évek egyik legmeghatározóbb politikai lapját, a *Jelenkort* ismerheti meg. Az 1832. január 1-jétől Pesten, Helme cz y Mihály szerkesztésében, hetente kétszer megjelenő újság létrehozásának és később működésének elsődleges támogatója a „legnagyobb magyar”, gróf Széchenyi István volt, aki ezt a lapot választotta politikai nézetei fő orgánurául. A *Jelenkor* népszerűségét jelzi a mindaddig ismeretlen nagyságú – és a kiegyezés után is ritkaságszámba menő – példányszám: 1837-ben

már több mint négyezer előfizetővel büszkélkedhetett. A fejezet különösen értékes része az analitikus kutatási módszeren alapuló kulcsszóvizsgálat, amelyet az tett lehetővé, hogy a szerző elvégezte az újság 1832 és 1838 közötti évfolyamainak teljes tartalmi feldolgozását, és elsősorban a híryanag statisztikai elemzésére koncentrált. Ennek alapján, több mint húsz oldalon keresztül, táblázatok és diagramok segítségével von le következtetéseket, amelyek egyrészt igazolják Széchenyi civilizátori tevékenységét, másfelől több szempontból új megvilágításba helyezik a *Jelenkor* szerepét a magyar sajtótörténetben.

Döbör András könyve hiánypótló szándékkal született, hiszen ilyen jellegű, az adott értelmezési keretben a teljesség igényére törekvő feldolgozás napjainkig még nem született a témában. A kötet nagy segítséget jelenthet a fiatal sajtótörténészeknek, hiszen útmutatóul szolgál az alkalmazott módszertan tekintetében, és újabb kutató-sokra is ösztönöz. További érdeme, hogy egyfelől nagy figyelmet szentel az eddig méltatlanul keveset említett Helmezy Mihálynak, a *Jelenkor* szerkesztőjének, másrészt olvasmányos stílusával fokozhatja a laikus nagyközönség érdeklődését is a magyar művelődéstörténet iránt.

Pető Bálint

JEGYZETEK

- ¹ *Állatdialogusok és állatmesék mint politikai publicisztikák.* In: Szirmai Éva – Tóth Szergej – Újvári Edit (szerk.): *Állati jelek, képek és terek.* Szeged, 2018. 297–308.; *Sándor Szacsavay, the Southern Region's war against the Turks and the Magyar Kurír of Vienna in the year of 1789.* ME.DOK, Média-Történet-Kommunikáció, 2017/1. 47–61.; *A hatalom jelei a politikai sajtóban: A magyarországi sajtópolitika konzervatív fordulata II. Lipót és I. Ferenc uralkodása alatt.* In: Szirmai Éva – Tóth Szergej – Újvári Edit (szerk.): *A hatalom jelei, képei és terei.* Szeged, 2016. 49–64.; *The interpretation of the Southern Region's war against the Turkish in the 1789 Volume of the Magyar Kurír (Hungarian Courier) of Vienna.* Délvidéki Szemle, III. évf. (2016) 2. sz. 5–17.; *A reformkori politikai sajtó a nemzeti identitás és a polgári átalakulás szolgálatában az 1830-as években: Széchenyi István politikai programja a Jelenkor tükrében.* In: Szirmai Éva – Újvári Edit (szerk.): *A csoportidentitás szemiotikája.* Szeged, 2015. 51–62.; *Sajtó és cenzúra a 18. és 19. század fordulóján Magyarországon.* Média kutató, XV. évf. (2014) 2. sz. 17–28. *Széchenyi István politikai programja a Jelenkor tükrében.* In: Forisec Péter – Hajdufi Orsolya – Szabó-Zsoldos Gábor – Szendrei Ákos (szerk.): *Hallgatói Műhelytanulmányok, 2. Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debreceni Egyetem, 2013. 85–96.; A magyar nyelv ügye a Jelenkorban, Széchenyi István politikai programjának szolgálatában.* In: Bárdosi Vilmos (főszerk.) – Faragó Gábor – Háda Béla – Koncz István – Krajczár Melinda – Schmid Róbert (szerk.): *Tanulmányok. Történelemtudományi Doktori Iskola, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2012. 5–12.; A Jelenkor a nemzeti identitás és a polgári átalakulás szolgálatában az 1830-as években.* Közép-Európai Közlemények. V. évf. (2012) 2. sz. 169–177.; *A nemzeti identitás megújításának útkeresései a felvilágosodás és reformkori magyar sajtóban.* In: Szirmai Éva – Újvári Edit (szerk.): *Az identitás szemiotikája – tanulmányok.* Szeged, 2011. 138–149.; *A modernizáció kérdései és útjai a felvilágosodás-kori magyar politikai sajtóban.* In: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.): *Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században.* Budapest, 2008. 103–115.; *Egy székely hírlapszerkesztő élete a bécsi sajtópolitika hullámverésében.* Belvedere Meridionale, XX. évf. (2008) különszám, 31–38.; *A magyar nyelv ügye a felvilágosodás- és reformkori magyar sajtóban.* In: Jancsák Csaba – Kiss Gábor Ferenc – Zakar Péter – Döbör András (szerk.): *Dixit et salvavi animam meam – Tanulmányok a 65 éves Szeffű László tiszteletére.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2007. 217–236. *Szacsavay Sándor és a Magyar Kurír.* Belvedere Meridionale, XVIII. évf. (2006) 1–2. sz. 50–61.

A Délvidék Kutató Központ Alapítvány kiadása
Felelős kiadó: az alapítvány elnöke
Nyomta: A-Színvonal 2000 Kft.
<http://szinvonalnyomda.hu/>
Megjelent 500 példányban